

TARRACO VIVA®

EL FESTIVAL ROMÀ DE TARRAGONA

ESPORT I CULTURA
AL MEDITERRANI CLÀSSIC

DEL 13 AL 27 DE MAIG DE 2018

Entra a la Història... Vine i descobreix Tàrraco!

CÀMPINGS TARRAGONA CIUTAT

Tamarit Park · Caledonia · Trillas Platja Tamarit
Las Palmeras · Torre de la Mora · Les Salines · Platja Llarga

<http://campingstarragonaciutat.com/>

SUMARI

HOSPES AVE	3	Una nit a Roma	91
		Èpica i persistent herència	93
		La medicina romana	97
SALUTACIONS	5		
EL FESTIVAL DEL 2018	11	V. ACTE DE CLAUSURA	101
El Mediterrani és un miracle		Romans del carrer	103
ENGUANY CELEBREM	15	ESPAI DE TROBADA	105
Vint anys de festival		5 fires de divulgació històrica romana	
		Roma als museus del món, Fòrum Tàrraco	
GRANS DESCOBRIDORS DEL PASSAT	19	<i>Artifex, Taberna libraria i Nundinae</i>	
Bernard Bruyère. Una vida dedicada a Deir el-Medina			
MIRADES AL FESTIVAL	23	HISTÒRIA EN IMATGES	107
El fotògraf convidat: Rafa Pérez		Divulgació històrica audiovisual	
I. ACTE INAUGURAL	35	RACONS AMB HISTÒRIA	109
Els jocs de Nemea		Petites històries del món antic en petits espais	
II. ESPORT I CULTURA	41	MUSEUS	111
L'ideal atlètic	43	Les propostes dels museus del Festival	
<i>Areté</i>	47	TÀRRACO A TAULA	113
L'esport i la cultura grega	49	XXI Jornades gastronòmiques romanes	
La invenció del cos escultural	55	ELS ACTES DEL FESTIVAL	117
Vestir-se de nu	59	SERVEI D'ATENCIÓ AL VISITANT	
La culpa és del destí o de la dissort.	61	<i>Hospes Ave</i>	163
Per què els romans odiaven l'esport?	65	Accés i entrada a les activitats	163
La constitució dels atletes no és útil per al ciutadà	69	Els espais del Festival, mapa de localitzacions	164
		En cas de pluja	166
		Empreses de guiatge	166
III. DONES A L'ANTIGUITAT	71	EL FESTIVAL	
Dones a l'antiguitat clàssica	73	Organitzadors i entitats col·laboradores	167
Ser dona a l'antic Egipte	77	Contactes dels grups col·laboradors edició 2018.	168
Olímpia «la Gran»	81	Crèdits	168
IV. VIURE AL DIA	85		
La primera vaga de la història	87		
Veïns de Roma	89		

HOSPES AVE

BENVINGUDA

«La primera victòria i la més important és la que hom obté de si mateix.»

Plató. *Les Lleis*

«A més —digué Sòcrates—, penso que la Terra és molt gran, i que nosaltres, que n'ocupem una petita porció des del riu Fasis fins als pilars d'Hèrcules, vivim al voltant del mar com formigues o granotes al voltant d'un bassal.»

Plató. *Fedó*

«La millor manera de defensar-te és no assemblar-te a ells.»

Marc Aureli. *Meditacions*

«No s'ha de satisfer la vanitat intentant ensenyar moltes coses. Hem de suscitar la curiositat de les persones. N'hi ha prou amb obrir les ments; no és necessari sobrecarregar-les. Deixa caure sols una guspira. Si la matèria inflamable és adequada, s'encendrà el foc.»

Anatole France

La interpretación de nuestro patrimonio. AIP

**US CONVIDEM A UN VIATGE
A LES ANTIGUES CIVILITZACIONS MEDITERRÀNIES**

**JUNTS CONEIXEREM ELS NOSTRES ORÍGENS
I COMPARTIREM LA PASSIÓ PER LA HISTÒRIA**

EL PASSAT ENS DESCOBRIRÀ NOUS FUTURS

BENVINGUTS AL FESTIVAL ROMÀ DE TARRAGONA!

JOSEP FÈLIX BALLESTEROS
ALCALDE DE TARRAGONA

Ja han passat vint edicions des d'un tímid i il·lusionant primer Tarraco Viva, quan l'any 1999 aquesta proposta es va incloure en el marc de les accions socials i culturals al voltant de la candidatura del conjunt arqueològic de Tàrraco per a formar part de la llista del patrimoni mundial de la UNESCO.

Un any abans se'n va fer una prova, diguem-ne una edició pròleg. I el cert és que, passats els anys, Tarragona no només ha aconseguit que el conjunt arqueològic de Tàrraco formi part de la llista del patrimoni mundial de la UNESCO, sinó que hem consolidat i engrandit el que és, sense cap mena de dubte, el festival de reconstrucció històrica més important d'Europa.

Han estat uns anys de constant creixement, de constant participació, de constant avenç i evolució, fins i tot de constant reinvençió fins a assolir l'èxit actual. Tarraco Viva també ha estat un èxit per la gran implicació institucional, començant per l'Ajuntament de Tarragona i la resta d'ajuntaments que mostren el seu ric patrimoni romà (Altafulla, Roda de Berà, Constantí, Salou, Cambrils...) i continuant per la Diputació, el Consell Comarcal, la Generalitat i el Museu Nacional Arqueològic.

I també ha estat un èxit per la participació d'institucions d'arreu del món, des de museus del limes germànic fins a associacions dedicades a la reconstrucció històrica, des de les que es revesteixen i viuen uns dies com autèntics

legionaris romans fins als que recuperen hàbits gastronòmics, reconstrueixen instruments de música o representen obres de teatre dels clàssics.

Però Tarraco Viva és, sobretot, l'èxit de la gent i, en especial, l'èxit de Tarragona, la nostra ciutat. Tarraco Viva ha estat capaç d'implicar gent de tots els àmbits, de totes les maneres de pensar, de totes les maneres d'entendre la vida i la ciutat, amb un objectiu comú: la reconstrucció històrica del passat de Tàrraco per al gaudi de tothom.

Famílies senceres, colles d'amics o de persones que no es coneixien i ara són amics, grups multicolors i multivariats han pres hores de les vacances, del temps lliure, de son, de la família, fins i tot de la feina, per a submergir-se en aquest apassionant món que ens permet reviure una etapa important de la història de la nostra ciutat. Han llegit, han estudiat, s'han documentat i han estat capaços d'oferir una altíssima qualitat en la reconstrucció històrica, des dels jocs per als més menuts fins a les obres intel·lectualment més elevades.

I per a aquest 2018, que és un any molt important per a Tarragona en ser la seu dels XVIII Jocs de la Mediterrània, el tema central de Tarraco Viva és precisament l'esport i la cultura al Mediterrani clàssic.

Només cal dir dues coses: enhorabona a tothom i per molts anys!

LA NINA D'IVORI. La història d'un enterrament
Associació cultural Sant Fructuós (Tarragona)

BEGOÑA FLORIA

TINENT D'ALCALDE DE CULTURA, FESTES I PATRIMONI HISTÒRIC

Celebrem vint edicions del festival Tarraco Viva i ho fem convençuts que és una de les propostes culturals importants de la ciutat. Ara sembla normal que en una ciutat declarada Patrimoni Mundial pel seu llegat històric s'organitzi un festival dedicat a la divulgació d'aquest patrimoni, però quan se'n van celebrar les primeres edicions no ho era en absolut.

Crear un nou model d'activitat divulgativa ha estat un veritable repte i un dels grans encerts de Tarraco Viva. Amb el festival, la història i el seu coneixement i la seva divulgació formen part de les programacions culturals habituals de la ciutat.

El programa d'actes de Tarraco Viva s'ha obert, a poc a poc i any rere any, a la participació ciutadana i d'entitats culturals. Són més de trenta institucions culturals de la ciutat les que hi col·laboren organitzant actes i prop de mil persones de la ciutat que ofereixen activitats.

Un altre fet notable del festival és la clara vocació de territori, ja que el festival té lloc a Tarragona però també a Altafulla, Cambrils, Constantí, Falset i Vila-rodona. El prestigi del festival s'ha anat consolidant arreu d'Euro-

pa i és considerat un dels millors festivals d'història del continent, a l'altura dels d'altres països, alguns amb molta més tradició que el nostre.

Enguany el festival dedica una bona part de la seva programació a reflexionar sobre el fenomen de l'esport en el Mediterrani clàssic i ho fa acompanyant la celebració a Tarragona dels Jocs del Mediterrani. És una bona ocasió per a comprendre fins a quin punt el món clàssic ha generat idees i continguts culturals, i fins i tot el naixement de l'esport.

Un altre tema important del festival d'enguany seran les activitats dedicades a divulgar el paper de les dones en el món antic.

Finalment, voldria destacar que, en la línia iniciada l'any passat, el festival fa un esforç notable per acostar la història i el nostre patrimoni a tots els veïns de la ciutat amb una activitat que comparà la vida en els barris de l'antiga Roma amb els nostres barris actuals.

Gaudiu del festival i de la ciutat tot acostant-vos al món apassionant de la història antiga.

BACCHANALIA. Els misteris de Dionysos
Nemesis ARQ (Tarragona)

EL MEDITERRANI ÉS UN MIRACLE

ESPORT I CULTURA AL MEDITERRANI CLÀSSIC

Fa més de cinc milions d'anys, l'espai que ara ocupa el mar Mediterrani era una regió semidesèrtica amb llacunes aïllades d'aigua salada. Les forces que mouen els continents havien aixecat una barrera a l'altura de l'estret de Gibraltar i, a poc a poc, la conca mediterrània es va anar assecant. Hom podria haver anat caminant de Tarragona a Alexandria.

Tres-cents mil anys després, però, un tsunami —o molts— va acabar obrint una esclletxa al mur de contenció de Gibraltar i es va produir la que segurament ha estat la inundació més gran de la història de la Terra. El Mediterrani es tornà a omplir. L'energia alliberada durant els dos anys que va durar el vessament segurament romangué d'alguna manera i va fer possible l'enorme força creativa d'aquest mar.

Entre les seves ribes han nascut les més grans civilitzacions de la història de la humanitat: l'antic Egipte, la Grècia clàssica, la Roma eterna, l'islam califal i otomà, el Renaixement italià... Vora aquest mar s'han creat infinitat d'històries d'art, de música, de literatura, de tradicions, de gastronomia. Però el Mediterrani també és un mar de conflictes. Cada dia ens assabentem de la mort o la desaparició de persones

mentre intentaven trobar una vida millor, lluny dels seus països en guerra o fugint de la misèria. Actualment hi ha nombroses zones en guerra o bé pateixen els efectes d'economies empobrides, o totes dues coses.

Ara més que mai ens cal prendre consciència que no vivim aïllats. No podem ser cecs, sords i muts al davant d'una realitat que ens afecte i que —ho vulguem o no— ens acabarà afectant molt més. El somni olímpic de fraternitat universal potser haurà de començar de nou al voltant del nostre mar.

Enguany Tarragona celebrarà els Jocs del Mediterrani. Tant de bo que, un cop passats, la nostra ciutat es connecti de manera profunda i permanent amb ciutats, països i cultures amb les quals compartim el Mediterrani. És un repte de ciutat però també personal, de tothom els qui creiem que, malgrat tot, un mar Mediterrani en pau i progrés és possible.

Estem convençuts que el «viatge al passat» que proposa el festival ha d'ajudar a fer-nos més conscients d'on venim i triar els valors que volem que formin la nostra societat actual. Ha d'ajudar a afrontar el repte de fer del Mediterrani un mar integrador, acollidor, pròsper i amb capacitat de tornar a somiar en un futur per a tothom.

PUNTA DE LA MORA I BOSC DE LA MARQUESA

Tarragona

Magí Seritjol, Director del festival Tarraco Viva

ELS NOMS DE LA MEDITERRÀNIA

UNA MAR, MOLTES VEUS

L'etimologia del nom actual d'aquest mar ve del llatí *Mare Medi Terraneum*, el significat del qual és el de 'mar enmig de les terres'.

Per als antics egipcis era el **Gran Verd**.

Els antics romans l'anomenaven *Mare Nostrum*, que vol dir 'el nostre mar'.

En grec s'anomena *Mesogeios Thalassa* (Μεσόγειος Θάλασσα), que té el mateix significat que en llatí, 'mar entre les terres'.

En àrab s'anomena **al-Baħr al-Mutawāsiṭ** (طساروت ملا احبالا), que vol dir 'el mar intermedi'.

En turc se'l denomina **Ak Deniz**, que vol dir 'mar blanc', per oposició al mar Negre, ja que els turcs deien blanc per 'sud' i negre per 'nord'.

Per als jueus és el **Yad Gadol**, o 'gran mar'.

LA MEDITERRÀNIA

UN ESPAI DE DIVERSITATS, DE RELACIONS I D'INTERDEPENDÈNCIES

«El Mediterrani no ha estat mai un espai de franca convivència. Malgrat que moltes vegades va ser un lloc d'intercanvis i de trobades, molt més sovint ha estat una línia de fractures i d'enfrontaments, d'antagonismes. I poques vegades aquestes amenaces han estat tan concentrades i tan substancials com avui dia. Ja que, paradoxalment, els vincles entre les dues ribes mai no han estat tan profunds ni el seu destí ha estat tan entrellaçat. És una ironia de la història digna de ser subratllada. Ni la dependència colonial d'ahir, ni la independència política d'avui, significa gran cosa al davant de les necessàries interdependències del demà. Interdependència, aquesta és la paraula que defineix més bé el Mediterrani del segle XXI.»

Sami Naïr

El Mediterráneo, un arte de vida

«La història no és altra cosa que una constant interrogació dels temps passats en nom dels problemes i de les curiositats —i fins i tot de les inquietuds i les angonies— del temps present que ens envolta i assetja. Més que qualsevol altre univers dels homes, la Mediterrània, que és la prova d'això, no cessa de comptar-se a si mateixa, de reviure en si mateixa. Haver estat és una condició per a ser.»

«Què és la Mediterrània? Mil coses alhora. No és un paisatge, sinó innombrables paisatges. No és un mar, sinó una successió de mars. No és una civilització, sinó civilitzacions amuntegades unes sobre les altres.»

Fernand Braudel

El Mediterráneo

AMFITEATRE DE TÀRRACO
Tarragona

ROMANS AL CAPDAVALL!

VINT ANYS DE FESTIVAL

Durant vint anys, el festival Tarraco Viva ha procurat acostar la història de l'antiga Roma a un públic ampli, no especialista, demostrant que la divulgació de la història pot resultar apassionant sense caure en la banalització.

Any rere any s'han anat incorporant el màxim de temes i fets històrics possible: l'economia, la religió, la cultura, la gastronomia, les arts, el lleure, el sexe, etc. Hem volgut oferir una panoràmica al més àmplia possible per tal de donar a conèixer la complexitat d'aquell món llunyà però que, paradoxalment, podem arribar a sentir tan proper. La raó és evident: no sols gran part dels nostres orígens els trobem en aquella època i civilització, sinó que, en bona mesura, encara som romans.

Per exemple, entenem les ciutats com cruïlles de carrers i places, amb els serveis bàsics al seu voltant, els mercats, els centres administratius, els bars i tot el que fa que la vida en comunitat sigui atractiva. És a dir, continuem amb la mateixa visió que tenien els romans respecte a les seves ciutats. Molts dels debats polítics i socials de l'antiga Roma serien avui encara d'actualitat: el repartiment de la riquesa,

la participació política, els reptes de la immigració i tants altres. Malgrat això, és cert que ens resultaria insofrible el seu món violent, masclista i esclavista. Un món on, per exemple, el cap de família era amo i senyor de tots els seus membres; tant, que podia vendre com a esclaus els seus fills si així ho decidia.

Però jutjar aquella societat amb els paràmetres actuals ens duria a errors greus. Aquell no era un món fàcil. La mortalitat infantil era espantosa i la meitat de la població no superava els primers deu anys de vida. Els parts, en condicions de salut i higiene molt inadequades, suposaven una autèntica mortaldat per a moltes dones, així com les guerres la suposava per als homes. Els anys de sequera i males collites provocaven, sovint, que el subministrament alimentari no donés per a apaivagar la fam. Era un món que ara ens semblaria brutal.

Els romans no eren pas uns sants. Van aixecar un imperi tallant colls, sense gaires contemplacions. La violència, però, era la pròpia de l'època i la majoria de pobles que van sotmetre tampoc no eren uns «ecologistes i pacifistes» com alguns poetes ens han volgut fer creure. Juli Cèsar va provocar matances horribles; tanmateix, un viatger grec que va ser a les Gàl·lies unes dècades abans d'aquesta conquesta explicava horroritzat com davant les cabanes

ADRIÀ I ANTINUS. Sacrifici al Nil
Nemesis ARQ (Tarragona)

←

dels poblats s'exhibien els caps tallats dels enemics. Roma va esclavitzar pobles sencers, cert, però també va ser de les primeres civilitzacions que va oferir la ciutadania a estrangers i la integració en el seu món. Com a exemple, només cal recordar que els emperadors del segle II dC eren hispans i els del III dC, africans.

Si hem après alguna cosa tots aquests anys hauria de ser que no hem d'idealitzar Roma, però tampoc no caure en

l'error simplista de jutjar-los des dels valors i les perspectives del segle XXI. El que sí que es fa evident és que, almenys des del Renaixement, tots els grans debats que ens hem plantejat com a societat han estat fruit, en gran part, de converses mantingudes amb l'antiga Roma i amb el Mediterrani clàssic.

Hem arribat ja a la XX edició de Tarraco Viva i cal que expressem tot l'agraïment als centenars de persones que,

des de la primera edició fins a la darrera, han col·laborat i ens han encoratjat a seguir fent possible aquest «gran diàleg» amb el nostre passat. Afortunadament, la llista és llarguíssima i pràcticament impossible de reproduir. A tots, de tot cor, gràcies. La mirada, ara, però, està posada en el futur.

Queda molt per fer. Tarragona, la ciutat que va obrir les portes de la cultura clàssica a bona part de l'occident del

nostre mar, ha de saber tornar a ser una gran porta al futur. Estem convençuts que ho tornarem a fer.

Magí Seritjol

Director del festival Tarraco Viva

EL GRAN FÒRUM PROVINCIAL DE TÀRRACO

Alcaldes de Tàrraco, emperadors de Roma

Acte de cloenda de la XIX edició del Festival

BERNARD BRUYÈRE

UNA VIDA DEDICADA A DEIR EL-MEDINA

Va néixer a Besançon (França) el 1879 en una família de militars. Es va aficionar a la història de ben petit. Va estudiar dibuix, arquitectura i història de l'art. Si bé semblava que la carrera militar seria el seu futur professional, tot va canviar quan va assistir a un curs sobre l'antic Egipte organitzat pel museu del Louvre. Va ser allà quan va descobrir la seva vocació d'egiptòleg i va decidir dedicar-s'hi després d'un viatge d'estudis a Egipte el 1910.

Va ser mobilitzat en la Primera Guerra Mundial. Fet presoner, es va escapar diverses vegades i això li va comportar rebre distincions, com l'orde de la Legió d'Honor i la Creu de Guerra. En acabar el conflicte, va tornar a Egipte com a becari de l'Institut Français d'Archéologie Oriental (IFAO). L'any 1921 va ser enviat a les excavacions de Deir el-Medina (Luxor, Egipte), el lloc que va marcar el seu treball i la seva vida.

Des del 1921 fins al 1951, exceptuant la interrupció provocada per la Segona Guerra Mundial, va dedicar la seva vida a excavar aquest indret de l'antiga Tebes, el poblat dels artistes del faraó, els homes que van crear les tombes reials de les XVIII, XIX i XX dinasties. El 1926 va ser nomenat director d'aquestes excavacions. L'any 1930, a Deir el-Medina, va conèixer la que fou la seva esposa, Françoise Demartres.

Un matí del mes d'octubre del 1922, Bruyère estava excavant al poblat de Deir el-Medina quan va rebre una visita molt especial. El visitant, l'arqueòleg anglès Howard Carter, li va comentar la seva desesperació deguda al fet que el seu mecenes i patrocinador, Lord Carnavon, estava decidit a abandonar les excavacions a la Vall dels Reis en acabar aquella mateixa temporada. Li calia gastar el darrer cartutx i estava ple de dubtes. Bruyère va aconsellar-li excavar en un indret concret: davant l'entrada de la tomba de Ramsès VI. El 4 de novembre d'aquell mateix any es descobria la tomba de Tutankamon, la primera tomba reial quasi intacta. La descoberta va aparèixer en tots els mitjans de notícies de l'època.

Només cal donar una ullada als seus quaderns d'excavació⁽¹⁾ per a adonar-se de la ingent tasca de descoberta, anàlisi i divulgació que va dur a terme de manera callada, però sistemàtica. Els seus estudis i els dels seus col·laboradors són encara, avui dia, imprescindibles si hom vol comprendre com era la societat egípcia. No va descobrir cap gran tomba, ni grans temples; tanmateix, ens va mostrar la vida diària dels antics egipcis com no ho havia fet mai ningú, quelcom encara més important.

El 1940 va haver de tornar a França a causa de la invasió alemanya. Bruyère, després de la derrota francesa, es va

incorporar a la Resistència. Fins a l'any 1946 no va poder reprendre els treballs a Deir el-Medina. Entre els anys 1949 i 1951, va descobrir en un antic pou abandonat més de cinc mil òstracons amb inscripcions sobre la vida diària dels treballadors del poblat. Es tracta, sens dubte, d'un dels arxius més importants de l'antiguitat, uns documents que ens acosten molt més a la realitat de la història que no pas els grans monuments. La passió per la seva feina era tal que, en més d'una ocasió, si els diners oficials no arribaven, era el mateix Bruyère qui pagava els treballadors amb diners de la seva butxaca.

L'any 1951, a causa de la crisi del Canal, Bruyère es va veure obligat a abandonar Egipte. Ja no va tornar a excavar-hi. Fins a la seva mort l'any 1971 es va dedicar a ordenar i publicar tots els seus descobriments i treballs. Una obra ingent. Del seu tarannà com a persona i com a arqueòleg ens en parla Christiane Desroches Noblecourt, una de les seves alumnes, que amb el temps esdevindria una famosa arqueòloga:

«Vaig aprendre molt mirant el treball de Bruyère, un arqueòleg exemplar. Després de sopar es convertia en un narrador formidable. No s'insistirà mai prou sobre el seu caràcter afectuós de bona persona, però tan discret que la seva memòria gairebé ha desaparegut del cercle d'egiptòlegs en una època en què la vanitat i la publicitat són les reines.»

⁽¹⁾ Aquests quaderns incorporen textos i dibuixos del dia a dia de les seves excavacions: www.ifao.egnet.net/bases/archives/bruyere/about

IFAO: Institut Français d'Archéologie Orientale.

MIFAO: Mémoires publiés par les membres de l'Institut d'Archéologie Orientale.

BIFAO: Bulletin de l'Institut d'Archéologie Orientale.

FIFAO: Fouilles de l'Institut d'Archéologie Orientale.

Bibliografia

«Un fragment de fresque de Deir el Médineh», pàg. 121-133. BIFAO 22, el Caire, 1923.

Rapport sur les fouilles de Deir el Médineh, amb Étienne Drioton, F. Bisson de la Roque, Jean-Jacques Clère i Henri Henne. FIFAO, IFAO, el Caire. Es tracta dels informes anuals de les excavaci-

ons fetes a Deir el-Medina corresponents als anys 1923-1940 i 1948-1953. En total, uns tretze volums on es recullen totes les troballes efectuades amb dibuixos i descripcions.

Rapport sur les fouilles de Deir el-Médineh : Constructions et trouvailles (1945-1946 et 1946-1947). FIFAO 21, IFAO, el Caire, 1952.

«Un jeune prince ramesside trouvé à Deir el Médineh», pàg. 147-165. BIFAO 25, el Caire, 1925.

«Tombes thébaines», amb Charles Kuentz. MIFAO 54, IFAO, el Caire, 1926.

«La tombe de Nakht-Min et la tombe d'Ari-Nefer». MIFAO 54, IFAO, el Caire, 1926.

«L'enseigne de Khabekhnet», pàg. 41-48. BIFAO 28, el Caire, 1929.

«Mert Seger à Deir el Médineh». MIFAO 58, IFAO, el Caire, 1929 i 1930.

«Une tombe gréco-romaine de Deir el Médineh [1]», pàg. 145-174. BIFAO 36, el Caire, 1936-37.

Tell-Edfou 1937 : *Rapport des fouilles franco-polonaises*, amb Jean Sainte Fare Garnot, Kazimierz Józef Marian Michalowski i Jerzy Manteuffel. FIFAO, IFAO, el Caire, gener 1937 i 1950.

La toilette. IFAO, el Caire, 1937.

«Deir el-Médineh, La nécropole de l'ouest». FIFAO 14, IFAO, el Caire, 1937.

«Deir el-Médineh, La nécropole de l'est». FIFAO 15, IFAO, el Caire, 1937.

Tell Edfou, 1937-1939, *Fouilles franco-polonaises 1-3*. IFAO, el Caire, 1937 i 1950.

«Une tombe gréco-romaine de Deir el Médineh [2]», pàg. 73-107. BIFAO 38, el Caire, 1939.

Deir el-Médineh, Le village, les décharges publiques, la station de repos du col de la vallée des Rois. FIFAO, IFAO, el Caire, 1939.

Répertoire onomastique de Deir el Médineh, amb Jean Cerny, Jaroslav Černý i Jean-Jacques Clère. IFAO, el Caire, 1948 i 1949.

Deir el-Medineh année 1926, sondage du temple funéraire de Thoutmès II, Hat ânkh shesep. FIFAO, IFAO, el Caire, 1955.

«La tombe No. 1 de Sen-nedjem à Deir el Médineh». MIFAO 88, IFAO, el Caire, 1959.

«Hommage à Georges Nagel [1899-1956]», pàg. 149-158. BIFAO 58, el Caire, 1959.

«Suez Fouilles de Clysmo-Qolzoum (1930-1932)». FIFAO 27, IFAO, el Caire, 1966.

DEIR EL-MEDINA. *Pa-demi en egipci antic*
Luxor, Egipte

MIRADES AL FESTIVAL

EL FOTÒGRAF CONVIDAT

RAFA PÉREZ

Fotògraf i periodista especialitzat en reportatges de viatges. Els seus treballs han aparegut publicats a *Condé Nast Traveler*, *Altair*, *Lonely Planet Magazine*, *El País Viajero*, *Geo*, *Viajar*, *Descobrir Catalunya*, *Viajes National Geographic*, *Geo Italia* o *Le Nouvel Observateur*, entre altres. Ha guanyat el Concurs de Fotografia i Periodisme de Flandes (quatre vegades), el Pica d'Estats de Turisme de Lleida i premis de Turisme d'Argentina i Turisme de la República Txeca. Juntament amb un grup de professionals, dirigeix el magazín de reportatges de viatges *Kamaleon* (www.kamaleon.viajes).

Atreix-te a saber. Aquestes paraules resumeixen el que el festival Tarraco Viva significa per a mi. No em negareu que, en els temps que corren, apostar per la cultura és gairebé un acte de rebel·lia, remar a contracorrent. Insisteixo, no per seguidors o m'agrada, per la cultura. La primera vegada que em vaig acostar al festival va ser l'any 2013. Un grup de sonats, i tanmateix amics, m'havia parlat de Tarraco Viva en una de les nostres «reunions» a El Cortijo. Va ser amor a primera vista i des de llavors no he faltat cap any a la cita.

Després de més de dues dècades recorrent el món procuro anar cada vegada més lleuger d'equipatge, he après a deixar pel camí el pes dels prejudicis. Però hi ha coses que segueixen amb mi des del primer dia: la curiositat, l'interès pels llocs dels quals altres van parlar abans —no he pretès mai descobrir el món—, la literatura i la pintura,

que tenen un pes important en els meus viatges. M'interessa reconèixer-hi allò del qual em van parlar els meus avis, «les seves batalles», i tinc la necessitat de no perdre de vista el lloc on tornar, la qual cosa porta implícit un lloc on sentir-se estimat.

Els carrers de Tarragona formen una part important del meu lloc on tornar. És una ciutat aprehensible; l'evocació romàntica de les seves ruïnes, amb les seves virtuts i també amb les seves intervencions menys encertades, ens connecta amb el passat —què són els romans sinó els nostres avis—, i a més hi ha la llum. M'agrada molt el sud-est asiàtic als monsons o els peculiars hiverns nòrdics. Però, ai, la llum del Mediterrani és una altra cosa. És un veritable luxe estar assegut a les graderies de l'amfiteatre mentre el gladiador Dario desmunta tòpics cinematogràfics, i sentir la llum del capvespre acariciant-te la cara; és un repte jugar amb les ombres que aquesta llum crea mentre Víbia Savina o Diògenes deixen anar els seus soliloquis, o plasmar la qualitat dels últims rajos de sol abans no donin pas al Cinturó de Venus i a aquesta «hora blava» que tan bé resulta a les fotos.

Espero que aquestes fotografies reflecteixin una mica tot això que us estic explicant, que no són més que les divagacions d'un periodista, una mica lletraferit, per al qual el festival Tarraco Viva representa un mode de vida; en essència, els valors del Mediterrani. Per això, perquè vull saber, tornaré a ser un any més al festival.

— ACTE INAUGURAL —

ELS JOCS DE NEMEA

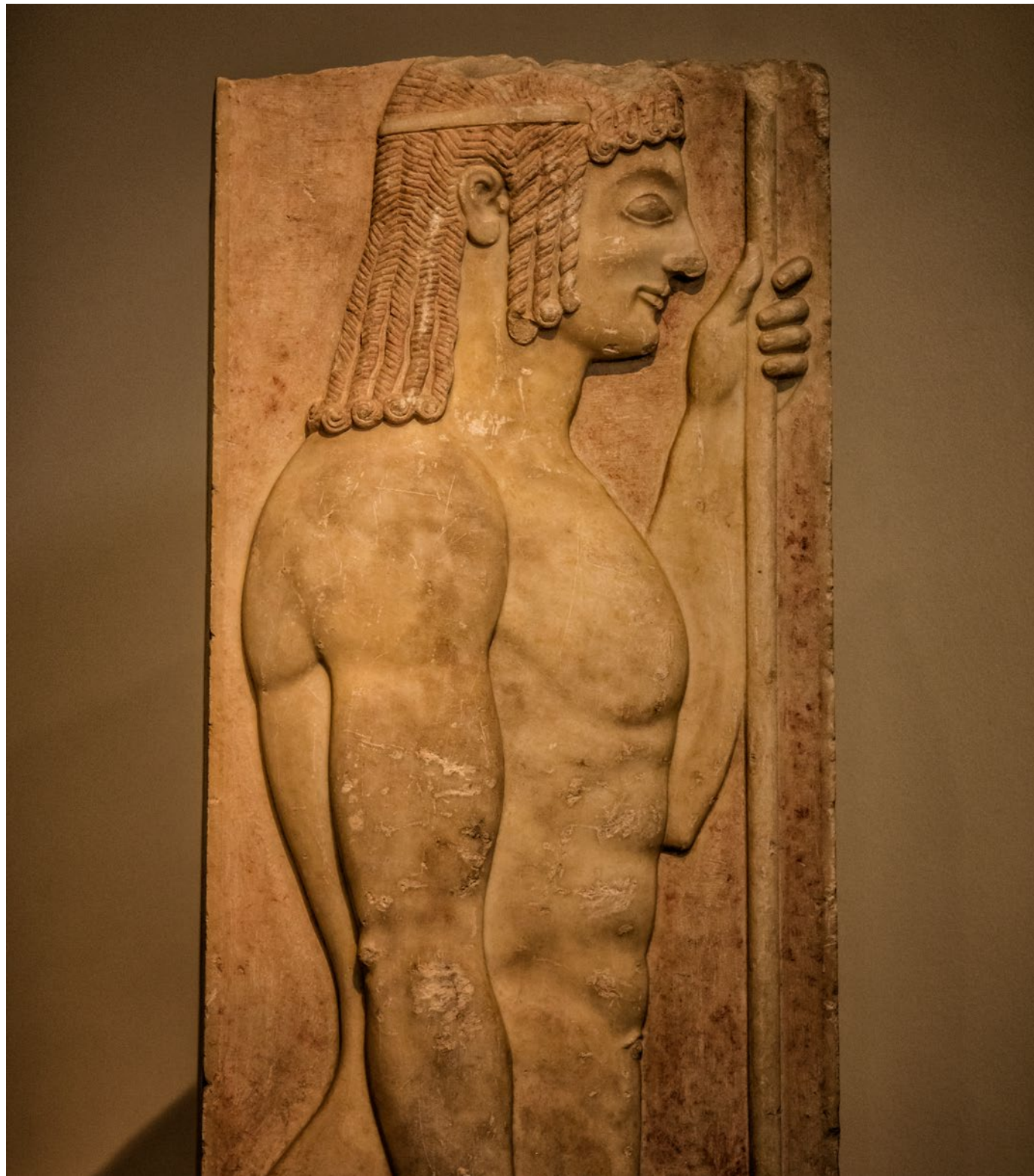
L'ESPERIT DELS JOCS

PANHEL·LÈNICS

INAUGURACIÓ DEL FESTIVAL

FRIS DEL PARTENÓ
Museu de l'Acropolis, Atenes

ELS JOCS DE NEMEA

L'ESPERIT DELS JOCS PANHEL·LÈNICS

Encara que Olímpia sempre ha estat la ciutat més coneguda entre les que van acollir proves atlètiques a l'antiguitat, quatre van ser els jocs panhel·lènics: Olímpics, Ístmics, Pítics i Nemeus. L'origen d'aquests jocs, com tots els celebrats a l'Hèl·lade, sorgeix en temps mitològics. En el cas dels Jocs Nemeus, es remunten a Hèracles, que va proclamar per primera vegada els jocs amb motiu de l'acompliment d'un dels seus cèlebres treballs, la mort del lleó de Nemea.

Pausània ens explica l'evolució de totes les celebracions atlètiques de què un ciutadà grec podia gaudir. És gràcies a aquest viatger que coneixem noms i anècdotes de grans atletes i els canvis que van patir les competicions al llarg dels segles.

Al començament, i igual que a la resta de jocs, únicament es permetia la presència d'atletes que, per la seva harmònica constitució i per l'encisadora forma i tècnica de combatre o competir, donaven magnificència a la festa. Segons Píndar, el model ideal de l'individu noble perfectament format ha de ser aquell en el qual concorren la virtut (*areté*), la saviesa (*sofia*) i la força i bellesa (*kalokagathia*). Els dos elements integrants de l'ésser humà (cos i ànima) i les seves manifestacions (força i bondat, bellesa i intel·ligència) són tractats, considerats i valorats igual des de la seva edat més primerenca. Però moltes coses havien canviat des que es van celebrar els primers jocs oficials a l'Hèl·lade.

Segons la crònica de Paros, els jocs de Nemea van ser fundats l'any 1251 aC, encara que Eusebi de Cesarea data les primeres competicions l'any 573 aC, moment en el qual es considera que van adquirir un caràcter panhel·lènic. El segle IV aC es va construir un temple a Zeus i els jocs es van consagrar a la seva figura. Encara que són els

més desconeguts, sabem que se celebraven al santuari de Zeus-Nemeu, molt a prop d'Argos.

Els Jocs Nemeus eren bianuals i se celebraven el mes de juliol de cada segon i quart any de les Olimpíades. S'hi guardaven, com a Olímpia, i amb gran escrupolositat, tots els preceptes pacifistes establerts a la treva sagrada. Però sabem pel geògraf Pausània que també s'hi feien uns jocs d'hivern, concretament el dia 30 de desembre. En el seu origen es tractava de jocs fúnebres i els jutges vestien de color negre. Dotze magistrats, anomenats *helanódicas*, com els jutges olímpics, vetllaven pel desenvolupament regular dels jocs.

Una de les característiques que ens va cridar l'atenció va ser que a Nemea, a partir del segle I aC, van ser permeses les competicions femenines. La participació de les dones havia estat prohibida en altres ciutats, com Olímpia, fins i tot com a públic.

Les competicions constaven d'agones atlètics, hípics i artístics. Els seus escenaris (estadi, hipòdrom i teatre) estaven acollits en l'ombrívola puresa d'un atapeït bosc de xiprers.

1. *Agones* o competicions atlètiques (pentatló): la cursa principal i més antiga era la de velocitat, que constava de 192,27 metres (un estadi); el salt de longitud, que es feia portant unes peses o halteris a les mans el pes dels quals oscil·lava entre 1 i 5 kg; el llançament de disc de pedra o bronze, la mida i pes del qual depenia de la categoria d'edat del llançador; el llançament de javelina, en el qual es valorava la distància, i, finalment, la lluita, l'objectiu de la qual era fer caure l'adversari. També hi havia la cursa *hippios dromos*, no existent a Olímpia, i que es desenvolupava sobre la longitud de quatre estadis.

2. *Agones luctatoris*: a banda de la lluita, inclosa en el pentatló, tenim el pugilat, on es colpejava l'adversari únicament amb els punys, i el pancraci, on s'havia de vèncer el rival colpejant-lo amb qualsevol part del cos.

ESTELA FUNERÀRIA D'UN JOVE AMB JAVELINA (550-540 aC)
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

3. *Agones* hípics: s'hi feien curses de carruatges, amb carros de dos o quatre animals, i curses de cavalls, en les quals els genets anaven descalços.

4. Concurs artístic amb competicions musicals, de cantants i d'actors.

Totes les proves estaven sota la supervisió dels jutges, i les sancions dels qui no acataven les lleis podien ser polítiques (excloure els pobles que s'havien negat a pagar alguna multa per haver comès una infracció), econòmiques (donar *zanes* o petites estàtues fabricades en bronze amb l'import de la multa), esportives (desqualificar l'atleta) o corporals (assotar els atletes).

Una altra característica dels jocs de Nemea és que es dividien en tres tipus de categories: nens, joves i adults, i els vencedors eren coronats amb branques d'api verd. L'estadi podia acollir fins a 40.000 espectadors. El túnel de 36 metres de llargada per on passaven els atletes i els jutges per a entrar-hi era espectacular. Allí es despullaven i passaven

llista. Els esportistes aprofitaven l'espera per a pintar amb inscripcions les parets. Tenim com a exemples el de «Niko» ('Guanyo') o el d'«Epicrates kalos» ('Epicrates el guapo').

L'acte de proclamació dels vencedors i de distribució dels premis tenia lloc l'endemà de la finalització dels jocs, davant del temple de Zeus i enmig d'un ambient de gran solemnitat. L'herald cridava el vencedor pel seu nom i el seu país de procedència.

Als jocs hel·lènics hi assistien un elevat nombre d'artistes que aprofitaven la seva presència en els esdeveniments esportius com a motiu d'inspiració per a les seves obres. Destaca Píndar, que en els seus quaranta-quatre epinícis canta els fets dels vencedors dels quatre jocs panhel·lènics.

El 146 aC, Grècia es converteix en una província més de Roma. Amb l'arribada dels romans, les coses van començar a canviar i es va iniciar la decadència dels jocs a tots els festivals on es produïen. Els jocs perden el panhel·lenisme que els havia caracteritzat, i a les llistes de

vencedors hi comencen a sortir noms de concursants no grecs. La nuesa grega no va ser compresa pels nous conqueridors. L'agonisme formatiu tampoc no va ser entès ni interpretat en la seva correcta mesura per Roma, que únicament considerava i reconeixia els exercicis específicament castrenses. La corrupció per a l'obtenció de triomfs es va fer més freqüent. La mercantilització dels jocs va anar acompanyada de premis per a les victòries.

Tanmateix, sabem que l'any 124 dC el mateix emperador Adrià, acompanyat de la seva esposa, Víbia Sabina, i tot un seguici de persones, va presidir uns jocs a Nemea. La reconstrucció del temple de Zeus, l'habilitació dels edificis per a poder acollir l'emperador i la seva presència física a Nemea van retornar l'esplendor a uns jocs que, en aquesta època, ja havien perdut l'essència de l'ideal grec de bellesa i la participació desinteressada de l'atleta en les proves.

A l'emperador no li agradava participar-hi, però sí gaudir dels jocs, i aquell any va recuperar una cursa eqüestre d'efebus. De tots és conegut el filhel·lenisme d'Adrià, que

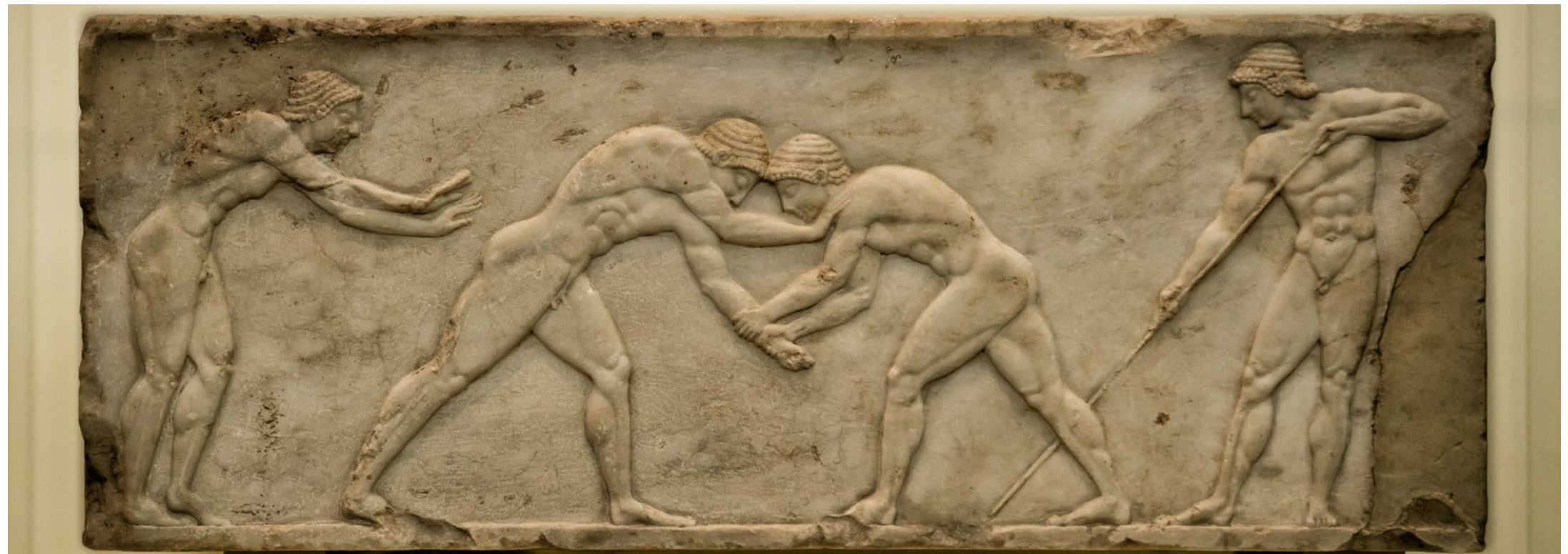
el va portar a fer un viatge per totes les terres de Grècia i a aturar-se a llocs tan emblemàtics com la mateixa Olímpia.

Després de la supressió dels Jocs Olímpics l'any 393 dC, encara es van seguir celebrant en l'amagada plana de Nemea durant un temps fins que, malauradament, es van acabar perdent. Els crits ensordidors del públic per a encoratjar els vencedors es van apagar. A poc a poc, van anar desapareixent també els indrets més emblemàtics del santuari.

La representació preparada per a aquesta edició de Tarraço Viva té la intenció de donar a conèixer l'esperit unificador que representaven els jocs panhel·lènics. L'exemple triat són els Jocs Nemeus de l'any 124 dC per tal de relacionar-los amb l'estada de l'emperador Adrià a l'Argòlida, documentada per l'historiador Pausània en el seu periegesis de Grècia.

Mercedes Tubilla

Thaleia. Grup de Reconstrucció Històrica de Tarragona

ATLETES. Basament d'una estàtua de *kouros* (510-500 aC)
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

ESPORT I CULTURA

L'IDEAL ATLÈTIC

ARETÉ

L'ESPORT I LA CULTURA GREGA

LA INVENCIÓ DEL COS ESCULTURAL

VESTIR-SE DE NU

LA CULPA ÉS DEL DESTÍ O DE LA DISSORT

PER QUÈ ELS ROMANS
ODIAVEN L'ESPORT?

LA CONSTITUCIÓ DELS ATLETES
NO ÉS ÚTIL PER AL CIUTADÀ

NENS PRACTICANT BOXA. Pintures minoiques al fresc.
Akrotiri (Santorini)
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

L'IDEAL ATLÈTIC

ESPORT I CULTURA EN EL MEDITERRANI CLÀSSIC

Sovint no ens adonem que entre les coses que marquen la nostra vida quotidiana actual, moltes, moltes, ens venen del passat. Són herència de les grans cultures que han sorgit al llarg de la història en aquest mar nostre anomenat Mediterrani. Una és la pràctica de l'esport. Avui dia és habitual veure gent que corre per les nostres ciutats, fa exercici o practica algun joc d'equip. Això ja ho feien els antics grecs.

Enguany, i aprofitant que Tarragona acollirà els Jocs del Mediterrani, viatjarem als orígens de l'esport. Ho farem explicant com es concebia a l'antiguitat i quines eren les seves principals manifestacions, però, sobretot, intentarem provocar una reflexió general sobre la relació entre l'esport i les cultures del món clàssic; Grècia i Roma, fonamentalment. Quins conceptes essencials va generar aquesta pràctica a les cultures grega i romana?

Segons explica la professora Carmen Sánchez, «la competició, el certamen, l'*agon*⁽¹⁾, són elements centrals en el pensament grec. La competitivitat és el motor de l'activitat i del comportament de totes les activitats de la societat grega, ser *aristos*, ser el millor. Si s'aconsegueix el triomf, es troba la lloança de poetes i artistes, i es pot perdurar en la memòria dels vius. Aquesta és l'única immortalitat que es persegueix i s'aconsegueix».⁽²⁾

Per què eren tan competitius els grecs? La resposta té molt a veure amb l'*areté*, un concepte de «virtut» que en el món de l'esport actual ha perdut part del prestigi que havia tingut en alguns moments de la història recent. Es tractava d'una virtut que no tenia connotacions religioses, sinó que era la visualització de l'equilibri entre el cos i la ment. A l'antiga Roma es va definir com «mens sana in corpore sano».

El terme *areté* és molt més complex que no pas el d'un equilibri que definiria l'estat de salut. Era l'expressió d'un ideal, l'ideal atlètic, de l'harmonia de la persona, de l'atleta que aconseguia un estat de perfecció mitjançant l'exercici esportiu i l'aprenentatge intel·lectual. Com deia Plató, «[...] la primera victòria i la més important és la que hom obté de si mateix, i la pitjor derrota i la més deshonrosa és sucumbir a un mateix. Això mostra que hi ha una guerra contra nosaltres mateixos a dintre de cadascun de nosaltres».⁽³⁾

L'ideal atlètic dels antics va originar fenòmens culturals que encara ara ens afecten i emocionen. Un és precisament la invenció del cos perfecte: un cos nu, masculí preferentment, que avui encara representa un ideal de bellesa.

Carmen Sánchez explica que «dues idees sorprenents que han educat la nostra forma de mirar tenen el seu origen en la Grècia antiga: el fet d'inventar el nu per a ser vist en públic i el fet de construir un cos masculí bell que, sent una construcció intel·lectual, irreal i impossible, sedueix la nostra mirada pel seu alt grau de veracitat naturalista... No hi ha cap altra cultura en la història de la humanitat, que no es derivi de la grega, que hagi exposat sistemàticament a la mirada pública la nuesa dels cossos dels seus déus, herois, ciutadans i atletes».⁽⁴⁾

Tal com afirma Ernst Buschor, «probablement en cap altre període de la història cultural de la humanitat l'esport ha ocupat un lloc tan important en l'art com en l'antiga Grècia».⁽⁵⁾ El cos de l'atleta es va convertir en el cos ideal per a déus, herois, reis i polítics i això es va reflectir en l'esport grega i romana clàssica. Aquest ideal, per exemple, és molt present en les estàtues dels emperadors romans. Només cal mirar l'August de Prima Porta, inspirat en l'obra de Policlet coneguda com *El Dorífor*.

L'esport no només va inspirar artistes plàstics. Poetes i dramaturgs també el van fer servir com a base per a les seves

KUROS D'ANÀVISSOS, 530 aC aprox.
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

creacions literàries. Recordem els versos de Píndar —els seus epinícis⁽⁶⁾— creats per a lloar els atletes guanyadors de competicions esportives. García Romero⁽⁷⁾ considera que, per a aquest autor, «l'atleta és ni més ni menys que l'home ideal, l'home que destaca tant per les seves qualitats físiques com per les qualitats intel·lectuals i morals, posades sempre al servei de la comunitat, en benefici de la bona marxa dels afers de la ciutat de la qual forma part i a la qual representa i glorifica amb el seu triomf».

L'esport en el món clàssic també va provocar l'atenció de filòsofs i dramaturgs. Plató i Aristòtil van alabar l'esport com a mètode educatiu perfecte, sempre que servís per a educar tant el cos com la ment. Aquests dos filòsofs i el dramaturg Eurípides van fer, però, una de les primeres crítiques a una pràctica esportiva que consideraven perniciososa: la de competició. Aquests pensadors i alguns metges contemporanis seus pensaven que els atletes professionals acabaven emmalaltint a causa de tant d'exercici i d'unes dietes que avui dia qualificaríem d'excessivament proteíniques. Com es pot comprovar, aquestes crítiques continuen sent ben actuals.

I les dones i l'esport a l'antiguitat? En aquesta edició del festival parlarem també de les esportistes femenines en el món absolutament masculí de la Grècia i la Roma clàssiques. Des del segon mil·lenni abans de Crist hi ha referències de dones en diferents manifestacions esportives. A Creta sabem que saltaven braus i també hi ha documentades moltes curses en les quals participaven dones. Són molts els documents arqueològics i literaris que recullen la pràctica esportiva femenina tant a Grècia com a Roma. A Olímpia, per exemple, es va trobar una inscripció dedicada a l'espartana Cinisca pel seu pare amb motiu de la seva victòria en una cursa de quadrigues l'any 396 aC. A la vila romana de Piazza Armerina (Sicília) es poden veure representades diverses dones joves practicant una mena de futbol, abillades amb un tipus de moderns biquinis.

DEESA NIKE AMB CINTES PER A UN GUANYADOR
Àmfora panatenaica d'Eritrea del pintor Portualès (363 aC)
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes
←

En aquesta vintena edició del festival trobareu també com a novetat la programació d'un seguit d'activitats precisament dedicades a parlar del món de les dones a l'antiguitat: conferències, debats, monòlegs teatralitzats i lectures. Tot un programa per a acostar-nos a una realitat històrica massa poc coneguda i, d'altra banda, importantíssima si es vol comprendre la història antiga en la seva totalitat i no només en la versió de les elits —evidentment, masculines— de l'època.

Per primer cop, encetem el festival amb una activitat de recreació històrica com a acte inaugural: la recreació dels Jocs de Nemea, una de les competicions esportives més importants de l'antiga Grècia. Sense cap mena de dubte, l'esport és a l'arrel de moltes de les idees, els conceptes i les formes de la nostra cultura actual. Esperem que les propostes del festival us ajudin a comprendre'ls millor i a gaudir del sempre fascinant viatge al nostre passat.

Magí Seritjol

Director del festival Tarraco Viva

⁽¹⁾ *Agon* és la paraula grega que descriu el concepte de rivalitat honesta, caracteritzada per una ferma determinació per competir en el terreny físic, intel·lectual, polític o artístic. De fet, les competicions esportives sovint s'acompanyaven de competicions en aquestes altres disciplines. L'*agon* era una divinitat per als grecs i es representava amb estàtues.

⁽²⁾ Sánchez, Carmen (): *La invención del cuerpo escultural. El desnudo en la Grecia clásica*.

⁽³⁾ Plató: *Les lleis*.

⁽⁴⁾ Carmen Sánchez: *Op. cit.*

⁽⁵⁾ Ernst Buschor.

⁽⁶⁾ Un epinici és un vers per a ser cantat en cor en la celebració de la victòria d'un atleta. La família del guanyador (rarament la ciutat) era qui encarregava al poeta aquests versos.

⁽⁷⁾ García Romero, Fernando: *El cuerpo de los atletas en la Antigua Grecia*.

ARETÉ

ESPORT, BELLESA I CONEIXEMENT A L'ANTIGA GRÈCIA

Poques paraules poden resumir tants conceptes i tan complexos com els que engloba la paraula grega *areté* (ἀρετή). No existeix a les nostres llengües una traducció exacta d'aquest mot, que, en els poemes homèrics, engloba totes les qualitats que fan d'un home un heroi. *Areté* és virtut, és noblesa, és honradesa humana, és autoafirmació de la pròpia personalitat, la seva realització i la lluita contra tot el que intenti impedir-la. És la necessitat constant d'arribar a la plenitud, a la superació personal.

La vida d'un grec sempre tenia una màxima aspiració: excel·lir. I amb l'excel·lència no s'aconseguia només l'honor i la glòria personal, sinó també resultar agradable als déus, als qui, per cap concepte, cap mortal no havia d'intentar assimilar-se o, el que és pitjor encara, superar. Els exemples del càstig que van haver de patir personatges mitològics com Sísif, Prometeu, Aracne o Tàntal pel seu acte de gosadia intentant competir amb els déus, per més que mitològics, pesaven sobre la consciència de l'home grec.

L'esperit competitiu va marcar no només el pensament dels antics grecs, sinó també el seu comportament i les seves expressions en tots els àmbits: polític, científic, artístic, esportiu, etc. Els certàmens agonístics iniciats en l'edat cavalleresca i celebrats per a honorar déus i herois eren l'escenari ideal on els participants podien exhibir les seves habilitats. Amb el mot *agón* —que significa 'combat', 'competició'— els grecs designaven també les proves, els concursos, els jocs i els certàmens de tota mena. N'hi havia d'equèstres, d'atlètics, de musicals, de lírics, de teatrals, de bellesa i fins i tot de fúnebres, com els coneguts jocs a la mort de Pàtrocle que ens canta la *Iliada*.

El context en el qual se celebraven aquests jocs o concursos, si bé tenien un color festiu com avui dia, era, primor-

dialment, religiós. Totes aquestes competicions formaven part dels actes de veneració a una o més divinitats. Aquest és potser el concepte que més costa d'entendre avui si comparem, per exemple, les competicions esportives dels antics grecs amb les actuals. L'ànima grega estava tan impregnada del vell ideal cavalleresc que el gust per l'educació i la cura del cos, així com la pràctica de l'esport, va convertir-se en un dels principals distintius d'aquesta societat.

L'esport és un dels camps on es feia més visible aquesta obstinada necessitat d'excel·lir i d'agradar els déus i, també, la resta dels mortals. L'exercici físic esdevenia en aquestes proves un espectacle en el qual participaven tant els atletes com el públic. Participar en uns jocs era suprem; guanyar-los... sublim. Pel fet de congregar gent d'arreu, els jocs tenien també un fort component polític i social i exercien una gran influència sobre les relacions entre els diversos estats grecs. Els atletes representaven el vigor i la bellesa del cos aconseguits gràcies a la pràctica de la gimnàstica. Els cossos joves i ben formats esdevenien, per la seva perfecció, elements dignes de veneració. I és que l'home grec estimava, per damunt de totes les coses, la bellesa, una bellesa feta de proporció, de mesura i d'equilibri.

Ser bell (físicament) i bo (moralment) era el que definia la *kalokagathía*, l'ideal de virtut aristocràtic que s'aplicava a l'home que reunia les qualitats de valentia i noblesa. A partir del segle V aC, amb la implantació de nous sistemes pedagògics, com la *paidéia* atenesa, aquest ideal va modificar lleugerament el seu significat; ara calia ser bell (*kalós*) i noble (*agathós*), però també calia tenir un esperit cultivat. La societat cívica s'havia imposat a l'antiga societat guerrera i la *gnósis* (el coneixement) havia guanyat camp a la valentia. El gimnàs, creació genuïnament grega, es va arribar a convertir en època clàssica, i atesa la seva importància social, en centre cultural, cívic i religiós; especialment, en el cas d'Atenes.

Gemma Fortea

Investigadora a l'ICAC i guionista de l'exposició *Areté: esport, bellesa i coneixement a l'antiga Grècia*, produïda pel Festival

DIADUMEN DE POLICLET
Còpia del 100 aC (aprox.) d'un original del 450-425 aC
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

L'ESPORT I LA CULTURA GREGA

LA RELACIÓ HARMÒNICA ENTRE EL COS I LA MENT

En el món grec, l'activitat esportiva formava part originàriament de l'ideal de vida de l'aristocràcia, basat en l'excel·lència (*aristeia*) del cos i de l'esperit i, consegüentment, de tots els qui la volien emular. Si cerquem els punts en comú en l'àmbit cultural entre les diverses ciutats gregues, tan diferents entre elles en moltes coses, segurament la pràctica de l'esport hi destacarà, juntament amb la de la música, que s'hi relacionava estretament pel concepte de ritme. Qualsevol ciutadà grec viu l'esport com un element fonamental de la seva educació i la seva identitat, que el diferencia d'altres cultures, tant com ho pot fer la llengua o la religió. El que compta de l'esport, per a un grec, és la seva capacitat de dotar el cos de bellesa i de ritme, així com d'exhibir a través de la competició l'excel·lència. No es tracta d'un negoci per a professionals ni d'un simple espectacle, encara que els grans jocs atlètics puguin contenir alguns aspectes de tots dos, sinó d'una peça clau en la relació entre un ciutadà i un altre i entre els homes i els déus.

Des del naixement de la polis el segle VIII aC, la vida cultural grega ha anat sempre acompanyada del desplegament de múltiples competicions atlètiques, la més coneguda de les quals és, evidentment, la celebrada a Olímpia. La tradició marca el 776 aC com la data d'inici d'aquests jocs, que cada quatre anys tenien lloc a la vora del riu Alfeu. Probablement, al principi el santuari d'Olímpia era només l'espai de trobada religiosa de les poblacions veïnes, però, amb el pas del temps, va esdevenir un centre d'abast panhel·lènic on acudien ciutadans de tot Grècia, fins al punt que, durant les festes, es proclamava la treva sagrada que obligava a interrompre qualsevol disputa entre les diverses ciutats per a assegurar-ne el correcte desenvolupament.

Cal no oblidar que, malgrat que es tracta d'una festa cívica i religiosa, la participació en la vida pública dels grecs és sempre un acte competitiu, un *agon*, per a ser

el millor i registrar el teu nom en pedra per sempre. No hi ha esports d'equip. El seu concepte agonístic del món queda ben palès quan poetes, filòsofs i historiadors fan de la discòrdia un motor de l'acció, tant de la guerra i el conflicte com del debat polític o la competència com a estímul de superació. Així, doncs, atletes, entrenadors, jutges i espectadors es reuneixen a Olímpia, al peu de la muntanya de Cronos, per a retre culte a Zeus amb la visió dels bells cossos nus brillants d'oli. La nuesa és una característica essencial d'aquesta cultura esportiva (recordem que *nu* en grec es diu *gymnos*, mot d'on deriva gimnàs), un tret que els diferencia encara més dels costums d'altres pobles, com ara els perses o els romans.

Els poetes han cantat les victòries d'aquests atletes amb la mateixa intensitat que les dels guerrers a les batalles. Les odes corals de Píndar, anomenades epinícies (*epi-nikion*, de *nike*, 'victòria'), són un bon exemple de la rellevància que tenien les gestes esportives tant per a les famílies aristocràtiques com per a la ciutat sencera del guanyador. L'atleta vencedor és un heroi a l'altura dels grans triomfadors, però ha de ser prudent per tal d'evitar les enveges dels conciutadans i dels déus. Com passa amb els herois del mite, l'orgull i la desmesura (*hybris*) pot atraure el càstig dels déus i el poeta té la missió, en el moment mateix en què l'està lloant, de recordar a l'atleta que és només un home, tal com els romans ho feien en els triomfs dels seus generals. Però l'epinici és un cant coral; no és el poeta qui interpel·la directament el vencedor, sinó els seus propis conciutadans, que l'acullen al seu retorn cantant i ballant l'epinici a la plaça pública.

Com passa avui dia, la victòria esportiva atorga excel·lència i glòria en primer lloc a qui la practica, però també a la seva pàtria. L'ús de l'himne per a celebrar la victòria és un pàl·lid reflex de les sofisticades odes pindàriques, veritables joies poètiques, però perpetua almenys una part del que aquelles acomplien, fer compartir l'emoció de la victòria a tot un poble que s'emmiralla en el vencedor.

ATLETES CORRENT. Syphos amb figures àtiques negres, aprox. 540 aC.
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

El lloc de celebració dels jocs és un espai sagrat. Els entrenaments, a la palestra i el gimnàs, són fora d'aquest recinte. A Olímpia, els temples de Zeus i d'Hera flanquejaven la tomba de l'heroi Pèlops i senyorejaven sobre l'estadi i l'hipòdrom on se celebraven les proves. El gran altar de Zeus rebia hecatombes, és a dir, sacrificis de cent bous, tan magnífiques que les cendres acumulades al llarg dels anys van arribar a l'alçària d'uns nou metres, mentre que a l'interior del seu temple, l'estàtua de Zeus, feta d'or i iveri per Fídies, una de les set meravelles del món, provocava l'admiració dels visitants. La llegenda atribuïa a Hèracles, l'heroi per antonomàsia dels nois que s'entrenaven a la palestra, la fundació de l'estadi en què es disputaven les cinc proves del pentatló: cursa, lluita, salt de longitud, llançament de javelina i de disc.

La cursa de velocitat era una de les competicions més antigues i més valorades, fins al punt que el vencedor de la cursa donava nom a l'any olímpic. Els herois del mite sovint són representats competint entre ells en una cursa en honor d'un mort il·lustre per a obtenir un trespeus o una copa que segelli el seu èxit. Recordem que Aquil·les era considerat el millor dels aqueus, i també el més veloç, i que quan el seu amic Patrocle va morir a la guerra de Troia, Aquil·les va organitzar uns jocs atlètics en record seu. La cursa antiga presentava dues diferències respecte a l'actual competició: els participants corrien en línia recta des del punt de sortida fins a la meta (192 m, la mesura de l'estadi) i hi sortien en posició dempeus, tots alhora, gràcies a un mecanisme de cordes i fustes que assegurava una sincronia perfecta. Amb el pas del temps, es van afegir altres modalitats, com el doble estadi o l'hoplitodromia, en la qual els atletes corrien amb les armes posades.

Els campions del pentatló eren els homes més perfectes, perquè combinaven la velocitat de la cursa, la força i l'habilitat de la lluita (no hi havia categories segons el pes) i el ritme i la coordinació estètics del salt i del llançament, molt més importants que la distància recorreguda. Les competicions a cavall que transcorrien a l'hipòdrom eren, en canvi, un cant al poder i la riquesa de l'aristocràcia. Genets i aurigues, tot i que també eren celebrats, cedien la part important de la victòria als propietaris dels cavalls, que exhibien, així, la seva capacitat de despesa i luxe. El mite atribuïa la fundació de les curses a cavall a l'heroi Pè-

lops, que va arribar a Olímpia per a aconseguir la mà de la princesa Hipodàmia. Enomau, el rei, obligava tots els pretendents de la seva filla a competir contra ell en una cursa de carros. Pèlops va subornar l'auriga d'Enomau perquè sabotegés el carro. Quan va començar la cursa, una roda d'Enomau va sortir de l'eix i va fer caure l'home, cosa que li va provocar la mort. Pèlops es va casar amb Hipodàmia, es va convertir en rei i va morir allà, i la seva tomba era objecte de veneració al santuari.

El fet que les Olimpíades siguin una festa religiosa imposa també unes regles de separació de sexes. En principi, segons Pausànias, les dones casades hi tenen prohibit l'accés amb l'amenaça de pena de mort, excepte la sacerdotessa de Demèter. És coneguda l'anècdota de Cal·lipatira, filla, esposa i mare de campions olímpics, que, disfressada d'home, es va fer passar per entrenador del seu fill. Va ser perdonada, però els organitzadors de les Olimpíades van imposar a partir de llavors la nuesa també entre els entrenadors.

De tota manera, la presència d'Hera, esposa de Zeus, i de l'heroïna Hipodàmia a Olímpia estava relacionada amb una altra festivitat atlètica, aquest cop destinada exclusivament a les noies, els *Heraia*, celebrats el mateix any de les Olimpíades, però en una època diferent. L'única competició femenina era la cursa de velocitat. Tenim testimonis d'aquestes curses no només a Olímpia, sinó també a Esparta i a Brauró (Àtica) a través de figuretes femenines vestides amb una túnica curta i representades en posició de córrer. Només les noies donzelles hi participaven, perquè el ritual de la cursa femenina té un clar objectiu iniciàtic; anterior, per tant, al matrimoni.

Novament, el mite ens il·lustra amb exemples de nois i noies que corren en un context prematrimonial. Sovint, el noi obté com a premi de la competició el matrimoni amb una donzella. Però, probablement, la història més coneguda i curiosa és la d'Atalanta, la verge salvatge que es resistia al matrimoni i que desafiava els seus pretendents a una cursa de velocitat. Només Hipòmenes, gràcies a la seva astúcia, va aconseguir guanyar la mà de la noia.

ATLETES LLUITANT
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

Diversos indrets de Grècia celebraven jocs atlètics semblants als d'Olimpia. Els Jocs Pítics en el santuari d'Apol·lo a Delfos, els Ístmics en el de Posidó a Ístmia, a l'istme de Corint, o les Nemees en honor de Zeus en el seu santuari de Nemea eren els més coneguts i reunien els millors atletes del món grec. Però per tot Grècia hi havia *agones* d'abast més local. En moltes ciutats, algunes festivitats incloïen en el seu programa competicions atlètiques, com les Panatenees a Atenes en honor de la deessa de la ciutat. Allà, els vencedors obtenien una àmfora d'oli extret de les oliveres sagrades. Aquests aplecs eren una mostra brillant de la cultura hel·lènica i, per això, a més de l'esport, també hi havia competicions musicals i poètiques i conferències de filòsofs o d'oradors.

El cultiu del cos i de l'intel·lecte estaven en perfecta sintonia a les ciutats gregues. Plató, el segle IV aC, ens descriu les converses del seu mestre Sòcrates amb nois de l'aristocràcia atenesa. El gimnàs era un dels espais més freqüentats per Sòcrates, perquè allà li era fàcil trobar interlocutors joves amb ganes de posar-se a prova en l'art de l'argumentació, tal com posaven a prova el cos amb la pràctica de l'esport. El gimnàs era també un bon lloc per a establir complicitats eròtiques i polítiques entre el jovent aristocràtic que un dia o altre governaria els destins de la ciutat.

Amb Alexandre el Gran i la formació d'un imperi, desapareixeran en gran mesura les formes de vida de la polis tradicional. Les ciutats perdran la seva independència política en favor d'una gran capital, com ara Alexandria; els cercles aristocràtics seran substituïts per un rei i pels funcionaris de la cort, i la cultura grega s'escamparà i esdevindrà cosmopolita. Però allà on els grecs vulguin remarcar la seva identitat per contraposició a altres cultures, com l'Egipte dels ptolemaics respecte a la majoria egípcia de la població, el gimnàs esdevindrà el centre més representatiu de tot el que defineix el món hel·lènic.

Quan els romans conquereixin Grècia i quedin captivats per la seva cultura, l'atletisme també serà integrat per la

classe aristocràtica romana filhel·lènica, però no gaudirà mai del favor popular majoritari ni de la importància religiosa i cívica que havia tingut entre els grecs. L'únic esport que podrà competir amb l'amfiteatre i les lluites de gladiadors serà el més fàcil de convertir en un espectacle de masses: les curses de carros al circ. Tot i això, alguns emperadors afavoriren l'organització de jocs a la grega (*agones*, per oposició als *ludi* romans) també en l'occident de l'Imperi, començant per August, que fundà els *Sebastà* (les Agustíades), a Nàpols, una ciutat de cultura i llengua grega. Neró seguí el seu exemple, i sobretot Domicià, amb les Capitoliades, a la mateixa Roma, per a les quals va fer construir un estadi al Camp de Mart, l'actual Piazza Navona (probablement, deformació popular de *in agone*). També a les ciutats de la Gàl·lia, com Nimes, Marsella o Lió, tenim testimoniada la celebració regular de jocs grecs, tant atlètics com musicals, i diversos indicis permeten suposar que també devien existir a Tàrraco, una de les ciutats més marcades per l'empremta hel·lènica de l'occident romà.

A la part oriental de l'Imperi, en canvi, l'esport i els jocs atlètics mai no van deixar de tenir una importància cabdal durant tota l'antiguitat, una situació que només va acabar amb l'arribada del cristianisme com a única religió permesa a l'Imperi. Així, com a conseqüència dels edictes de Teodosi que ordenaven el tancament de tots els temples pagans, l'any 392 va veure la celebració dels darrers Jocs Olímpics de l'antiguitat. Sense el santuari i el culte de Zeus que els donava sentit, amb una nova religió que veia en el cos nu una font de pecat, les Olimpiades deixaren finalment de celebrar-se, més d'un mil·lenni després de la seva fundació.

La cultura occidental va haver d'esperar mil cinc-cents anys més per a veure el restabliment de l'ideal olímpic, amb els primers jocs de l'era moderna, celebrats a Atenes el 1896. Però la recuperació de l'olimpisme no és més que la màxima expressió simbòlica de quelcom més profund, la revaloració de l'esport, i amb ell, de la relació harmònica entre el cos i la ment, una part molt important de l'immens llegat de la cultura grega per a l'home modern.

Jesús Carruesco

Professor de Filologia Grega a la URV i investigador de l'ICAC

ESTADI
Delfos, Grècia
←

LA INVENCIÓ DEL COS ESCULTURAL

EL NU EN LA GRÈCIA CLÀSSICA

Homes bells com estàtues. Cossos esculpits. Homes que es volen assemblar a estàtues. A partir de l'auge dels gimnasos els anys vuitanta, molts joves busquen modelar el seu cos sobre la base d'un model que té gairebé tres mil anys! Així, per exemple, l'obsessió dels grecs antics per la representació del plec inguinal porta els joves de gimnàs a intentar dibuixar en el seu cos el «cinturó d'Adonis» o la «faixa d'Apol·lo». Aquests homes-estàtua han aconseguit fins i tot afegir una psicopatologia nova a les nombroses existents: la vigorèxia o el complex d'Adonis.

Dues idees sorprenents que han educat la nostra manera de mirar tenen el seu origen en la Grècia antiga: el fet d'inventar el nu per a ser vist en públic i el fet de construir un cos masculí bell que, sent una construcció intel·lectual, irreal i impossible, sedueix la nostra mirada pel seu grau elevat de veracitat naturalista. Homes nus i dones vestides, aquesta és la fórmula que es repeteix sovint en les escultures de l'arcaisme i gran part del classicisme. El primer nu femení que van concebre els grecs com a estàtua no va arribar fins molt més tard, amb l'Afrodita de Cnidos de Praxíteles el segle IV aC.

El model d'aquests cossos bells ens l'explica en clau còmica Aristòfanes, a *Els núvols*, quan parla l'Argument Just: «[...] passaràs el temps al gimnàs lluent i fresc com una flor, i no pas discutint a l'àgora idioteses sense sentit [...]. Si fas el que et dic i dediques a això la teva atenció, tindràs el pit fort, la pell brillant, les espatlles amples, la llengua curta, el cul gran, la polla petita. Però si et comportes com els d'ara, tindràs la pell pàl·lida, les espatlles estretes, el pit feble, la llengua llarga, el cul breu i la cigala grossa» (1010, trad. L. Macías).

HERMES.

Còpia romana del segle II dC d'un original de Lisip del segle IV aC
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

Que aquests cossos anòmals, irrealment, impossibles, siguin el model que ha arribat a la tradició occidental pot semblar una cosa sorprenent, però no és menys sorprenent que una societat vestida com la grega hagi imaginat i representat durant segles, en imatges exhibides en llocs públics com àgors, santuaris o necròpolis, els seus déus i herois totalment nus. No existeix cap altra cultura en la història de la humanitat, que no derivi de la grega, que hagi exposat sistemàticament a la mirada pública la nuesa dels cossos dels seus déus, herois, líders, ciutadans i atletes.

I aquí cal dir que, encara que el nu no era ni molt menys un fet quotidià en el món grec, sí que era possible veure cossos nus a les seves ciutats, encara que en espais reservats per a això, on els homes s'exercitaven per a l'esport: els gimnasos. L'atleta grec practicava exercici *gymnós*, nu, i hi havia recintes a les ciutats gregues on els nois anaven a exercitar-se. Però no només nois, també alguns adults anaven assíduament a aquests llocs, que es van convertir en punts de reunió i trobada on es podia mirar i gaudir de la visió dels cossos bells d'aquests joves gimnastes i enraonar, o admirar, o discutir, o ensenyar.

Es podria pensar que aquestes palestres, que s'arriben a convertir en els llocs on es concentrarà la intel·ligència i el major talent de la societat grega, es van construir en origen al voltant del cos nu del jove atleta. Sòcrates mateix exclama en contemplar el cos del jove Càrmides en un d'aquests llocs que «tots els qui eren a la palestra ens tancaven en cercle; llavors, noble amic, vaig intuir el que hi havia dins del mantell i em vaig sentir cremar i estava com fora de mi».

No existeix cap altra civilització al món, que no derivi de la grega, que hagi compost i elevat a imatge pública el cos més anòmal entre els possibles reals, és a dir, un cos musculat, quan l'evident, habitual, normal, general i que totes les cultures trien com a model de representació són els cossos arrodonits, sense músculs marcats. N'hi ha prou de

repassar la cultura visual de les civilitzacions del continent americà, africà o asiàtic per a reforçar la idea de l'anomalia d'aquesta expressió artística de la Grècia antiga.

Els grecs, una cultura vestida, van construir una imatge corporal pública de l'home que van despullar, van dotar d'una anatomia impossible, irreal i inventada, i a més el van imaginar ple de músculs, en una època en la qual els músculs, anatòmicament, no existien. I aquest model resulta el que es va transmetre a la tradició occidental i que ens va ensenyar a mirar i representar el cos humà, a imitar-lo, copiar-lo, dibuixar-lo, modelar-lo, estudiar-lo, odiar-lo, admirar-lo i convertir-lo en el nostre model actual,

fins al punt que els nostres joves busquen un cos semblant als gimnasos... I aquest cos irreal va gaudir a la història d'un favor incomparable.

Només els grecs es despullen. Així, el nu defineix una ètnia i també un gènere. Només ho fan els homes (el nu femení durant segles va ser tabú), i determinades classes socials. Només aquell que no treballa i té oci per a exercitar-se a la palestra té un bell cos musculat com el que ens mostren les estàtues. Així són els cossos dels atletes, dels herois, dels déus. Un nu que dignifica, eleva, heroïtza, ja que el cos bell anticipa un esperit valerós. És la imatge d'éssers íntegres, nobles, virtuoses, forts i ben articulats. Els *kuroi*,

les estàtues d'homes nus que hi ha en necròpolis i santuaris durant l'arcaisme, representen homes joves, de cabells llargs i ben cuidats, homes nobles i plens de virtut (*areté*). I aquests esculturals cossos bells i joves estan estretament relacionats amb el nu atlètic.

El nu de l'home eleva i dignifica i es pot representar així els herois, els déus, els atletes o els governants, però el nu de la dona tan sols pertany a la deessa de l'amor o a les cortesanes. El nu femení ens porta al món de l'humà i al desig eròtic, i això, també en cert sentit, ha passat a formar part de la nostra memòria visual. El model de cos de dona que van proposar els grecs no ha tingut tant d'èxit en la tradició

occidental com el masculí. Aquest nu de malucs amples i de pits petits no és, actualment, el cànon principal de bellesa. El que és estrany és que el masculí sí que hagi conservat aquesta tradició tants segles després. El fet és que els grecs van construir un cos d'home anòmal i impossible i el fet indiscutible és que la seva mirada s'ha convertit en la nostra.

Carmen Sánchez

Universitat Autònoma de Madrid

Resum extret de l'article «La invención del cuerpo escultural. El desnudo en la Grecia clásica», a *Dioses, héroes y atletas. La imagen del cuerpo en la Grecia antigua*.

Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

EFEB D'ANTICITERA. 340 aC aprox.
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

VESTIR-SE DE NU

EL DORÍFOR DE POLICLET I L'AUGUST DE PRIMA PORTA

És un fet que, malgrat les reticències, el nu heroic grec es va imposar en les representacions artístiques de la classe aristocràtica romana, especialment dels emperadors i prínceps, des de la República final i, sobretot, durant el Principat, pel triomf tan buscat com imparable dels models hel·lenístics i la ruptura, per tant, amb les tradicions conceptuals i formals itàliques i romanes [...].

Entre els emperadors va fer fortuna, molt explicable, la fórmula del nu heroic que es va adoptar en època d'August per a la imatge de Cèsar divinitzat, el *Divus Iulius*, antecessor i referència de tota la cort d'emperadors divinitzats que el seguirien [...]. Però malgrat el triomf del nu heroic, no podem oblidar l'arrelada persistència de les cauteles o reticències al nu en la tradició italo romana, amb derivacions de gran importància, molt ben vistes i advertides per Plini el Vell en el capítol sobre l'estatuària de la seva *Història natural*. Escriu: «Antigament, es dedicaven estàtues revestides de toga. També agradaven les figures nues sostenint una llança, seguint el model dels efèbs dels gimnasos; a aquestes se les anomenava *achileas*. És costum grec no amagar res; l'ús romà i el militar, per contra, posen cuirasses a les estàtues.»

Aquesta observació de Plini explica una preferència romana que dona lloc a la que potser és la forma més característica de «nu a la romana» en els seus tipus estatuàries: la representació amb la cuirassa anatòmica, que no és sinó una forma de vestimenta que superposa al cos real les formes, per descomptat idealitzades, d'un nu a la grega. És el tipus conegut tradicionalment com l'estàtua thoracata, que no per casualitat és la considerada en l'imaginari tradicional com la més genuïnament romana, amb un referent principal en l'estàtua més important de la sèrie, l'August de Prima Porta.

La cèlebre estàtua del primer *princeps*, trobada a la casa de Lívia, la vila Ad Gallinas Albas, prop de la Prima Porta de

Roma, és una còpia en marbre d'un original de bronze i és, amb pocs dubtes, l'estàtua més coneguda i representativa d'August i de Roma, joia dels Museus Vaticans. El *princeps* se submergeix en el cos ideal del nu grec clàssic, en la versió màxima del Dorífor de Policlet, i fa explícita la seva presentació nua per la nuesa dels peus, un signe inequívoc de seguiment del nu heroic grec. Però a banda de cobrir-se amb un mantell o toga des del maluc [...], el tors queda cobert per una cuirassa que reproduïx el tors nu, com si estigués pintat sobre el cos musculat segons l'estructuració canònica i modèlica de l'escultura en el seu conjunt. És, en últim terme, «vestir-se de nu», la qual cosa significava portar al seu extrem el que la lectura estilística i conceptual del nu en l'art grec condueix a la conclusió que té el valor indicatiu d'un vestit, d'una «disfressa».

El genial tipus d'estatuària romana del «nu vestit» té la virtut d'acceptar el nu heroic grec acomodant a les púdiques tradicions romanes sobre la nuesa. I com a expressió d'heroi, de sacralització, del representat, conflueix amb la nuesa el fet que el tipus de thoracat il·lustra la condició de *triumphator* del representat.

Si al fet que el triomf atorgava a qui el rebia la condició divina, temporalment, del mateix Júpiter, sumem el valor heroitzador del nu grec subjacent, tenim en el característic tipus estatuari romà una doble heroització o divinització, la qual cosa explica el seu èxit en la iconografia oficial. Cal afegir, a més a més, la possibilitat del vestit de ser suport d'una decoració afegida, vehicle de missatges simbòlics tan cars a la narrativitat consubstancial a l'art romà, a les seves obstinacions semiòtiques. Una altra vegada, la cuirassa de l'August de Prima Porta, amb el seu dens programa iconogràfic, ofereix l'exemple més excel·lent de la seva condició de suport de l'escriptura simbòlica i artística.

Manuel Bendala, Universidad Autónoma de Madrid

AUGUST DE PRIMA PORTA. Rèplica i hipòtesi de policromia
Elaborada pels restauradors de MV ARTE per al festival Tarraco Viva

Text extret de l'article «Roma y sus tabúes: desnudarse a la griega o “vestirse de romano”», a *Dioses, héroes y atletas*.

LA CULPA ÉS DEL DESTÍ O DE LA DISSORT

ESPORTISTES I SOLDATS DAVANT LA MORT

Horaci sempre em produeix una barreja estranya de plaer, reflexió i mig somriure. Moltes estones penso que m'hi sento proper. Ell va ser militar abans que poeta i coneixia bé els riscos de les dues professions. Es va equivocar de bàndol, pobre, i jove com era, de cop es va trobar com a enemic derrotat d'Octavià, fill adoptiu de Juli Cèsar i venjador oficial dels seus assassins. El futur príncep podia haver-lo mort o exiliat (com faria amb algun altre il·lustre poeta de qui l'any passat vam celebrar el bimil·lenari), però el va perdonar. No sabem per què (les amistats compartides hi devien tenir influència), però el va perdonar. I Horaci li ho va agrair en públic no poques vegades, encara que, com sempre (aquí ve el meu mig somriure), d'una manera subversiva.

El primer poema d'un nou llibre era una cosa molt important a Roma i el poeta triava bé i amb intenció a qui el dedicava. Horaci va decidir que no l'oferiria a Octavià, responsable final del seu perdó, sinó a un dels íntims amics del príncep, Mecenes: ell devia ser l'intermediari que li va salvar la vida! A Octavià li va reservar Carm., 1, 2, i l'1, 1 és per al descendent de reis etruscs, protector i dolç conhort del poeta: Octavià segon! I que després diguin que ser poeta no era, també, un ofici perillós!

Horaci reconeix, en aquest poema, quines són, en comparació amb la seva, les altres dedicacions perilloses del món romà. No us penseu que en sigui un catàleg exhaustiu, però les que esmenta eren de les que més a la vora de la mort feien sentir els seus protagonistes. La primera era la «d'aquells a qui agrada recollir —menjar-se, vaja— la pols olímpica conduint el seu carro i, després d'esquivar la meta amb les rodes ben roents, recollir la palma de la victòria que els elevava a la categoria de déus». La segona era la del polític i la tercera, la del comerciant (genial Horaci). La quarta és la del militar i la cinquena, la del caçador, prou

enze per a passar al ras la seva nit de noces mentre espera que la cérvola o el senglar caiguin a les seves xarxes.

Corredors de curses de carros al circ, esportistes en general. Militars en acció. Gent que explorava sovint les fronteres de la vida amb la mort i que vivia, per tant, situacions molt perilloses. Si haguessin llegit més Horaci i algun dels seus mestres, Lucreci o Epicur, potser haurien viscut i explicat les seves experiències extremes d'una altra manera. Però llegien poc, em fa l'efecte, i a més, el que en sabem després que morissin no ho va escriure Horaci, sinó algun anònim poeta a qui ells, els familiars o, fins i tot, algun grup d'aficionats, van pagar.

Es queixen molt. La seva vida va ser dura i el fat els va agafar en mal moment, quan Fortuna, precisament, estava mirant cap a una altra banda. Corneli Àtic era lluitador de pancraci (una mena de lluita lliure barrejada amb boxa) i va morir a Pollentia (Alcúdia, Mallorca). Ell, «que entrenava durament a la palestra cada dia», va ser caçat pel fat desgraciat; ell, que tan feliç feia el públic amb la seva habilitat, va ser incinerat i, ara, ja no en queda res: ossos cremats i cendra sota una làpida. Fusc va ser un dels ariugues preferits de l'equip blau del circ de Tàrraco. Va ser tan famós que tenia un club de «fans» que li va pagar una inscripció funerària per a dir-nos que era molt bo i que mereixia tots els honors i lloances per les seves curses i destresa. Però... l'única cosa que hem de témer els mortals li va girar l'esquena, Fortuna! I ara, què queda de Fusc? Una làpida.

Eutiques devia ser molt més jove (no havia fet el salt a la Fórmula 1 del circ i corria encara amb carros de dos cavalls), però ho feia al mateix circ que Fusc, el de Tàrraco. Va morir pitjor, d'una malaltia que li van enviar els cruels i envejosos fats, que el va cremar per dins abans que ho fessin els homes per fora i no va tenir temps d'assaborir la glòria de què parlava Horaci. Ara només li queden les flors que li van oferir i el record, que perdura.

EXERCITUS. Legions romanes altimperials
Projecte Phoenix Legio VII Gemina (Tarragona)

←

La major part de militars dels quals coneixem la història epigràfica no van tenir una trobada més amable amb la seva mort. El decurió Marc Calpurni Luci va morir a Ilipa (Alcalá del Río, Sevilla) i plora en primera persona, i dirigint-se al caminant des de la seva làpida, la desgraciada dissort que el va colpejar i que va deixar, ni més ni menys, que un pare digne de tota compassió per haver hagut de dipositar son fill al sepulcre, una mare que no parava de colpejar-se els pits amb les mans, una germana que plorava tant com els pares i una esposa a qui deixava enrere, cuidant la tomba junt amb el fill, petit, de la parella. I tot i amb tot, declara, al final del seu monòleg funest, que «aquí jec enterrat i descanso en pau» després d'haver tingut una vida feliç de vint-i-sis anys, sis mesos i vuit dies.

Gai Ebuci Verecund va morir, jove i sol, a la llunyaníssima Síria, però com que venia de les terres de l'Ebre, la seva mare, Valèria Laura, li va fer posar una estupenda estela funerària a la partida de Fontjoana (Vinebre). Mare i fill hi tenen una darrera conversa pública en la qual la mare es lamenta que, just després d'haver estat reclutat per a la Legió Sisena de Síria, Fortuna va llançar la seva ira ferotge contra Gai i va esberlar el camí que acabava d'iniciar. El fill va morir lluny, sense poder-se endur, per al seu darrer viatge, la tendra abraçada i els petons de la mare. Desgraciat i enutjat, agafa el camí que el durà cap als déus sense que ningú que l'estimés li hagi pogut tancar els ulls, que eren com llums.

Quina és la diferència entre els esportistes i els soldats que moren sense haver llegit o escoltat Horaci (o Lucreci, o Epicur!) i els que han tingut temps i diners per a fer alguna petita reflexió sobre la seva vida i la seva mort? Luci Alfidu Urbà, tribú dels soldats de la Setena Legió bessona i feliç Antoniniana, ens l'explica. Sembla que va venir a morir a Tàrraco: ja ens diu Marcial, un segle llarg abans de la mort del soldat (entre el 211 i el 222 dC), que aquestes terres eren un bon lloc per a jubilar-se i passar estones agradables.

I Luci, bé per la seva formació, bé pel malnom de la seva legió (la «feliç»!) o bé per haver mort en un lloc de bon veure, va deixar escrita per a tots nosaltres la reflexió d'un home òptim que hauríem de tenir en compte: «Viu feliç, siguis qui siguis, mentre tens vida; la vida és un petit ob-

sequi! Tan aviat com t'és donada, creix imperceptible, i de cop, ja s'ha marcit, també imperceptiblement.»

Luci traspua Horaci quan, a Carm., 1, 11, 6-8, ens adverteix que, precisament perquè no sabem mai si estem vivint el nostre darrer moment de vida, «cal assaborir totes les coses, cal saber beure bon vi i cal saber tallar qual-sevol llarga esperança perquè el temps és breu. Mentre parlem, fuig el temps envejós: recull el fruit del dia i no creguis en l'esdevenidor».

I Epicur? Epicur murmura sempre a les orelles de qui el vol escoltar, sobretot a les dels qui viuen perillósament, allò que la major part d'esportistes i soldats romans no van saber trobar: «L'ésser feliç i immortal ni té preocupacions ell mateix ni les provoca als altres, de manera que no està obligat a enuig ni a agraïment... La mort no té res a veure amb nosaltres. Ja que l'ésser, un cop dissolt, és insensible, i la condició insensible no té res a veure amb nosaltres. El límit màxim de la intensitat del plaer és la supressió de tot dolor. I allà on hi ha plaer, i durant tant de temps com n'hi hagi, no hi ha ni dolor ni patiment» (Màximes Capitals, 139).

La culpa és del destí i de la dissort, com volen ensenyar-nos els esportistes i els militars que parlen des de l'epigrafia llatina? No. La culpa és nostra, sempre; cal abandonar els funerals i els plors que no tenen sentit, cal reprimir les queixes i els plors davant la mort, cal rebutjar els inútils honors (Hor., Carm., 2, 20, 21-24). Sobretot: cal preparar-se dignament i amb alegria per a la immortalitat.

Joan Gómez Pallarès

Catedràtic de Filologia Llatina (UAB) i director de l'ICAC

MUNERA GLADIATORA. El món dels gladiadors
Istituto Ars Dimicandi (Itàlia)

PER QUÈ ELS ROMANS ODIAVEN L'ESPORT?

NO OBSTANT AIXÒ, ADORAVEN LES CURSES DE CARROS

El món hel·lènic tenia en les competicions (*athla*), fossin gimnàstiques, literàries o musicals, una part essencial de la seva tradició religiosa, com a complement obligat de les grans cerimònies públiques. Curses a peu, curses amb armadura, curses amb llums, llançaments de disc i javelina, pugilat i lluita van derivar finalment en el *pentathlon* o *quinquertium* celebrat a Olímpia, el conjunt de les cinc proves que completaven la fortalesa física i mental de l'atleta perfecte: salt de longitud, llançaments de javelina i disc, cursa d'un estadi (c. 180 m) i lluita.

L'any 186 aC, el cònsol romà M. Fulvi Nobílior, vencedor sobre els grecs etolis, va celebrar a Roma una cacera de feres salvatges (*venatio*) acompanyada de *certamina graeca*, competicions atlètiques com les celebrades a Olímpia i els grans santuaris panhel·lènics. Després d'aquesta primera competició atlètica, Roma va trigar encara cent anys a tornar a reproduir un espectacle semblant. Els *athletae* hel·lènics, que cada any circulaven pels estadis dels grans santuaris panhel·lènics d'Olímpia, Delfos, Nemea i l'Istme de Corint, eren pràcticament desconeguts en el món romà. No obstant això, l'any 80 aC, Sila, vencedor sobre Mitridates, rei del Pont, i també sobre els seus rivals del partit popular en guerra civil, va celebrar a Roma un magnífic triomf acompanyat dels atletes hel·lènics que s'havien reunit per a participar en la 175a Olimpíada. Segons Apià (BC, I, 99), Olímpia aquell any va quedar deserta i només es va poder dur a terme simbòlicament la cursa a peu d'un estadi.

Les grans personalitats polítiques romanes del segle I aC com Escaure, Pompeu, Curió i Cèsar van coincidir també a incorporar als *ludi* patrocinats per ells competicions de tipus grec. Octavi, vencedor sobre Marc Antoni i Cleòpatra en la gran batalla naval d'Actium l'any 31 aC, va voler commemorar la seva victòria fundant la nova ciutat de Ni-

còpolis ('ciutat de la victòria') i instituint-hi uns *certamina graeca* que es van passar a celebrar regularment cada cinc anys amb el nom d'*Actia*. Les diferents ciutats provincials van buscar d'una manera o altra rendir-li honors, amb dedicatòries d'altars i temples, reformes en els calendaris i també, recorda Suetoni (*Aug.*, 59), «organitzant jocs quinquennals gairebé a cada poble». Els més famosos d'entre aquests certàmens de tipus grec van ser els *Sebasta*, instaurats l'any 2 dC a la ciutat de Neàpolis (Nàpols).

Els intents de Calígula i Claudi per a introduir aquests *certamina graeca* a Roma mateix van tenir poc èxit. L'any 69 dC, Neró va instituir oficialment a Roma uns jocs quinquennals amb el seu nom (*Neronia*) i va dirigir igualment la construcció d'un gran gimnàs, però la seva mort i la guerra civil consegüent van impedir-ne la consolidació. Finalment, l'any 86 dC, Domicià va instaurar a Roma el certamen de Júpiter Capitolí (*Agone Capitolino Iovi*), celebrat cada quatre anys; una competició poètica, musical, teatral, gimnàstica i equestre. Per a la seva celebració es van construir al Camp de Mart un odèon i un estadi (*Stadium Domitiani*, avui Piazza Navona).

Els atletes grecs, tanmateix, no van ser mai ben vistos pels intel·lectuals romans, per als quals la seva activitat era impròpia de les virtuts virils i militars volgudes per als ciutadans. El gran historiador Tàcit (*Ann.*, XIV, 20), un dels grans intel·lectuals romans del segle I dC, resumeix vivament aquesta aversió davant la implantació obligada dels *Neronia* en la Roma de l'any 59 dC:

«La moral tradicional, ja en progressiva decadència, s'ha arruïnat completament davant d'aquesta activitat dissoluta; ja es pot veure a la nostra ciutat [Roma] tot el que pot corrompre i ser corromput, les influències estrangeres danyen els nostres joves, degenerats de la seva antiga noblesa, que passen el temps ociosos en els gimnasos dels perversos..., ja no els falta sinó mostrar-se nus, prendre els guants dels púgils i estudiar les tretes d'aquest vil

EXERCITUS. Legions romanes altimperials
Projecte Phoenix Legio VII Gemina (Tarragona)

exercici en comptes de la milícia i l'art militar! Aprendran amb això la ciència dels àugurs, la forma de guiar en combat les decúries dels cavallers, l'ofici noble dels tribunals i els judicis?».

Però si els nobles romans menyspreaven les competicions atlètiques dels grecs, sí que compartien amb ells la passió per les curses de carros que tenien lloc des del segle VI aC en el famosíssim *Circus Maximus* de la ciutat de Roma, situat a la vall que separava els turons del Palatí i l'Aventí. Si Plini havia calculat que després de la reforma de Neró la capacitat total del Circ Màxim era de 250.000 espectadors, la *Notitia Urbis Romae* del segle IV xifrava la seva capacitat total en 385.000, una xifra única i excepcional per a un edifici d'espectacles... en tota la història de la humanitat.

Agrupats en quatre escuderies o *factiones* indicades pels colors blanc, vermell, verd i blau, grups de quatre, vuit o

dotze carros (és a dir, amb un, dos o tres carros per cada color) competien a fer set voltes a una barrera central, formalitzant així una cursa (*certamen* o *missus*) seguida pels espectadors a través dels descensos graduals dels set ous i set dofins, que indicaven l'inici i final de cadascun dels girs. Cadascuna de les quatre faccions tenia propietaris, els *domini factionum*, i un nombre especialitzat d'integrants: cotxers, mossos de quadra, experts en guarniments i en regnes, metges i altres ajudants diversos. Els cotxers, fossin joves *aurigae* o veterans *agitatores*, segons la diferent experiència i categoria constatada en els epígrafs, conduïen carros molt lleugers estirats per dos, tres o quatre cavalls.

Els 76 dies de *ludi* públics (Jocs Romans, Jocs Plebeus, etc.), incloent-hi 17 dies de curses a finalitats de la República, s'havien transformat, al segle IV dC, segons mostra el calendari de *Philocalus*, en 175 dies de *ludi* gairebé con-

tinus, incloent-hi 64 dies l'any amb curses de circ. Unes xifres impressionants que descriuen una Roma bolcada en els jocs de forma permanent. Coneixem fins i tot la cursa de Diocles, un lusità que va ser el millor cotxer del món antic. Era *agitor* dels vermells en època d'Antoní Pius i va morir als 42 anys segons narra la seva làpida funerària, trobada a Roma, amb una participació en 4.257 curses, un palmarès de 1.462 victòries i uns espectaculars guanys de 35.863.120 sestercis. El seu epitafi esmenta la fama aconseguida per Diocles amb el seu tir de cinc cavalls, *Cotynus*, *Galata*, *Albigius*, *Lucidus* i *Pompeianus*, amb els quals va aconseguir 445 victòries.

Homes i cavalls compartien igual, així, la glòria del circ i també provocaven l'odi tenaç dels competidors, com acrediten les *Tabulae Defixionum*. Es tracta de petites làmines de plom que eren introduïdes en sepultures i que contenien imprecacions als diferents *demones* de l'inframón.

S'hi demana que els cotxers competidors pateixin tot tipus de desgràcies, sol·licitades explícitament per a curses definides en un lloc, dia i hora determinats.

En una cursa sempre podia passar alguna cosa excepcional, i en això radicava bona part del seu atractiu, com la famosa cursa recollida per Plini en els jocs seculars celebrats per l'emperador Claudi en el 47 dC. El cotxer *Corax*, dels blancs, va caure del seu carro en les *carceres* abans de la sortida i, així i tot, sense cotxer, els seus cavalls van prendre la sortida, van ocupar la primera posició, la van defensar davant els seus rivals durant les set voltes i, una vegada travessada la línia blanca d'arribada, van aturar la seva marxa tranquil·lament. Per descomptat, amb cavalls així no feia falta cotxers...

Joaquín Ruiz de Arbulo

Catedràtic d'Arqueologia (URV) i investigador de l'ICAC

ATLETES. Basament d'una estàtua de *kouros* (510-500 aC)
Museu Arqueològic Nacional d'Atenes

LA CONSTITUCIÓ DELS ATLETES NO ÉS ÚTIL PER AL CIUTADÀ

AUTORS CLÀSSICS QUE CRITIQUEN LA PRÀCTICA ESPORTIVA

«Dels innumerables mals que hi ha a Grècia, cap no és pitjor que el de la raça dels atletes. En primer lloc, no aprenen a viure bé ni podrien fer-ho, ja que com un home esclau de les seves mandíbules i víctima de la seva panxa pot obtenir una riquesa superior a la del seu pare? I tampoc no són capaços de suportar la pobresa ni remar en el mar de la fortuna, perquè en no estar acostumats als bons costums, difícilment canvien en les dificultats. Esplèndids en la seva joventut, van d'un costat a l'altre com si fossin guarniments de la ciutat, però quan s'abat sobre d'ells l'amarga vellesa, desapareixen com robes estripades que han perdut el seu pèl. I censuro també el costum dels grecs, que es reuneixen per a contemplar-los i oferir honors als plaers inútils... Ja que quin bon lluitador, quin home ràpid de peus o quin llançador de disc o que habitualment posa en joc la seva mandíbula ha ajudat la seva pàtria obtenint una corona? Potser lluitaran contra els enemics portant discs a les mans o al mig dels escuts i colpejant-los amb els peus expulsaran els enemics de la pàtria? Ningú no fa aquestes bogeries quan és davant del ferro. Seria precís, aleshores, coronar amb garlandes els homes savis i bons i qui condueix la ciutat de la millor manera sent un home prudent i just i qui amb les seves paraules allunya les accions perniciososes, suprimint lluites i revoltes. Aquestes coses, en efecte, són beneficioses per a la ciutat i per a tots els grecs.»

Eurípides, *Autòlic*

Citat a l'article «El cuerpo de los atletas en la antigua Grecia», de Fernando García Romero

Carta de Gai Plini el Jove al seu amic Calvisi Ruf: «Tot aquest temps l'he passat entre els punxons i els llibres, en una plaentíssima quietud. «Com ho has pogut fer —dius— a la ciutat?». Era el temps dels jocs circenses, que són una mena d'espectacle, que no m'atrau gens ni mica. Car mai

no s'hi esdevé res de nou, res de variat, res que hom no s'accontenti de veure una sola vegada. Vet aquí el que em fa semblar més astorador, el desig infantil de tants milers de persones de veure, de tant en tant, els cavalls com corren i els homes drets en els carros. Amb tot, si hi anessin atrets per la velocitat dels cavalls o per la destresa dels homes, no deixarien de tenir-hi algun motiu; ara, el que els abelleix és el drap ⁽¹⁾, és el drap el que els plau, i si en la mateixa cursa, a mitja lluita, hom fa passar els colors d'un costat a l'altre, el desig, les preferències també es canvien, i de sobte hom els veu deseparar aquells conductors, aquells cavalls, que ells reconeixen de lluny, els noms dels quals criden. Tant és el prestigi, tant és l'ascendent que té una túnica vilíssima, no ja damunt del vulgar, més vil que aquella mateixa túnica, sinó àdhuc dels personatges greus! El que és jo, considerant amb quina voluntat tan insaciable van en seguiment d'una cosa tan buida, freda i comuna, prenc un cert plaer de no prendre-hi cap plaer. I així és que em ve més de gust d'ocupar el meu oci en les lletres, aquests dies que els altres perden en ocupacions tan frívoles. Estigues bo.»

Plini el Jove, *Lletres*, Llibre IX, 6

«La constitució dels atletes no és útil per a la bona disposició del ciutadà, ni per a la salut ni per a la procreació, ni tampoc la que exigeix massa cures ni la que suporta massa poc el cansament, sinó la intermèdia entre elles. Així, doncs, [els pares] han de tenir una constitució exercitada, però exercitada en treballs no violents ni orientats en una sola direcció com els dels atletes.»

Aristòtil, *Política i Ètica a Nicòmac*

⁽¹⁾ El drap és el color de cada quadriga i distingia els propietaris dels cavalls i als aurigues. En general hi havia quatre colors: blanc, vermell, blau i verd que servien també per a fer apostes. Plini està criticant també el fet que la passió per les curses no era només una afició esportiva.

DONES A L'ANTIGUITAT

DONES A L'ANTIGUITAT CLÀSSICA

SER DONA A L'ANTIC EGIPTE

OLÍMPIA «LA GRAN»

DONES A L'ANTIGUITAT CLÀSSICA

MARES I ESPOSES, PERÒ TAMBÉ TREBALLADORES, EMPRESÀRIES I PROFESSIONALS

«Per tant, amic meu, no existeix, en el govern de l'Estat, cap ocupació exclusiva de la dona pel fet de ser dona, ni de l'home pel fet de ser home, sinó que els dots naturals estan repartits, indistintament, en uns i altres, de manera que la dona té accés, per naturalesa, a totes les ocupacions, i l'home també a totes. Tan sols que la dona és en totes més dèbil que l'home.»

Plató, *República* (V, 455 d-e)

Tal com subratlla Joana Zaragoza, «l'estudi de la dona a l'antiguitat grecoromana ha estat, en els últims anys, objecte de diverses publicacions que analitzen el seu paper des d'un punt de vista historiogràfic, filològic, sociològic i també mèdic. Fins no fa gaire, es veia el món clàssic des d'una mirada androcèntrica, on el paper de la dona quedava molt desvirtuat. Aquesta era una visió esbiaixada de la realitat. Afortunadament, cada vegada són més els estudis que intenten demostrar que si bé la dona no va gaudir a Grècia i a Roma dels mateixos privilegis que l'home, el seu paper en aquestes societats va ser bastant més rellevant que el que ens transmeten alguns autors clàssics».⁽¹⁾

«Aquí reposa Amymone, esposa de Marc, exemplar i bellíssima dona, que filava la llana, pia, púdica, casta, dedicada a la cura de la seva llar.»

CIL VI, 11602

«Foraster, el que t'he de dir és curt. Aquesta és la tomba d'una formosa dona. Els seus pares i el seu marit li deien Clàudia. Estimava el seu marit amb tot el seu cor. Va tenir dos fills, a un dels quals el va deixar a la terra i a l'altre el va deixar a sota terra. Va ser encantadora i filava la llana. Te'n pots anar.»

CI VI, 3. 15346

Aquest és el perfil del que s'esperava d'una matrona romana; mare, cuidadora dels fills i de la llar, administradora de la casa i teixidora dels vestits de la família. Així representava que havien de ser les dones en el món romà. I en gran part així era, però no totes les dones es van limitar a aquests papers; moltes van exercir diferents professions impulsades per motius diversos, com la seva situació social, els seus mitjans econòmics, la seva preparació, el seu enginy o, fins i tot, el seu valor.⁽²⁾

Troblem dones al capdavant de negocis de vi, oli i cereals; són les *negotiatrices*. Banqueres i usureres, com Caesenia. Propietàries i administradores de finques tant urbanes com rústiques, com Valeria Maxima, que va posar al davant de les seves terres no un *villicus* (home), sinó dues *villicae* (dones), Eucrotia i Cania Urbana. Pristina Maxima va ser l'*auxtrix*, o sigui, la gerent d'una família senatorial. Julia Felix era una rica propietària que gestionava un destacat negoci de venda i lloguer d'immobles a Pompeia i que va arribar a obrir unes termes privades de pagament a la mateixa ciutat. Abundia Megiste va ser *naviculari*, o sigui, armadora de vaixells, i va treballar per al servei estatal de l'*Annona*. Domicia Lucilla tenia una explotació d'argila amb la qual va muntar una fàbrica per a fer teules i materials de construcció. Veturia Atica i Muronia Prima es dedicaven a comprar, produir i vendre la porpra per als vestits dels rics.

Hi ha exemples excepcionals, com el d'Eumachia, de Pompeia, hereva d'una rica família propietària de vinyes i que produïen àmfores per al comerç. A la mort del seu marit va dirigir un empori comercial que, entre altres, controlava una part important del comerç de la llana al Mediterrani. La corporació de venedors de teles la va reconèixer com la seva patrona i li dedicà una estàtua al mercat. També fou declarada sacerdotessa de Venus i del *collegia* dels *fullones*, els bugaders de la ciutat.

És evident que no tots els exemples eren de dones amb molts diners, però tenim moltes evidències arqueològiques

ADRIÀ I ANTINUS. Sacrifici al Nil
Nemesis ARQ (Tarragona)

i documentals de dones al capdavant de negocis més humils però molt estesos. Aurelia Vernilia era *plumbaria* i tenia un taller per a treballar objectes de plom. Septicia Rufa i Fulvia Melena es dedicaven a la producció de fulles de metall; eren *brateae*. N'hi havia que eren fabricants d'armes i es dedicaven a fer fletxes, *sagittariae*, o ballestes, *balistaria*.

Hi havia les simples *venditrices* o venedores ambulants, al carreró o amb petits negocis, com Licina Primigenia, que era *unguentaria*, o sigui, perfumista. Aurelia, la *piscatrix*, venia peix al mercat. D'altres venien fruites (*pomarii*), eren forneres (*furnaria*) o venien carns (*porcinaria*) o llegums (*legumenariae*). N'hi havia que feien sabates (*sutrix*) o vestits (*vestiaria*), com Martia Prima. També, *ornatrices*, perruqueres, i fins i tot *tonstrix*, barberes. N'hi havia que eren *resinariae*, o sigui, depiladores. Ballarines, actrius, llevadores, prostitutes, taverneres... Fos al camp o a la ciu-

tat, dones treballadores, lliures o esclaves, pobres o riques, formaven part de tot el sistema productiu amb una intensitat que encara no hem descobert del tot.

Entre les esteles funeràries també es troben exemples ben diferents del prototip de dona romana, com mostra aquest cas: «Scantia Redempta, dona incomparable, va transmetre un model de vida exemplar davant de la mediocritat dels homes. Va merèixer i ser digna de tota lloança: íntegra, pura, es va saber envoltar de costums honestos, pietosa, generosa amb els seus, admirable en la seva castedat, va ser tenaç i discreta. Mestra versada en l'art de la medicina malgrat la seva joventut. La va estimar el seu marit, que es va beneficiar de la seva vida fecunda i plena de virtuts. Va viure vint-i-dos anys i deu mesos. Flavi Tarento i Scantia Redempta, pares de tan dolcíssima filla, dediquen aquest monument.»

CIL, X, 3980. Traducció de Pilar Fernández Uriel

Aquests són exemples extrets del món romà. Tanmateix, també a Grècia les darreres investigacions permeten documentar i posar en relleu que el paper de les dones va ser més important del que fins ara se suposava. Així, per exemple, en una investigació duta a terme els darrers anys s'ha pogut constatar l'existència de dones propietàries de negocis relacionats amb les àmfores. «Hom podria pensar que la relació que es va establir a l'antiguitat entre les dones i les àmfores romangué circumscrita a l'àmbit domèstic: el de l'*oikos* a Grècia o el d'una *domus* o una vil·la a Roma [...]. Malgrat això, els rols de gènere, tot i ser asimètrics i molt més feixucs i injustos per a les dones que per als homes de l'antiguitat, sovint són més una censurable creació ideològica de l'imaginari que no pas un greuge de la realitat o de la quotidianitat. Cal passar una vegada i una altra pel sedàs de la crítica les fonts literàries de l'antiguitat i no cometre l'error de desatendre les fonts arqueològiques o

epigràfiques que matisen, i molt, el discurs androcèntric i misogin que es desprèn de gairebé tots els gèneres literaris de la Grècia o la Roma antigues.»⁽³⁾

Fins a quin punt són excepcionals els exemples exposats és quelcom que s'anirà desvetllant a mesura que els estudis de gènere, cada cop més importants, desvetllin una realitat que havia restat pràcticament ignorada.

Magí Seritjol

Director del festival Tarraco Viva

⁽¹⁾ Joana Zaragoza: *Gynaiques. Mulieres. Mirades sobre la dona a Grècia i Roma*.

⁽²⁾ Un bon treball sobre aquest tema és l'article «Obreras y empresarias en el Periodo Romano Alto Imperial», de Pilar Fernández Uriel.

⁽³⁾ Manel Garcia Sánchez, *Les dones, les àmfores i la història de la dona en època hel·lenística*.

FÒRUM TÀRRACO. Fira de productes, empreses i associacions de divulgació del patrimoni
Grup de Reconstrucció Històrica de Badalona

FABULA CLODIANA. O quan les banyes de Cèsar són un assumpte d'Estat
Nemesis ARQ (Tarragona)

SER DONA A L'ANTIC EGIPTES

NÉIXER EN UNA SOCIETAT PATRIARCAL NO HA ESTAT MAI FÀCIL

Ser dona a l'antic Egipte no devia ser cosa fàcil. Haver nascut en una societat patriarcal no facilita, precisament, la vida a les dones. I l'egípcia ho era plenament. Què es vol dir, amb això?

Una societat patriarcal valora més l'home que la dona. La societat de l'antic Egipte educava els homes perquè pensessin i actuessin de manera masculina (preparaven els nois per a lluitar en temps de guerra, a alguns els alfabetitzaven, a altres els ensenyaven les arts del dibuix, la pintura i l'escultura, etc.) i les dones perquè pensessin i actuessin de manera femenina (ser mares, fidels al marit, no voler un càrrec administratiu, etc.). Les qualitats considerades masculines eren més valorades que les considerades femenines. Els recursos que s'invertiren en la salut i educació de les dones eren menors, i això provocava que les dones tinguessin menys oportunitats econòmiques, menys poder polític i menys llibertat de moviments que els homes.

És veritat que a l'Egipte faraònic hi va haver un grapat de dones que arribaren a la «posició alfa», com ara Hatxepsut, Nefertiti, Cleòpatra VII o les menys conegudes, però igual de poderoses, Ahhotep, Meretneit, Nitocris, Tauseret o Nefersobek. No hem d'oblidar, però, que aquests casos són les excepcions que confirmen la regla.

Al llarg de tres mil anys d'història (la cronologia de l'antic Egipte va del 3100 aC al 31 aC), són ben poques les dones que arribaren al tron d'Egipte i governaren el país. I fins i tot en aquests excepcionals i comptadíssims casos, tots els membres del sistema burocràtic egipci del qual s'envoltaren seguien sent homes, tots els visirs eren homes, tots els metges eren homes, tots els jutges eren homes, tots els escribes (és a dir, els que sabien llegir i escriure, mestres i alumnes) eren homes, tots els *nomarques* (governadors de províncies)

eren homes, tots els arquitectes eren homes, tots els artistes eren homes, tots els militars eren homes, tots els summes sacerdots del Gran Temple de Karnak eren homes, tots els «caps dels graners» eren homes, tots els recaptadors d'impostos eren homes. I així al llarg de tres mil anys.

D'altra banda, convé anotar que en la cosmovisió egípcia l'organització de la societat era jeràrquica. A dalt de tot hi havia el món diví, estrictament ordenat, però clarament situat per sobre de la humanitat. El faraó, en la cúspide de la societat humana, compartia alguns atributs amb les divinitats i se situava com a mediador entre l'esfera divina i la humana. El següent esglau estava ocupat per l'elit, que era aproximadament un 1% de la població. I per sota hi havia els artistes, artesans i professionals menors, que eren analfabets. La immensa majoria de la població eren camperols que treballaven la terra.

Per tant, parlar de les dones com si formessin un grup homogeni és en si mateix equívoc. Atès que l'antic Egipte era una societat jeràrquica i la meitat de la població era femenina, també les dones s'ordenaven jeràrquicament. En altres paraules, les dones de la família reial, les de l'elit, les artesanes i les de la pagesia tenien poc en comú, tret de la capacitat per a engendrar infants.

Com era la dona de l'antic Egipte? La resposta dependrà, per tant, de l'estament social en el qual li hagués tocat viure a cada dona en concret. Ben poc sabem —per no dir res— de la dona camperola. No sabia llegir ni escriure i, per tant, no ens han llegat cap diari personal en el qual expliquin les seves vides, les seves alegries, les seves pors, si tenien somnis o algun tipus d'esperança..., i les fonts escrites dels escribes no ens en parlen mai. No interessaven i s'han convertit en les grans anònimes.

De les fonts arqueològiques deduïm que tenien una esperança de vida d'uns vint-i-sis anys. Moltes van ser mares; algunes morien al part. I cap no va estar exempta de dur a terme treballs feixucs ni tingueren accés a càrrecs polítics, és clar.

MATRIMONI EGIPCI. Regne Antic
Museu Egipci del Caire

Ser dona dins la família reial era una cosa ben diferent. I les reines tingueren moltes vegades un paper decisiu en la història política d'Egipte. Eren les detentores de la legitimitat de la dinastia en la mateixa mesura que els faraons i sovint sobreviuen, fins i tot, als canvis dinàstics. Les dones de la reialesa prenien part en els esdeveniments polítics i eren també responsables de l'educació dels fills del rei. Ja que s'entenia que la reialesa egípcia es transmetia de pare a fill, els reis es casaven per a tenir un successor. De totes les dones de l'entorn reial, les més importants eren la mare del rei i l'esposa principal del rei. Idealment, cada esposa

principal del rei havia de ser també mare d'un futur rei. Les fonts suggereixen que aquestes dones ostentaven una posició que, fins a cert punt, era divina. Es distingien de la resta de dones per les seves insígnies, títols i els contextos en els quals se les representava. No hem d'oblidar que les filles del faraó eren reines potencials.

Per a concloure, i en termes generals, què s'esperava de la dona egípcia? Tant si es tractava d'una dona d'un estament privilegiat com si no, la qüestió és que ser dona a l'antic Egipte implicava que no formés part del poder, atès que

estava reservat a l'àmbit masculí. L'egípcia, en ser una societat patriarcal, va valorar més els homes i no s'interessava a formar les dones. La raó no sabem quina és. Però el que sabem és que el patriarcat ha estat la norma en gairebé totes les societats agrícoles i industrials. L'egípcia, en aquest cas, tampoc no en fou l'excepció.

Irene Cordón i Solà-Sagalé

Doctora en Arqueologia, Història Antiga i Medieval (UAB), màster i postgraduada en Egiptologia (UAB), llicenciada en Dret (UB) i membre de la Societat Catalana d'Egiptologia.

SOPANT A LES PORTES DEL DUAT. El banquet funerari
Argos Tarragona, MV Arte i restaurant Almosta (Tarragona)

OLÍMPIA «LA GRAN»

MOLT MÉS QUE LA MARE D'ALEXANDRE

Poques dones de l'antiguitat grega van tenir un rol tan important en l'àmbit polític, religiós i social com Olímpia, la mare d'Alexandre el Gran, una persona amb una força i una lleialtat realment devastadores. S'ha parlat moltíssim d'Alexandre i de Filip II i de la seva influència en la història posterior de Grècia; en canvi, no són gaires les pàgines que s'han escrit sobre Olímpia i el rol que va tenir, de manera gairebé inconscient, en l'evolució del paper social de la dona i els seus drets.

Com passa tot sovint, la informació que ens ha arribat a través de les fonts escrites i les arqueològiques és escassa i freqüentment contradictòria. Sabem que era filla de Neoptòlem, rei de Molòssia, un regne de la zona grega de l'Epir on les dones tenien bastant més llibertat de moviment que a moltes ciutats del sud de Grècia. Va néixer el 373 aC a Dodona, ciutat oracular. No sabem, però, gran cosa de la seva vida abans del seu casament amb el rei macedoni Filip II, el 357 aC. Com la gran majoria dels matrimonis de l'antiga Grècia, va ser un matrimoni concertat que permetia a Filip seguir ampliant fronteres i aconseguir el poder d'un dels regnes més poderosos del continent grec d'aleshores.

Olímpia, membre de la llegendària dinastia eàcida —de la qual es creia que eren descendents Aquil·les, Andròmaca i Hècuba—, va ser una consort poc usual. El context on es va moure tampoc no ho era. Va haver de trobar la manera de sobreviure en una època convulsa, en una cort on va haver de bregar amb els interessos de les altres sis esposes de Filip i els seus fills. S'havia casat amb un rei polígam que s'estava convertint en l'home més poderós de tot Grècia. D'aquesta unió en van néixer dos fills, Alexandre i Cleòpatra.

Olímpia va ser una dona molt religiosa i molt devota i fidel als seus déus. És a ella a qui segurament es deu la introducció a Macedònia del culte a Dionís i a la Mare dels Déus (la Cíbele romana), divinitats que es van convertir en les més importants durant l'època hel·lenística. Tenia moltes premonicions que ella interpretava com a dictàmens enviats pels déus i que aplicava a la seva vida. La vigília del seu casament va veure que un llamp queia sobre el seu ventre i que, com a conseqüència de l'impacte, es calava un gran foc.

Es diu que durant el part d'Alexandre, dues àligues van estar sobre el sostre de palau i aquest fet es va interpretar com a auguri que el futur rei regnaria sobre dos imperis.⁽¹⁾ D'altra banda, Plutarc⁽²⁾ ens explica que un dia, Filip la va espiar des de la porta i la va veure dormir amb una gran serp. La serp està molt relacionada amb el culte a Dionís. Filip va agafar por, i cada vegada es va anar allunyant més d'ella.

Durant l'absència del seu marit en campanya, és probable que Olímpia ja assumís el rol de regent, atès que Alexandre aleshores només tenia setze anys. Alexandre sempre va ser més proper a la seva mare que al seu pare, per motius obvis, perquè li va tocar viure en una mena de competició amb els seus germanastres i les altres mullers del seu pare i perquè Filip, a més, passava més temps fora de Pel·la que a palau. La relació d'Olímpia amb les altres consorts va ser de rivalitat frontal i no va dubtar a fer servir qualsevol mètode per a poder assegurar el tron de Macedònia per al seu fill Alexandre.

La prematura mort de Filip, assassinat el dia del casament de la seva filla, va propiciar tot un seguit de canvis. Alexandre tenia vint anys i el seu pare havia deixat les conquestes en el seu millor moment. Tot i que no podem parlar de reines regents a l'antiga Grècia, és clar que les circumstàncies van fer que, durant un temps, Olímpia, la seva filla Cleòpatra i, més tard, Olímpia II exercissin algun tipus de poder reial, per més que les fonts no ens en parlin.

MEDALLÓ ROMÀ AMB EL BUST D'OLÍMPIA D'EPÍR
The Walters Art Museum (Baltimore)

Mentre Alexandre va ser a l'Àsia ampliant les fronteres macedònies, va mantenir una rica relació epistolar amb la seva mare, a qui explicava amb detall les seves conquestes i descrivia aquelles terres tan llunyanes. Malauradament, no disposem de gaire informació sobre les intrigues que es van viure a la cort macedònia durant l'absència d'Alexandre i sobre com Olímpia va haver d'anar esquivant esculls per tal de mantenir el seu fill al poder i, alhora, defensar l'hegemonia de Macedònia a Grècia.

La seva relació amb Antípater, el general que dirigia el regne en absència d'Alexandre, va ser bastant dolenta, i les queixes constants d'Olímpia al seu fill van fer que aquest, fins i tot, s'arribés a plantejar substituir-lo per Olímpia, però... la mentalitat d'aleshores no hauria acceptat una ginecocràcia. Amb tot, l'important paper d'Olímpia en els cultes religiosos, el seu carisma i les seves aptituds sobradament demostrades van fer que es guanyés el respecte dels macedonis.

Se l'ha fet responsable de la mort de Cleòpatra, una de les consorts de Filip, i de la seva filla. També se l'acusà de l'assassinat de Filip Arrideu i Eurídice II, de profanar la tomba de Iolas i d'executar un centenar de nobles macedonis. Finalment, Cassandre va ordenar la seva mort. Es diu que els dos-cents homes que van anar a buscar-la van ser incapaços de matar-la i que van haver de ser, finalment, els familiars de les víctimes d'Olímpia qui van executar-la.

Amb tot, el record d'Olímpia ha estat sempre embolcallat d'una gran dignitat històrica, una barreja de temor i respecte per una gran devota i conservadora de les tradicions, una dona valenta que no només va lluitar aferrissadament pels interessos del seu fill, sinó que va representar, sense saber-ho, un punt d'inflexió en la història de la dona.

Poques dècades després, a l'Egipte dels ptolemaics, les dones reials aconseguirien poder gaudir d'un estatus molt superior al que van tenir les dones de la Grècia clàssica o, fins i tot, superior al que van tenir moltes de les dones de l'elit romana. La institució de la monarquia va fer possible la reducció de la polaritat entre els dos sexes i les dones van convertir-se en un pilar fonamental també per a la transmissió del missatge monàrquic i per a ajudar a intensificar la imatge d'unitat. Aquest poder creixent del

paper de la dona, també en l'àmbit polític, va fer possible que l'any 51 aC Cleòpatra fos nomenada faraó i regnés a Egipte durant més de vint anys.

En Olímpia i en les dones de la dinastia ptolemaica es van emmirallar dones tan ambicioses com Aurèlia —la mare de Juli Cèsar— o la poderosa Agripina —mare de Neró—, i el seu exemple fou seguit per tantes altres dones del poder, com la manipuladora i ambiciosa Lívia —la dona d'August—, Cornèlia, Júlia Domna o Gal·la Placídia. A elles podem atribuir el nou sentit que agafaria la fórmula matrimonial *Ubi tu Caius, ibi ego Caia*, fent que les dones (esposes, mares o filles) dels homes poderosos deixessin d'estar a l'ombra per a anar guanyant cada vegada més protagonisme i poder. Sense Olímpia... tot això hauria estat possible? Segurament no, o no de la mateixa manera.

Gemma Fortea
Investigadora a l'ICAC

⁽¹⁾ Plutarc, *Vides paral·leles, Alexandre*, 3,7,

⁽²⁾ *Idem*, 2,9

CASSANDRE I OLÍMPIA D'EPÍR

Pintura de Jean Joseph Taillasson (1745-1809)

VIURE AL DIA

LA PRIMERA VAGA DE LA HISTÒRIA

VEÏNS DE ROMA

UNA NIT A ROMA

ÈPICA I PERSISTENT HERÈNCIA

LA MEDICINA ROMANA

DIÒGENES. La cerca d'un home

Álex Manríquez

LA PRIMERA VAGA DE LA HISTÒRIA

QUAN TREBALLADORS DE L'ANTIC EGIPTE ES VAN ENFRONTAR AL FARAÓ

Tebes, capital d'Egipte durant el Regne Nou, coneguda pels antics egipcis com Uaset, el ceptre. Any 1166 abans de Crist. Falten encara quatre-cents anys per a la fundació de Roma i quasi mil anys més perquè els germans Escipions desembarquin en un lloc que després s'anomenarà Tàrraco. Fa vint-i-nou anys que regna Ramsès III, el segon faraó de la XX dinastia. Els temps de les piràmides i dels grans faraons com Tuthmosis, Seti I o Ramsès II havien quedat enrere. El faraó Ramsès III, però, havia estat capaç de controlar les fronteres i Egipte seguia sent una gran potència. Encara no havien arribat els temps de decadència, però començava a haver-n'hi símptomes. L'escriba Amennakhte escriu: «Any vint-i-nou, segon mes de la segona estació, dia deu. Aquest dia l'equip va creuar els cinc murs de la necròpolis, cridant: "Tenim fam!"»

Així va començar la que, fins ara, es considera la primera vaga documentada de la història. El document és conegut com «el papir de la vaga» i actualment es conserva al Museu Egipci de Torí (Itàlia). Juntament amb altres escrits, permet fer-se una idea molt precisa del seu origen i el seu desenvolupament, quasi dia a dia. L'escriba Neferhote escriu: «Comunico al meu senyor que estic treballant en les tombes dels prínceps tal com el meu senyor m'ha encarregat. Estic treballant bé [...], no soc en absolut negligent. Comunico al meu senyor que estem completament empobrits [...], se'ns ha tret un sac i mig de civada per a donar-nos un sac i mig d'escombraries.»

Però qui eren els vaguistes? Com és que tenien fam en un regne ric en aliments? Any rere any, el Nil renovava el seu pacte amb Kemet, tal com anomenaven els antics egipcis el seu país i que significa precisament 'la terra negra', la terra fèrtil. Les raons de la fam podrien tenir a veure amb la corrupció o la mala administració? L'edició d'enguany del festival intentarà respondre aquestes i altres preguntes.

Els treballadors que es van enfrontar al faraó no eren operaris qualssevol. Eren professionals al servei directe del mateix faraó i tenien unes condicions de treball i de vida molt especials. Podríem dir que eren una mena de funcionaris especialitzats. Sabem que vivien junts, amb les seves famílies, en el poblet anomenat ara Deir el-Medina (una mena de colònia industrial). Hi van romandre durant centenars d'anys i els coneixements, l'ofici i la feina es transmetien de pares a fills.

Deir el-Medina va ser excavat primer per una expedició italiana comandada per Ernesto Shiaparelli (1856-1928) durant els inicis del segle XX. Posteriorment, l'Institut Français d'Archéologie Orientale (IFAO) va engegar unes campanyes d'excavació sistemàtiques que duren fins avui dia. El seu principal impulsor va ser l'arqueòleg Bernard Bruyère (1879-1971). La seva contribució al coneixement de l'antic Egipte ha estat de primeríssima importància (en aquesta mateixa publicació se li ha dedicat un apartat específic).

Bruyère va romandre amb tot el seu equip a Deir el-Medina durant dècades, i un dels seus principals descobriments van ser els milers d'òstracs trobats en un antic pou abandonat de Deir el-Medina. Els òstracs són fragments calcaris, o de ceràmica, sobre els quals s'esbossava un text o una il·lustració. Era un suport molt utilitzat per a les notes que no fossin oficials, per als dibuixos explicatius o satírics i per a l'aprenentatge.

Aquests milers d'òstracs parlen de la vida diària dels mateixos treballadors que es van declarar en vaga i permeten completar amb molt de detall el que va documentar l'escriba del papir de la vaga. Si gràcies a Howard Carter sabem com vestia i com vivia un faraó, gràcies a Bruyère sabem com vivia la gent d'aquella societat. Gent normal que, precisament, feien possible que el faraó es vestís d'aquella manera.

ÒSTRACONS
Museu Egipci del Caire

Magí Seritjol
Director del festival Tarraco Viva

VEÏNS DE ROMA

BARRIS BRUTS, SOROLLOSOS, PERILLOSOS, PERÒ PLENS DE VIDA!

La cultura clàssica, i la romana per extensió, va representar el triomf del model urbà que havia sorgit durant el Neolític al fèrtil Orient, a Egipte, a Grècia i, finalment, al Mediterrani occidental. La nostra ciutat, Tàrraco, va ser la principal porta d'entrada d'aquesta civilització urbana a bona part de la península Ibèrica.

L'enorme Imperi romà s'estenia des d'Escòcia fins a Síria i des de Germània fins a Líbia, i era administrat des de la capital per molt pocs funcionaris. Segons les fonts, no passaven de cent mil per a una població estimada d'uns cinquanta o seixanta milions d'habitants. Com va ser possible, això? La raó es troba precisament en la gran autonomia política, jurídica i econòmica atorgada a les ciutats. Roma va ser un imperi de ciutats, que disposaven d'òrgans de representació i de govern propis, de finances pròpies i que gaudien d'una àmplia llibertat de decisió en camps com l'administració local, l'administració de justícia, la política urbanística, les festes i els cultes religiosos, etc. Aquesta autonomia és precisament l'element que molts experts assenyalen com la clau de l'èxit d'un imperi que va durar segles.

Els romans, especialment hàbils a detectar les bones idees, van adoptar i estendre arreu de l'Imperi els plantejaments urbanístics grecs. El segle V aC, Hipòdam de Milet havia dissenyat com creia que havia de ser la ciutat ideal a partir de retícules quadrades o rectangulars. Les ciutats romanes, però, estaven lluny de ser perfectes i patien el que ara anomenem pressió demogràfica i especulació del sòl.

Els habitatges eren caríssims i només els privilegiats podien permetre's viure en una domus, una casa romana rica. Una gran part de la població vivia en blocs d'apartaments, autèntiques illes d'habitatges anomenades *insulae*. S'hi llogaven habitacions sense aigua corrent ni lavabo on, de ve-

gades, s'encabien diverses famílies. Els lloguers eren molt elevats i era habitual que es relloguessin més d'una vegada, fins al punt que, sovint, costava saber qui n'era el propietari. En molts casos s'assemblaven força al que avui dia coneixem com «pisos pastera».

Era habitual que moltes d'aquestes illes de cases sobrepassessin les alçàries permeses i es construïssin amb materials de pèssima qualitat. Els propietaris, obligats per les lleis, feien veure que reparaven les esclotxes, però només amb una capa de pintura i puntals. De fet, Roma semblava una ciutat apuntalada. El resultat de tot plegat eren ensulides freqüents. Un altre perill eren els constants incendis causats per la utilització de fogons de brasa per a cuinar o escalfar-se, tot i estar prohibit per la llei. Tanmateix, els veïns de les *insulae* no eren pas els més desfavorits. Els veritablement pobres dormien on podien; sota els ponts o els aqüeductes, en qualsevol entrada d'un edifici o porxat o, fins i tot, molts als cementiris, fora de les muralles.

Segons els historiadors i arqueòlegs, el que primer ens sorprendria si poguéssim viatjar en el temps i plantar-nos en una autèntica ciutat romana serien les olors. Cal imaginar carrers on no hi havia servei de neteja més enllà de l'obligació establerta per les lleis municipals (*Lex Iulia Municipalis*) que cada propietari d'un edifici o botiga netegés just al davant de la seva propietat. No només els carrers eren bruts, sinó que estaven literalment plens d'excrements. Bous, cavalls, gossos, cabres, gallines i... fins i tot les persones defecaven al bell mig del carrer. De fet, només es rentaven a fons amb els episodis de pluges fortes típiques del clima mediterrani.

Barris bruts, sorollosos, perillosos, amb ensulides i incendis, però també amb comerços, festes i plens de vida. Barris amb uns carrers semblants en molts aspectes als nostres actuals però, tanmateix, molt diferents.

AUGUST. El poder de la màscara
Associació Projecte Phoenix

Associació Projecte Phoenix
Esbós del guió de la representació «Veïns de Roma»

UNA NIT A ROMA

EL REPTE PER LA SUPERVIVÈNCIA EN UN MÓN QUE ENCARA ENS INTERPEL·LA

La Roma imperial a partir d'August era una enorme metròpolis poblada per més d'un milió de persones. Una gran massa de gent arribada de tots els punts de l'Imperi que vivia en un espai certament reduït, cosa que provocava enormes problemes de tota mena.

Tal com passa avui dia a qualsevol de les nostres ciutats, l'antiga Roma estava formada per diferents barris que presentaven característiques molt contrastades. El Palatí, per exemple, era on va néixer Roma. Durant la República va ser lloc de residència dels senadors rics, i durant l'Imperi va ser ocupat per l'emperador mateix. L'Aventí també era un barri de classe alta, amb residències de senadors i gent rica. Fora muralles, a la zona del Camp de Mart s'estenia una àrea amb jardins comparable a l'actual Central Park de Nova York. Si poguéssim viatjar en el temps i arribéssim com a visitants a aquella gran ciutat, el més probable seria que féssim cap a algun dels barris que ara anomenaríem populars. Podria ser el del Velabre, on hi havia els mercats més importants d'aliments, el *forum holitorium*, el *forum boarium*, etc. O bé, com a nousvinguts sense gaires diners, és possible que acabéssim al barri de la *Suburra*, el de més mala fama de l'antiga Roma, l'equivalent al Bronx o el Raval de Barcelona.

El sol s'està ponent i les botigues estan tancant. Són les cinc o les sis de la tarda. L'activitat frenètica de tot el dia comença a aturar-se. És l'hora de sopar? No pas. Els qui ho han pogut fer ja fa estona que han acabat. Es començava a sopar a l'hora *nona* (les tres de la tarda). Els romans dividien el dia en dotze hores. L'hora *prima*, que començava a les set del matí; l'hora *secunda*, etc. La nit, doncs, començava quan es ponia el sol, i també l'horari nocturn, que es dividia en quatre franges de tres hores cadascuna: la *vigilia prima*, *secunda*, *tertia* i *quarta*. El terme *vigilia* provenia

del llenguatge militar i eren les hores de vigilància nocturna en qualsevol campament de legionaris.

Per a la gent de l'antiguitat —Egipte, Mesopotàmia, Grècia i Roma—, el dia i la nit no formaven una unitat, sinó que la seva naturalesa era percebuda com a completament diferent i oposada. El dia, amb la presència del sol, era entès com l'ordre i la vida, mentre que la nit era tot el contrari: desordre, caos i perill. Fets tràgics, mítics i històrics tenien lloc durant la nit; sempre violents o luctuosos. El terme llatí *nox*, 'nit', es pot traduir també com 'obscuritat', 'tenebres', 'desordre', 'confusió' o 'situació ombrívola i torbadora'.

Quan es feia fosc, la primera urgència per a milers d'habitants de la ciutat era trobar un lloc on passar la nit. No tothom podia tenir una *domus* amb còmodes *lectus triclinaris* (llits) ni disposar d'un apartament a les *insulae*, que, encara que tenien inconvenients, no estaven a l'abast de tothom. Hi havia una gran quantitat de gent pobra i marginada que dormia on podia: sota els porxos (l'equivalent als caixers dels bancs actuals) o sota ponts, aqüeductes, rampes o escales d'immobles o magatzems. En qualsevol cas, calia trobar un racó que proporcionés una mica de protecció de la intempèrie. Els més desafortunats, per exemple, acabaven instal·lant-se en els cementiris de les entrades de les ciutats. Qualsevol cosa abans que passar la nit al ras.

La nit romana tenia els seus novel·listes i les seves narracions, entre les quals n'hi ha d'autènticament *gores*, com les *Phoeniké*, que relaten orgies sexuals amb assassinats rituals dignes de les sèries de ficció actuals. Tanmateix, una vegada desemmascarades les caricatures i la sàtira, el cas és que les condicions de vida a Roma no eren més dramàtiques que en moltes altres metròpolis antigues o modernes. Més aviat el contrari.

PRAEFECTURA ANNONARIA. Una llavor de l'estat del benestar
Associació Projecte Phoenix

Associació Projecte Phoenix

Esbós del guió preparat per a la representació «Una nit a Roma»

ÈPICA I PERSISTENT HERÈNCIA

QUAN ELS TITELLES DEIXEN DE PARLAR ALS DÉUS PER A PARLAR DELS HOMES

Si un romà del segle I fullegés aquest programa, se sorprendria de moltes coses: la mal-leabilitat del suport, l'hiperrealisme de les representacions, la qualitat dels pigments, el virtuosisme cal·ligràfic... I si pogués llegir-ne els textos, s'exclamaria pel fet que se cedís la paraula a un titellaire. Però és sabut que en aquest ludi que és Tarraco Viva ja passen, aquestes coses. Tot seguit, uns apunts entorn d'aquesta disciplina remota i meravellosa.

La relació dels homes amb els titelles ve de lluny; els déus de les civilitzacions antigues parlaven per boca de màscares, tòtems i titelles. Els antecedents dels titelles romans els trobem en la tradició egípcia i grega; Heròdot és qui dona el primer testimoni de la seva utilització a Egipte, en el qual, en el marc de ritus festius que ell identifica amb Osiris, parla d'unes «dones que passegen de poble en poble figuretes de l'alçada d'una colzada, la part sexual de les quals és gairebé igual que la resta del cos [...]».⁽¹⁾

Tot indica que a Grècia els titelles foren molt populars i s'utilitzaren com a joguines a la vida quotidiana i com a elements dramàtics en ritus de caràcter dionisiac. Alhora, podem considerar que és ara quan l'ús dels titelles amb finalitats rituals ja podria haver conviscut amb l'ús públic de caràcter profà, però aquesta culminació s'evidencia quan els titelles arriben a Roma, on participen d'espectacles eròtics, còmics i, fins i tot, podrien haver estat emprats amb finalitats de propaganda política. És a Roma on la seva personalitat es transforma en la que ens ha arribat avui dia: divertits, subversius i populars. Les paròdies dels mims i el caràcter burlesc de les farses atel·lanes van ajudar a perfilar-ne aquest nou tarannà. Tot i que, com veiem en les Geòrgiques de Virgili, també perdura la utilització de figures d'argila en ritus dedicats a Bacus previs a les representacions teatrals: «Es diverteixen amb versos grollers,

amb riures desenfrenats, es posen màscares horroroses excavades en l'escorça i t'invoquen, Bacus, amb himnes alegres, i, en honor teu, pengen des de dalt d'un pi figuretes d'argila modelada [...]».⁽²⁾

La generalització de l'oci popular a Roma es desenvolupa gràcies a la necessitat de gestionar una situació que podria esdevenir perillosa: «Les nombroses conquestes militars van configurar un Estat immens, només governable amb la mercantilització del plaer, la manipulació política del temps lliure i la transformació del treball en oci codificat. La rígida moral dels primers pares de Roma esdevingué insuficient per a mantenir tranquils els milers de ciutadans i pelegrins que envaïen les ciutats.»⁽³⁾ Així, doncs, cal veure una preocupació constant dels governants per tenir el poble entretingut. En un context cosmopolita i ociós com el que hi havia a la ciutat de Roma, els titelles van formar part del seu paisatge urbà, però, al contrari que a Grècia, no van gaudir mai de l'aprovació de les elits polítiques i culturals.

Els titelles deixen de parlar als déus per a parlar dels homes i es transformen en una diversió de carrer, i com a tal, sensibles a càstigs i engarjolaments quan incomoden qui no toca. A Roma, les representacions amb titelles estaven associades a la bullícia del carrer i destinades al poble. Els romans, en el seu orgull de ciutadans privilegiats i dominadors del món, no es podien dedicar a aquests arts menors. «Es podia ser mag, xerraire, actor o titellaire, per aquest ordre, només en dos casos: sent estranger o esclau.»⁽⁴⁾ L'oligarquia romana considerava l'ofici d'actor com una cosa infame; per contra, gaudia de l'acceptació popular. Al voltant dels actors reconeguts malvivia una gran quantitat d'artistes menys afortunats; segurament, aquest és el perfil dels titellaires romans: actors que, després de passar pel teatre, provaven sort amb «els ninots que parlen».

Gràcies a la naturalesa senzilla d'aquesta disciplina, els titelles arriben a tots els racons de l'Imperi. El lleure i l'entreteniment formaven una estructura comercial que no sols

GLADIUS I MEDULINA. Titelles romans
Genovesa, narratives teatrals (Tarragona)

tenia com a objectiu la diversió; quan els titelles s'allunyen de Roma, compleixen altres funcions: la romanització i la difusió d'un imaginari col·lectiu a un públic àvid de veure coses arribades de la gran ciutat.

Els romans van anomenar els titelles de diverses maneres: pupae, imaginunculas animatas, sigillae... És curiós constatar com el nom que encara reben avui dia els titelles en diverses llengües europees com l'alemany (puppen), l'anglès (puppet) o el romanès (păpuși) coincideix amb l'arrel etimològica de la nina romana (puppa). A l'antiga Roma és difícil separar la idea de la nina i del teatre amb ninots, és evident que allí on hi havia nines hi podia haver tea-

tre de titelles, atès que la tècnica constructiva s'assembla i comparteixen un mateix objectiu: la comunicació i el joc.

Els titelles utilitzats pels romans eren semblants als prece-dents grecs, manipulats des d'una vareta fixada al cos de l'objecte i elaborats de fusta o terracota. Servien com a reforç visual d'un text que tenia com a destinatari un públic multigeneracional. En una cultura predominantment oral, la dualitat narrativa (visual i oral) dels titelles es devia presentar com quelcom molt atractiu i un vehicle eficaç de transmissió transprovincial. Amb aquests antecedents, és probable que els titelles gaudissin d'una importància més gran del que ens podem imaginar, però, com acostuma a

passar amb els gèneres d'art popular, en resten pocs testimoni. Les fonts històriques, doncs, són parcials, però hi ha moltes maneres (mirades) de llegir-les.

Tarraco Viva és un gran festival que permet viure i reviuire la història a tothom i on entre patricis, sacerdots i generals, també trobem esclaus, prostitutes, artesanes, músics i comedians. La veu dels silenciats pren vida dos mil anys després per a dir-nos que ells també hi eren i que nosaltres, en gran mesura, som la seva èpica i persistent herència.

Joan Rioné

Genovesa, narratives teatrals

⁽¹⁾ Heròdot: *Històries*. Llibre II, cap. 48, citat per Magnin, C. a *Histoire des marionnettes en Europe depuis l'antiquité jusqu'à nos jours*. Lévy Frères, Paris, 1852, pàg. 11.

⁽²⁾ Virgili Maró, P.: *Georgiques*. Belles Lettres, Paris, 1926, II 376.

⁽³⁾ Korstanje, M.: *Formas de ocio en la antigua Roma*. «El Periplo Sustentable», núm. 15. Universitat Autònoma de Mèxic, Ciutat de Mèxic, 2008, pàg. 42.

⁽⁴⁾ Porras, F. *Títeres y teatro popular*. Editora Nacional, Madrid, 1981, pàg. 39-40.

GLADIUS I MEDULINA. Titelles romans
Genovesa, narratives teatrals (Tarragona)

LA MEDICINA ROMANA

UNA HERÈNCIA GREGA

La relació que es pot establir entre medicina i societat ens ofereix indicadors de les categories socials de cada moment de la història, així com de creences i maneres de fer.

A l'antiguitat clàssica la medicina era una professió lliure que, a partir d'Hipòcrates, imbuït per la filosofia presocràtica, es va considerar tècnica. A partir del moment de racionalització, i precisament per aquest motiu, en paral·lel a la medicina teúrgica i credencial, es va començar a prestar atenció al cos humà, a la simptomatologia i a les causes de les malalties, i s'establí un diagnòstic que deixava preveure la seva evolució.

Al mateix temps, la medicina màgica estava present en el món grecoromà, especialment en els temples dedicats a Asclepi, a Grècia, i a Esculapi, a Roma.

A Roma existien diverses classes de metges:

- > Els que s'havien format tècnicament en una escola, entre les quals cal enumerar Cirene, Crotona, Rhodes, Cnidos i Kos, en època clàssica; Alexandria i Pèrgam, en època hel·lenística, i posteriorment en altres províncies de l'Imperi romà.
- > Els metges públics, contractats per la ciutat amb funcions assistencials, que s'ocupaven dels estrangers, els pobres i els esclaus de l'Estat.
- > Els especialistes, en oposició als de medicina general, que van tenir el seu origen a Egipte i a Roma.
- > Els esclaus metges, que estaven sota la supervisió d'un *superpositus medicorum*, els quals, a les cases romanes de bona posició social, podien formar part de la *família*.

> Els *archiatri* palatins de la Roma imperial. Aquests no havien de pagar impostos i gaudien de títols lucratius. Molts dels que van ostentar aquest càrrec eren grecs, com va ser el cas de Galè, que va exercir com a metge de Marc Aureli, Còmmode i Septimi Sever. Ara bé, també existien altres tipus d'*archiatri* que prestaven servei a la ciutat i rebien un sou.

> Els contractats per a serveis concrets: metges de gladiadors, de circ, del teatre i militars.

A Grècia no hi havia una diferència essencial entre els tipus de metges, però sí tres maneres de curar segons si el pacient era esclau, ciutadà lliure però pobre o ciutadà ric. Eren considerats artesans distingits, peces clau en la guerra, però també a la polis, on exercien la professió al seu domicili, a les places o a casa dels malalts.

Tant la societat grega com la romana eren un món d'homes en què la vida pública es desenvolupava en dos àmbits: la guerra i la política. Ambdós espais estaven a l'exterior i en mans dels homes, mentre que les dones tenien dues funcions: parir i criar nous ciutadans i futurs guerrers, i aquestes tasques es feien dins la casa.

El cos femení es veia, doncs, com un receptacle de gestació de criatures, i aquesta va ser la causa per la qual la medicina grega, especialment la hipocràtica, es va centrar en l'estudi de la ginecologia i de les «malalties de dones», amb especial atenció a problemes d'esterilitat, ja que entenien que aquest era un problema exclusivament femení.

Hipòcrates (segle V aC), que va voler lluitar contra la irracionalitat i els mites, va caure en la trampa d'una societat imbuïda per la ideologia credencial, i tot i que en altres tractats ja trobem aquest inici de científicisme, en els de tema ginecològic se segueixen defensant teories basades en el mite.

ARS MEDICA IN OLYMPIIS. La medicina grega i l'olimpisme
Dr. Miquel Sanchis i Thaleia, Grup de Reconstrucció Històrica de Tarragona

Quan llegim els remeis emprats per a la infecunditat o per a optimitzar la concepció, topem amb la medicina credençial i la superstició. La seva obra ens ofereix elements que ens permeten veure l'herència de la medicina grega en la romana, sobretot en el que fa referència al cos femení.

Galè (segle II), seguidor en molts aspectes de les doctrines hipocràtiques, va continuar mantenint els conceptes bàsics de la patologia i la fisiologia femenina. I entengué el cos de la dona com l'alteritat. Les seves teories estaven

més evolucionades a causa, en part, de les noves teories defensades per altres metges i filòsofs, però també per la pràctica de la dissecció, que ja estava permesa, i pel fet que ell mateix s'ocupés de les ferides dels gladiadors. A més, els seus continus viatges a altres països on la medicina estava més avançada van ajudar a millorar el seu coneixement.

Com a professional va fer llargues estades a Roma i va influenciar, en gran manera, la medicina posterior. Coneixia

millor el cos de la dona, però tot i això aquesta era encara la gran desconeguda i, evidentment, es va seguir considerant el seu cos com un receptacle d'incubació que garantia la continuïtat de les famílies i els guerrers.

Curiosament, després de molts anys d'haver-se creat a Grècia una medicina tècnica i racionalitzada en molts aspectes, a Roma se seguia practicant la medicina màgica. El poble vencedor no podia tolerar que el vençut imposés els seus coneixements i van passar molts anys fins que les

escoles mèdiques hel·lenístiques, que s'havien introduït a l'Imperi romà, van poder gaudir de la merescuda consideració. A poc a poc els grecs, tot i considerar-se superiors als romans, van anar romanitzant la seva medicina fins que el poble romà la va considerar pròpia.

Joana Zaragoza Gras

Professora de Filologia Grega, Universitat Rovira i Virgili

ARS MEDICA IN OLYMPIIS. La medicina grega i l'olimpisme

Dr. Miquel Sanchis i Thaleia, Grup de Reconstrucció Històrica de Tarragona

ROMANS DEL CARRER

CIUTATS PLENES DE VIDA

LA CLOENDA DE LA XX EDICIÓ

PART BAIXA DE TÀRRACO. Part residencial al costat del teatre
Al fons, el temple del fòrum de la Colònia

ROMANS DEL CARRER

CIUTATS IMPERFECTES, PERÒ PLENES DE VIDA

Quan es feia de dia, els carrers de qualsevol ciutat romana s'omplien de gent amunt i avall. La seva feina era, en general, buscar-se la vida. Alguns ho aconseguien fent la pilota a un poderós i posant-se al seu servei a canvi d'algunes monedes o una mica de menjar. Era l'equivalent a la nostra seguretat social, però més deficitària encara! Altres buscaven una feina de paleta, del que fos. Altres exercien les seves professions; el mestre amb els seus alumnes, moltes vegades al carrer. El tràfec era intens, mercaderies i gent en un món que ja va conèixer una primera globalització!

El carrer era el lloc de trobada de la gent amb diners i amb poder i dels que no tenien res, dels lliures i dels esclaus, dels homes i de les dones, dels magistrats i dels lladregots. Hom hi podia veure desfilant totes les classes socials i una munió de personatges, alguns de simpàtics, d'altres no tant. Eren ciutats amb problemes, com les d'ara, o més greus, però també, com ara, plenes de vida.

En els inicis de Tarraco Viva, el món militar va centrar bona part de l'atenció a causa de la manca de grups de recreació històrica romana i del caràcter militar de bona part dels existents en els països pioners en activitats de recreació (Regne Unit, Alemanya, Països Baixos, etc.). Cal recordar que els grans campaments militars eren en el limes de Germània i Britània i que els primers grups de recreació històrica van sorgir per a explicar el món de la guerra.

Al llarg d'aquests vint anys, però, el festival ha incorporat activitats per a abastar altres àmbits: vida quotidiana, política, religió, societat, art i cultura, gastronomia, etc. El món romà i l'antic en general encara estan per descobrir en bona part. En les darreres dècades, per exemple, els estudis de gènere estan aportant evidències que contradueixen en bona part la visió més estesa sobre el paper de les dones en el món antic.

En les darreres edicions s'hi han incorporat també altres cultures i civilitzacions del Mediterrani antic. No es pot entendre Roma sense Grècia, i aquesta, sense Egipte. No era un món tancat i homogeni. El món romà no era només romà. De fet, el Mediterrani va ser la gran autopista per on van desfilant mercaderies, persones, religions, art, llengües, literatura, etc. Mostrar la pluralitat d'aquell món antic és una necessitat.

Què podem aprendre dels romans, dels grecs i dels antics egipcis? Depèn de com s'afronti el que Jacob Klein anomenava «la gran conversa», és a dir, la relació amb els clàssics. No serveix de gaire admirar-los només pels seus èxits o, per contra, denigrar-los pels seus fracassos.

Aquell era un món violent, sí; però no ho és, el d'ara? També classista, però si escoltem veus actuals com les de Warren Buffet o d'altres, també ho continua sent l'actual. Hi havia esclavatge, sí; però quina altra cosa és tot el comerç de persones actualment? Masclista? També. Però resulta com a mínim decebedor que a la segona dècada del segle XXI encara calgui reivindicar la igualtat salarial entre homes i dones. En paraules de Mary Beard, «no pretenc crear un club de fans de l'antiga Roma. No fem cap favor als romans si els considerem herois, però tampoc si els demonitzem. I no ens farem cap favor a nosaltres mateixos si no els prenem d'una manera seriosa i si renunciem a una llarga i complicada conversa amb ells».

En aquest acte de cloenda intentarem precisament mostrar una selecció de personatges i situacions que ens podríem haver trobat si poguéssim viatjar al passat romà, però sense idealitzar-los ni menysprear-los. Els grups de recreació que habitualment participen en el festival s'han unit excepcionalment per a fer una recopilació de les seves produccions i per a oferir una cloenda que recordi el que hem fet, però, i sobretot, el que encara volem fer: compartir una mirada viscuda al passat romà..

Una producció de **Tarraco Viva** amb la col·laboració dels grups de recreació històrica del festival.

ROMA ARCANA

Thaleia, Grup de Reconstrucció Històrica de Tarragona

ESPAI DE TROBADA

5 FIRES DE DIVULGACIÓ HISTÒRICA ROMANA

Tarraco Viva s'ha convertit, al llarg de més de deu anys, en un punt privilegiat de trobada entre el públic i els professionals de la divulgació històrica del món romà, així com entre els mateixos experts i els programadors culturals interessats en la història i la cultura clàssica.

FÒRUM TÀRRACO

XIX Fira de productes, empreses i associacions de divulgació històrica romana

Empreses de guies, d'arqueologia, grups de recreació històrica, associacions pel patrimoni i altres ens donaran informació sobre els seus productes relacionats amb l'antiga Roma i la seva història.

ROMA ALS MUSEUS DEL MÓN

XVI Fira Internacional de Museus i Jaciments d'Època Romana

Museus, centres d'interpretació, parcs arqueològics de diferents països europeus i publicacions d'història participen a la fira internacional Roma als Museus del Món per tal de donar a conèixer al visitant de Tarraco Viva l'immens llegat de la civilització de l'antiga Roma. Un espai per informar-se, dels indrets amb llegat romà, cercar contactes i informació i planificar activitats i viatges culturals i també poder intercanviar informació sobre el treball i les realitats de museus i institucions amb les seves aportacions a l'àmbit de la divulgació històrica.

NUNDINAE

XI Fira de programadors

Cada cop més, els grups de reconstrucció i difusió històrica representen una fórmula seriosa i didàctica de dinamització del patrimoni històric i de divulgació del coneixement de la història antiga, i Tarraco Viva s'ha convertit en un autèntic aparador per a molts grups, entitats, empreses i persones que es dediquen a la divulgació històrica del món antic. La fira *Nundinae* ofereix la possibilitat de gaudir de les jornades; conèixer i contactar amb els diferents grups de reconstrucció i programar activitats.

Informació i inscripció: oficina@tarracoviva.com

ARTIFEX

Artesans i artesanía al món romà

Artesans que creen rèpliques arqueològiques d'originals trobats en excavacions, així com demostracions pràctiques de fabricació de materials, ens donaran l'oportunitat d'apropar-nos al món del treball preindustrial. Es duran a terme alguns tallers pràctics.

TABERNA LIBRARIA

Espai dedicat al llibre

El Gremi de Llibreteres de Tarragona ens ofereix tots els seus fons bibliogràfics perquè puguem gaudir de la història antiga també a casa. Llibres per a adults, per a infants i joves. Novel·la històrica, assaig, literatura i història de l'antiguitat a l'abast de tothom amb el producte més antic i millor per a la divulgació: els llibres.

TABERNA LIBRARIA

Gremi de Llibreteres de Tarragona

HISTÒRIA EN IMATGES

DIVULGACIÓ HISTÒRICA AUDIOVISUAL

El festival Tarraco Viva i l'Institut d'Arqueologia Clàssica de Catalunya (ICAC) organitzen dos cicles de documentals arqueològics amb la col·laboració del prestigiós **Festival de Cinema Arqueològic del Bidasoa (FICAB)** i el **Museu Romà d'Oiasso** (Irun).

L'ANTIGUITAT EN IMATGES

VII Cicle d'audiovisuals arqueològics i històrics

Organitza: Oficina del Festival Tarraco Viva

XI CICLE DE DOCUMENTALS ARQUEOLÒGICS

Festival Internacional de Cine Arqueológico del Bidasoa en itinerància

Organitza: Institut d'Arqueologia Clàssica de Catalunya

ELS JOCS OLÍMPICS A L'ANTIGUITAT

Reconstruccions d'edificis d'Olimpia i dramatitzacions permeten conèixer en què consistien i com es practicaven les activitats esportives a Grècia.

EL GRAN TOUR DE JORGE BONSOR

Als inicis del segle XX molts investigadors europeus es van instal·lar al sud d'Espanya volent ser pioners de la ciència de moda: l'arqueologia.

DESCOBRINT EL TEMPLE D'AMENOFIS III

Un equip internacional d'arqueòlegs torna a la vida un dels conjunts més impressionants d'Egipte.

RERE LES PETJADES DELS FARAONS NEGRES

El treball durant quaranta anys de l'arqueòleg suís Charles

Bonnet posa de manifest la importància de la civilització nubiana i els famosos «faraons negres».

EL TROFEU DE POMPEU

Va ser erigit als Pirineus orientals (73 i 71 aC) per a celebrar el triomf d'aquest general romà en les guerres sertorianes.

PASSEIG PER NEMAUSUS

Una visita a la ciutat romana de Nimes mitjançant les il·lustracions de Jean-Claude Golvin, amb tècniques de 2D i 3D.

ELS ÚLTIMS ROMANS

El jaciment arqueològic de Sagalassos, a Turquia, correspon a una ciutat grecoromana d'importància que intriga els arqueòlegs. Qui eren els habitants de Sagalassos?

AIGUA PER A ALEXANDRIA

Fins al segle XIX, Alexandria era una ciutat de canals i cisternes: eren la seva reserva d'aigua i, sense ella, Alexandria no hauria conegut un destí tan privilegiat com el que tenia.

AKHENATON, 1350 aC

Des de la seva arribada al poder, el faraó Amenofis IV s'oposa al culte politeista dels seus avantpassats. Per a ell, no hi ha més que un creador de l'univers: Aton, el déu solar.

ROTONDA

L'emperador romà Galeri no va arribar mai a ser enterrat en el mausoleu que va ordenar construir. Reconvertit en església cristiana, s'hi van afegir uns bellíssims mosaics paleocristians.

L'ULL I LA PEDRA

Els metges de l'antiga Roma gravaven en unes petites roques els noms dels oculistes i els remeis que feien servir; els anomenats segells de col·liri.

AKHENATON
Museu Egipci del Caire

RACONS AMB HISTÒRIA

PETITES HISTÒRIES DEL MÓN ANTIC EN PETITS ESPAIS

Tarraco Viva presenta una nova proposta d'activitats en un format especial. Alguns dels col·laboradors més habituals del festival han preparat petites històries del món antic per a ser narrades a grups reduïts —quasi de manera íntima— en racons patrimonials de la nostra ciutat. La tria ha estat variada. El resultat és un grapat de petits relats que aporten una pinzellada del que ha estat la Història amb majúscula.

Es tracta de narracions curtes —no arriben a mitja hora—, però intenses; històries evocadores que provocaran la reflexió i no us deixaran indiferents. Us animem a tastar-les i a descobrir racons que, potser, encara no coneixeu, tot passejant per la nostra antiga ciutat mediterrània.

GLADIADORS I AURIGUES, ESTRELLES DE ROMA

Ricardo Cagigal, JANO / Pl. dels Sedassos, circ romà
De l'ampli ventall dels *ludi* ('jocs') a l'antiga Roma, dos van destacar per damunt de tots: les curses de carros al circ i les lluites de gladiadors als amfiteatres.

ASSASSINANT L'EMPERADOR

Argos Tarragona / Antiga Audiència, torre dels Advocats
El 24 de gener de l'any 41 dC, Cassi Quèrees i una part de la guàrdia pretoriana aprofitaren una estona en què l'emperador Calígula descansava d'uns jocs al circ per a assassinar-lo.

HIPÒLIT, EL MITE QUE RESSUSCITA

Jordi Tortosa / Pretori romà
Al Pretori es conserva un dels pocs exemplars de sarcòfag amb el mite d'Hipòlit, fill de Teseu i una amazona.

SONS DE ROMA

Ludi Scaenici / Reial Societat Arqueològica Tarraconense

Mitjançant instruments recreats de les troballes arqueològiques i els estudis arqueomusicals, el grup Ludi Scaenici intentarà transportar-nos a l'antiga Roma amb la seva música i els seus coneixements.

TEODORA, DEL PROSTÍBUL A LA CADIRA IMPERIAL DE BIZANCI

Carme Rodríguez i Eva Vallès / Antic Ajuntament
La història de Teodora és molt especial, sorgida dels baixos fons. Sembla que va treballar en un bordell, però acabaria sent la dona de l'emperador Justinià I de Bizanci i santa de l'Església ortodoxa.

MINERVA I EL LLOP. LA PRIMERA DEESSA ROMANA D'HISPÀNIA

Nemesis ARQ / Torre de Minerva, muralles romanes
Una ensulsidea del sector de la muralla conegut com la Torre de Sant Magí, va deixar al descobert un fragment de muralla i un relleu que es va identificar amb la deessa Minerva.

LES XARXES SOCIALS A L'ANTIGUITAT

Ricardo V. Placed / Patí de la Torre Sefus
Amb tauletes de cera (*tabulae ceratae* o pugillares), les precursoras de les tauletes digitals d'avui dia, els antics romans interactuaven traient a la llum missatges polítics, econòmics, socials i fins i tot amatoris o sexuals.

ENTRE EL MITE I LA HISTÒRIA

El llegat grec a la música i dansa de l'antiga Roma
Ludi Scaenici (Itàlia)

MUSEUS

ELS MUSEUS DEL FESTIVAL

El festival Tarraco Viva és la festa de la Història i els museus s'hi sumen amb **jornades de portes obertes** i programant activitats diverses, sovint especialment adreçades als infants, els veritables hereus de la nostra cultura clàssica.

MUSEU D'HISTÒRIA DE TARRAGONA

Jornades de portes obertes els caps de setmana del festival.

Informació: Tel. 977 24 22 20 · mht@tarragona.cat

MUSEU NACIONAL ARQUEOLÒGIC DE TARRAGONA · MNAT

Entrada gratuïta a tots els centres dependents del MNAT:

- TEATRE ROMÀ
C/ Sant Magí, 1
- MUSEU I NECRÒPOLIS PALEOCRISTIANS
Av. Ramón y Cajal, 84
- VIL·LA ROMANA DELS MUNTS
Pg. del Fortí, s/n. Altafulla
- CONJUNT MONUMENTAL DE CENTCELLES
C/ Afores, s/n. Constantí

La seu del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (Plaça del Rei) roman tancada per obres de remodelació.

Per a ampliar informació i fer les reserves:

Tel. 977 25 15 15

www.mnat.cat / mnat@gencat.cat

MUSEU DEL PORT DE TARRAGONA

Visita lliure a l'exposició permanent del Museu els caps de setmana del Festival. Audioguia (català, castellà, anglès i francès) gratuïta.

Informació: Tel. 977 25 94 00
museuport@porttarragona.ca
Refugi 2 Moll de Costa

MUSEU BÍBLIC TARRACONENSE

El Museu Bíblic Tarraconense, fundat l'any 1930, ajuda al públic a contextualitzar històricament i culturalment la Bíblia i els seus valors transcendents. El visitant podrà gaudir d'una rica col·lecció de materials arqueològics, literaris, artístics i didàctics que l'aprobaran al món de la cultura judeocristiana.

Informació: Tel. 977 25 18 88 · museu.biblic@arqtgn.cat
Carrer de les Coques, 1

MUSEU D'HISTÒRIA DE CAMBRILS

Informació: Tel. 977 79 45 28 · mhc.cambrils@altanet.org
www.cambrils.cat/museu
Molí de les Tres Eres, Via Augusta, 1 (Cambrils)

ADRIÀ I ANTINUS. Sacrifici al Nil
Nemesis ARQ (Tarragona)

TÀRRACO A TAULA

XXI JORNADES GASTRONÒMIQUES ROMANES

Dins la cuina, els romans eren uns grans tècnics i els agradava experimentar. A Roma, l'arribada de tradicions gastronòmiques de tots els indrets de l'Imperi facilitava la barreja i la síntesi de tècniques i sabors. Era, de fet, una cuina intercultural. El gust per les combinacions de dolç i salat de la cuina catalana és, de fet, herència de la cuina romana.

Tal com assenyala Àngel Jiménez Duran,⁽¹⁾ els romans elaboraven molt bé el menjar. Avui dia, tot i tenir més mitjans, no resulta fàcil superar-los. Dominaven la distància amb el foc i «eren capaços, per exemple, de desossar perfectament un garrí, un xai, i després farcir-lo i guarnir-lo». «Feien de tot! Fregir, saltar, estofar, coure al vapor, enfornar, fer papillotes, escabetx, embotit, fumar, macerar, salar, fermentar...» El menjar cru, però, els repugnava i el consideraven un costum de bàrbars.

Avui dia, quan es parla de cuina romana es fa referència bàsicament a la cuina dels rics. La gent més corrent, més humil, no cuinava; menjava al carrer, on hi havia les tavernes (*tabernae*), amb cigrons cuits, fregits, pa, formatge, embotits amb all i pebre negre i les laminadures de l'època (llardons, per exemple).

Durant els dies del festival Tarraco Viva, l'associació Tàrraco a Taula ofereix una oferta gastronòmica pensada per a evocar els sabors de l'antiga Roma. El llibre *De re coquinaria*, d'Apici (el famós gastrònom de l'època d'August i Tiberi) és una de les fonts que s'utilitzen per a recuperar receptes, o actualitzar-les, amb l'objectiu d'oferir un viatge en el temps a través del paladar. Oferta i informació als mateixos establiments.

⁽¹⁾ www.icac.cat/actualitat/noticies/2016/superar-la-cuina-romana-en-tecnica-es-molt-difcil

ESTABLIMENTS

ÀPATS QUATTROS

Carrer de Sant Domènec, 2 . Tel. 977 91 82 83

ARES RESTAURANT

Carrer Arc de St. Bernat, 3. Tel. 977 22 29 06

CÓCVLA

(Hotel Urbis Centre)

Plaça Corsini, 10. Tel. 977 24 01 16

EL CORTIJO

Carrer Rebolledo, 27. Tel. 977 22 48 67

EL LLAGUT

Carrer Natzaret, 10. Tel. 977 22 89 38

EL VERGEL

Carrer Major, 13. Tel. 877 06 48 50

ENTRECOPES

Carrer Cavallers, 12. Tel. 977 24 37 56

LA XARXA

Carrer Sant Pere, 38-40. Tel. 977 21 45 31

LES VOLTES

Carrer Trinquet Vell, 12. Tel. 977 23 06 51

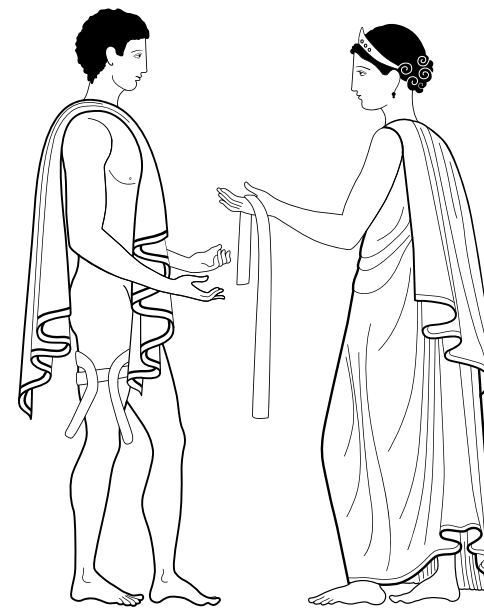
SADOLL RESTAURANT

Carrer Talavera, cant. Mercè, 1. Tel. 977 24 44 04

PASTISSERIA VELVET MGL

Carrer Soler, 5 Tel. 977 21 40 22

PROGRAMA D'ACTIVITATS

ACTE INAUGURAL

ELS JOCS DE NEMEA

THALEIA, GRUP DE RECONSTRUCCIÓ HISTÒRICA DE TARRAGONA · AMB LA PARTICIPACIÓ DE: ISTITUTO ARS DIMICANDI (ITÀLIA) · AMB LA COLLABORACIÓ DE: PROJECTE PHOENIX · SEPTIMANI SENIORES · AULA TEATRE URV · ARGOS TARRAGONA (TARRAGONA)

NOU Quatre són els jocs panhel·lènics de l'antiguitat: Olímpics, Ístmics, Poseidonis i Nemeus. L'origen d'aquests jocs, com tots els celebrats a l'Hèl·lade, sorgeix en temps mitològics. En el cas dels Jocs Nemeus, seria el mite d'Hèracles quan ha de lluitar contra el lleó de Nemea.

Els Jocs Nemeus eren bianuals, i se celebraven el mes de juliol. Encara que són els més desconeguts, sabem que es feien al santuari de Zeus-Meneu, molt a prop d'Argos, i reunien tota una sèrie de competicions, fins i tot femenines a partir del segle I aC. Inclouen proves atlètiques (pentatló, pancraci, pugilat i lluita), hípiques i musicals. Es dividien en tres tipus de categories: adults, nens i joves. Els vencedors eren coronats amb branques d'api verd.

En el seu origen es tractava de llocs fúnebres i els jutges vestien de color negre. Van ser fundats l'any 1251 aC (segons la crònica de Paros). Segons Eusebi de Cesarea, les competicions es van iniciar l'any 573 aC, data en la qual es considera que

van adquirir un caràcter panhel·lènic. El segle IV aC es va construir un temple al déu Zeus i els jocs es van consagrar a la seva figura.

Sabem pel geògraf Pausànias que també es feien uns jocs d'hivern, concretament el dia 30 de desembre. Neró va competir (i va guanyar tots els primers premis) l'any 67 dC i Adrià va visitar la zona l'any 124 dC. Sabem que a l'emperador no li agradava participar en els jocs, però sí gaudir-ne. Per aquest motiu, és raonable deduir que Adrià els va presidir aquell any i va recuperar una cursa eqüestre d'èfebus.

La representació preparada vol mostrar l'acte d'inici d'aquests jocs a Nemea amb la presència de la família imperial i el seu seguici. S'explicaran les diferents competicions i detalls del desenvolupament d'algunes. Volem donar una visió d'aquests jocs en una època en què han perdut el sentit unificador i de treva. La influència romana hi ha introduït canvis importants.

DEBAT

DIÀLEGS AMB LA HISTÒRIA

Esport i cultura al Mediterrani clàssic

OFICINA FESTIVAL TARRACO VIVA

NOU Per què els grecs eren tan competitius? Per què la seva afició a les competicions atlètiques? Com és que l'ideal atlètic va crear un art per als déus i els homes rellevants basat en l'estètica esportiva? Per què Roma no tenia la mateixa passió que els grecs per l'esport? O sí que la tenia, però d'una altra manera?

A través d'aquest debat intentarem esbrinar per què l'esport va néixer a Grècia i com va afectar les cultures de l'antiguitat, tant la grega com la romana.

Participen:

- **Joaquín Ruiz de Arbulo**, URV i investigador ICAC
- **Jesús Carruesco**, URV i investigador ICAC
- **Joan Gómez Pallarès**, Director ICAC
- **Diana Gorostidi**, Investigadora ICAC

Modera:

Magí Seritjol,
Director Festival Tarraco Viva

RECREACIÓ HISTÒRICA

VEÏNS DE ROMA

La vida diària en un carrer romà

PROJECTE PHOENIX (TARRAGONA)
COL-LABORA: XARXA DE CENTRES CÍVICS DE TARRAGONA, EMT

NOU Segons l'escriptora Mary Beard, el que més ens sorprendria si ens trobéssim en un carrer de la Roma antiga seria «la brutícia, l'olor pestilent i la pobresa... al darrere de la brillant façana de marbre!». Segons Paul Veyne, allò seria la violència, i no només en els espectacles de l'amfiteatre, sinó en moltes facetes de la vida. Segons les fonts contemporànies, la Roma antiga era una ciutat plena de brutícia, sorolls, ensulsideis, incendis, delinqüència... Tan horrible era viure a Roma? Aquesta és la visió d'autors que pertanyien a les elits i que mostraven un cert ressentiment i menyspreu cap a les classes populars, esclaus i marginats.

La realitat era molt més diversa. Juntament amb la marginació i la pobresa, també hi havia comerços, cases de veïns amb un cert benestar, serveis públics com els mercats, la xarxa d'aigua potable que abastia les ciutats, els banys i els espais d'oci, les biblioteques..., i no només el circ i l'amfiteatre. En general, i malgrat tots els problemes, les ciutats romanes van gaudir d'un nivell de vida que a Occident no es va arribar a assolir fins a finals del segle XIX o inicis del XX.

RECREACIÓ HISTÒRICA

UNA NIT A L'ANTIGA ROMA

Pobres, bruixes, marginats, lladres i prostitució...

PROJECTE PHOENIX (TARRAGONA)

NOU Som en un carrer qualsevol d'un barri de l'antiga Roma. El sol s'està ponent i les botigues estan a punt de tancar. L'activitat frenètica de cada dia comença a aturar-se. La foscor cobrirà completament la ciutat en poca estona. Tothom es disposa a passar la nit. El terme llatí *nox*, 'nit', es pot traduir també com obscuritat, tenebres, desordre, confusió, situació ombrívola i torbadora.

La nit era el moment dels marginats, dels pobres, dels lladres, de l'enorme massa de gent que s'havia de buscar la vida cada dia i cada nit per a sobreviure. Durant la nit actuaven monstres, fantasmes, espectres com els *manes*, *larvae*, *lemures*, entre altres. Era el moment propici perquè bruixes i fe-tilleres fessin els seus encanteris i sortilegis. Era durant la nit quan els borratxos i els indesitjables buscaven brega i s'apoderaven dels carrers, quan els negocis més ocults es duïen a terme, quan es practicaven els jocs d'atzar i quan passions i immoralitats s'obrien camí.

RECREACIÓ HISTÒRICA

LA PRIMERA VAGA DE LA HISTÒRIA. Quan treballadors de l'antic Egipte es van enfrontar al faraó

ARGOS TARRAGONA
PROJECTE PHOENIX (TARRAGONA)

NOU Tebes, capital d'Egipte durant el Regne Nou. És l'any 1166 abans de Crist. Falten encara quatre-cents anys per a la fundació de Roma i quasi mil anys més perquè els germans Escipions desembarquin en un lloc que després s'anomenarà Tàrraco. Durant el regnat de Ramsès III, el segon faraó de la XX dinastia, va esclatar la que es considera com la primera vaga documentada de la història. Però qui eren els vaguistes? Com és que tenien fam en un regne ric en aliments? Les raons podrien tenir a veure amb la corrupció o la mala administració?

Coneixerem de ben a prop qui eren els treballadors que es van declarar en vaga, com i on vivien, què menjaven i quines eren les seves rutines diàries. Sabrem tot això i sentirem veus com la de l'escriba, anomenat Neferhotep, que va escriure: «Comunico al meu senyor que estic treballant en les tombes dels prínceps tal com el meu senyor m'ha encarregat. Estic treballant bé [...], no soc en absolut negligent. Comunico al meu senyor que estem completament empobrits [...], se'ns ha tret un sac i mig de civada per a donar-nos un sac i mig d'escombraries.»

RECREACIÓ HISTÒRICA

MÒMIA

El viatge al més enllà

ARGOS TARRAGONA
MV ARTE (TARRAGONA)

Quan la mort arribava a una llar de l'antic Egipte, es deia que el difunt havia *anat a reunir-se amb el seu ka*. Des d'aquell moment i durant un mínim de setanta dies s'engegava el complex procés de la momificació. Familiars, sacerdots, embalsamadors, venes, resina, olis, perfums, sang i fetge eren necessaris per convertir el seu cadàver en un *sah*, una mòmia i aconseguir que el mort pogués completar el seu viatge a ultratomba. Només així podia arribar fins al Judici d'Osiris i aconseguir la seva immortalitat. Us convidem a presenciar el fascinant procés i els rituals que seguien a la mort per aconseguir que el difunt renaixés al més enllà.

RECREACIÓ HISTÒRICA

ATENA CUSTOS URBIS

La primera patrona de Tàrraco

NEMESIS ARQ (TARRAGONA)

NOU A la muralla romana de Tàrraco s'alça una torre del segle III aC amb el baix relleu incomplet de la deessa Atena. Tanmateix, en un carreu de la torre es conserva una dedicatòria a Menerva, la divinitat itàlica que els romans assimilaven a Minerva.

Atena és la gran deessa protectora, la *custos urbis* de Tàrraco des dels seus orígens, com també ho era de Roma. No és casualitat l'existència d'aquesta imatge a la muralla de la nostra ciutat, mirant a la Mediterrània i protegint el nou territori conquerit per Roma, legitimant així la possessió de la nova terra, com Enees s'assentà a Roma després de sostreure el *palladion* de Troia.

L'arcaisme d'aquesta divinitat marcarà l'activitat. Aprofundirem en el mite d'Atena i en el del seu fill Erictoni, 'nascut de la terra', i culminarà amb la festivitat col·lectiva més important d'Atenes: la festa de l'any nou, les Panatenees.

RECREACIÓ HISTÒRICA

THEATRON

Una aproximació als orígens del teatre occidental

ZONA ZÀLATA · AULA TEATRE URV (TARRAGONA)

Després d'una apassionant immersió en el món del teatre popular romà i reflexionant sobre els seus orígens, el fil conductor ens ha portat, sens dubte, a la Grècia clàssica, on, d'una banda, textos d'un valor literari, poètic i teatral i, de l'altra, un teatre popular, ens observen des de la distància i ens projecten una saviesa escènica que ha perdurat al llarg dels temps i que ens ha deixat un llistó de qualitat i creativitat difícil de superar, assentant les bases del que anomenem arts escèniques.

L'Aula de Teatre de la URV ofereix una reconstrucció del moment més apassionant del teatre clàssic, el pas del ritual al teatre com a tal, amb els seus personatges i la seva estructura escènica definida.

Que comenci el ritual, que comenci l'espectacle!

RECREACIÓ HISTÒRICA

MUNERA GLADIATORA

El món dels gladiadors

ISTITUTO ARS DIMICANDI
(ITÀLIA)

Grup de reconstrucció especialitzat en la recerca i reconstrucció de l'armament i les tècniques de combat dels gladiadors romans. Ofereixen una demostració especialitzada i científica molt allunyada de la visió que ens ha donat el cinema.

RECREACIÓ HISTÒRICA

GLADIADORS DE TÀRRACO

Els herois del moment

TARRACO LVDVS
(TARRAGONA)

En els darrers anys aquest grup ha fet un treball notable per acostar al públic el món dels amfiteatres romans; els gladiadors, les gladiadores (que n'hi havia), els lanistes, la seva vida diària, els tipus de combat, etc. Després de dur a terme demostracions en festivals i espais arqueològics d'arreu del país, és un gran moment per a veure'ls en el nostre amfiteatre.

RECREACIÓ HISTÒRICA

EXERCITUS

Legions romanes altimperials

PROJECTE PHOENIX
LEGIO VII GEMINA (TARRAGONA)

El pas de la República a l'Imperi va ser, en gran part, acompanyat i provocat pels canvis a l'exèrcit romà. La progressiva professionalització dels legionaris i la seva dependència directa envers els seus generals van crear una societat fortament militaritzada. La creació d'exèrcits permanents va donar lloc a la romanització d'amplis territoris fins aleshores molt allunyats de la realitat política i social de Roma.

RECREACIÓ HISTÒRICA

ELS ÚLTIMS LEGIONARIS

SEPTIMANI SENIORES
(TARRAGONA)

Com a resultat de les successives adaptacions a la situació de crisi constant del segle III dC i de les reformes de Dioclecià i Constantí, ja al segle IV, l'exèrcit tardoromà sembla, a primera vista, radicalment diferent de l'exèrcit romà altimperial que tots tenim present com a exèrcit romà per excel·lència. Descobrirem el com i el perquè de tots aquests canvis a partir de l'explicació de la indumentària, equipament i armament dels seus soldats. Reproduiran diferents moviments militars de defensa i d'atac utilitzats en època tardoromana, com l'atac en forma de tascó o la maniobra defensiva en *fulkon*.

CONCERT

ENTRE EL MITE I LA HISTÒRIA

El llegat grec en la música i dansa de l'antiga Roma

LUDI SCAENICI
(ITÀLIA)

L'antiga Roma va rebre moltes influències de Grècia en el camp de la música i la dansa. Pitàgores va ser el primer a codificar i organitzar els intervals musicals fent servir el monocordi. Aristoxen de Tàrent va ser un significatiu filòsof i també teòric de la música a qui es deu una important reforma musical.

Alguns noms dels instruments musicals són d'origen grec, com el *syrix* (flauta de Pan), la *lyra* (l'instrument de corda preferit d'Apol·lo) o l'*hydraulis* (orgue hidràulic), inventat per Ctesibi. La influència grega en la dansa va quedar perpetuada en les paraules de Lluccià de Samòsata en un text descriptiu en mode de diàleg.

En la cort de l'emperador Adrià es va desenvolupar un dels més importants músics de l'antiguitat: el llibert grec Mesomedes de Creta. Afortunadament, ens han arribat alguns dels seus bellíssims fragments musicals, entre els quals l'*Himne a Nèmesi* i l'*Himne al Sol*, que ens retransmeten el gust grec en un moment de gran esplendor de l'Imperi romà.

RECREACIÓ HISTÒRICA

ARS MEDICA IN OLYMPIIS

DR. MIQUEL SANCHÍS
THALEIA, GRUP DE RECONSTRUCCIÓ
HISTÒRICA DE TARRAGONA

Celebrats a la ciutat grega d'Olímpia, els jocs olímpics eren un esdeveniment que aglutinava religió, cultura i esport en honor dels déus de l'Olimp. Hi competien representants de diverses ciutats-Estat gregues. Hi participaven atletes lliures que es preparaven durant anys en els gimnasos. La llengua era el grec. S'hi celebraven competicions esportives, però també música, dansa, teatre...

Com ara, als metges «esportius» d'aquella època els corresponia el tractament i cura dels traumatismes que els competidors podien patir durant els jocs.

Podrem saber quina preparació física tenien els atletes i quines lesions s'esdevien durant les competicions —fractures, esquinços, luxacions, traumes toràcics i cranials...—, així com els diversos estris quirúrgics, unguents i sistemes de reducció i immobilització que utilitzaven com a remei.

RECREACIÓ HISTÒRICA

GLADIUS I MEDULINA

Titelles romans

GENOVESA, NARRATIVES TEATRALS
(TARRAGONA)

La peça narra la història de Medulina, esposa d'un ric senador que oblida el marit i els «bons costums» de Roma per a fugir amb el seu amant. L'amant en qüestió és un famós gladiador anomenat Gladius, «el Rave», un home fort com un bou però lleig com una cabra. Ja se sap... els braços dels gladiadors fan florir jacints! Abans de fugir, però, el marit se n'assabenta i ho intenta impedir per tots els mitjans, però els capricis de l'amor són impossibles d'aturar.

Gladius i Medulina és un espectacle de reconstrucció amb titelles romans sobre la base de textos de Juvenal, Plaute, farses atel-lanes i testimonis materials de titelles grecs antics.

Confecció titelles: **Alex Manríquez**
Policromia: **MV Arte**

RECREACIÓ HISTÒRICA

CIUTADANS DE ROMA:

Un vestit per a cada ocasió

THALEIA,
GRUP DE RECONSTRUCCIÓ
HISTÒRICA DE TARRAGONA

NOU La moda en vestits, calçats o pentinats sempre ha suposat la identificació de les diferents classes socials d'un poble. Als romans els agradava adoptar les indumentàries dels pobles conquerits sense deixar de banda el seu propi estil. Per a cada ocasió, els ciutadans romans lluien un vestuari diferent. Els homes portaven túniques fins als genolls i sense mànigues, amb roba interior i amb diferents tipus de capes. En ocasions formals, els ciutadans feien servir togues. Les dones portaven la stola i una llarga túnica. A sobre hi col·locaven la palla, que els cobria les espatlles i, de vegades, el cap.

Amb aquesta reconstrucció podrem aprendre quins tipus de materials eren utilitzats en l'època, les peces que usaven els homes i les dones per a cobrir el seu cos, els colors més usats, les textures, l'agençament personal, les perruques o les joies. Tot plegat a través de diferents moments de les seves vides.

CONCERT

FABULA AMORIS

La història de Psyche i Eros

THALEIA,
GRUP DE RECONSTRUCCIÓ
HISTÒRICA DE TARRAGONA

La música sempre estava present en els moments d'oci en tots els habitants de les ciutats. Quan un noble volia complenir amb un bon banquet un notable grup d'amics sempre ho feia amb l'actuació de flautistes i ballarines, que feien les delícies del públic. En els amfiteatres i circs hi havia una orquestra que amenitzava els millors moments o simplement feia passar millor el temps als espectadors. Així mateix, es podien trobar grups reduïts d'artistes als carrers propers al Fòrum que oferien el seu art per unes poques monedes.

Per la nostra banda, el públic podrà gaudir dels sons de diferents instruments reconstruïts de l'època romana i divertir-se amb les melodies que els oferiran els músics del grup, sense oblidar-nos dels ballarins, que acompanyaran en tot moment el concert. A través de la música i el ball acostarem el públic a la mitologia clàssica.

En forma de conte explicat perquè es pugui seguir la història, Psyche i Eros són els protagonistes d'una de les històries més belles de la mitologia grega, que explica el misteri de l'amor.

RECREACIÓ HISTÒRICA

EX PRAEDIS AD VENATORES

De preses i caçadors a la vil·la de Centcelles (Constantí)

SEPTIMANI SENIORES (TARRAGONA)
COL-LABORA: MNAT

NOU Activitat inspirada en la representació de la cacera (*venatio*) que es conserva en la cúpula de la sala circular de Centcelles. El mosaic presenta vuit escenes on s'identifiquen la preparació, la persecució d'uns cérvols, la cacera d'un porc senglar, el retorn victoriós a casa i un personatge principal envoltat d'altres acompanyants.

Alguns investigadors han interpretat aquest monument com una vil·la inacabada que va esdevenir mausoleu imperial de Constant (fill de l'emperador Constantí el Gran, assassinat l'any 350 dC). A partir de l'estudi del conjunt i no només de la decoració de la cúpula, una darra teoria interpreta Centcelles com l'àrea central del campament militar del comes Hispaniarum Astirius, personatge enviat per l'emperador Honori cap al 420 dC a fi de recuperar Hispània per a la causa imperial d'Occident.

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

LUCI ANNEU SÈNECA

Reflexions abans del suïcidi

AGUSTÍ FARRÉ

«He sabut per persones dignes de la meua confiança que has traït la meua causa, rebent i enviant cartes als enemics de la meua persona. Em repugna anomenar-te les proves i els testimonis que t'acusen. Per la teua dignitat i per la seguretat de l'estat, t'ho ordeno: talla't les venes».

Quan Luci Anneu Sèneca va rebre aquesta ordre de Neró no podria menys que somriure davant les ironies del destí. El preceptor rebent la medicina del seu propi deixeble.

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

RADÀXARAS, L'ESCLAU

JOAN GIBERT
ERTARTEATRE

NOU Radàxaras és un llibert que pidola pels carrerons de la Roma imperial. Quan era jove havia estat comediant, però la deessa Fortuna el va convertir en un esclau. A l'urbs, la seva condició de grec li fa assolir un estatus una mica més alt que molts dels altres desgraciats que hi arriben contínuament des de tots els racons de l'Imperi i que formen part de l'últim graó de la societat. Perquè Roma sap que la seva cultura, el seu teatre, els seus temples o, fins i tot, els seus déus i la seva religió beuen directament de les tradicions gregues.

L'envellit histrió ens recorda la seva vida i el destí capriciós i violent que l'ha dut a servir diversos amos. I, en definitiva, ens fa presents les paraules, els noms oblidats, la solitud i l'enyor de la joventut, massa sovint amagats rere els glops consoladors del vi, que ha esdevingut una altra mena d'esclavatge. I és que poder tornar a explicar una història des d'un escenari, encara que sigui la pròpia, pot endolcir-nos l'amarga tristesa d'una existència sense llibertat.

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

ASPÀSIA DE MILET Mestra d'oratória

MERCÈ ROVIRA
TEXT: CARMEN DOMINGO

NOU Aspàsia camina sola i recorda... Han passat moltes coses a la seva vida, moltes més de les que es va imaginar que viuria com a dona quan, amb vint anys, va trepitjar Atenes per primera vegada. Tots sabem que la història depèn de qui l'expliqui; per això, vol ser ella qui parli, qui ens expliqui la seva vida, acostumada a llegir i escoltar el que els altres han dit d'ella. Per això, torna al dia en el qual, acusada d'alcavota i proxeneta, va al judici, conscient que en bona mesura és un pretext per a atacar el qui en aquell moment era el seu marit, Pèricles, un dels polítics i oradors atenesos més destacats de l'edat d'or grega. Però també sap que del resultat del judici depèn no solament la seva reputació com a mestra en oratòria, sinó també la seva influència en la vida intel·lectual i política d'Atenes.

Li va perdonar Atenes el seu mèrit? Van respectar els homes la seva vàlua? Va poder seguir amb els seus ensenyaments?

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

IRAS Al servei de Cleòpatra

ASSUMPTA MERCADER

Iras, la fidel serventa de Cleòpatra ens explica el que ha estat la seva vida al costat de la reina. Ens vol fer saber com ha viscut els amors, les ambicions, les victòries i les derrotes de la seva senyora. Amb ella sabem quins eren els seus secrets de bellesa i les seves armes de seducció i, sobretot, com va poder una reina egípcia sacsejar el cor de dos romans tan importants com Juli Cèsar i Marc Antoni. Iras, amb seu tarannà senzill i prudent, parlarà dels grans moments de Cleòpatra però també ens donarà detalls del seu dia a dia.

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

PASSEJADA AMB DEMÒCRIT

ORIOL MONTESÓ

Descobriu el món a través dels ulls del filòsof d'Abdera. Des de les petites pedres que s'escolen entre els dits fins als mons llunyans que mai no trepitjarem. Tot immutable i etern però, alhora, en constant canvi i evolució. Per a resoldre aquesta paradoxa, Demòcrit desmuntarà la matèria fins a trobar l'indivisible: «per convenció, dolç; per convenció, amarg; per convenció, calent; per convenció, fred; per convenció, color: però, en realitat, àtoms i buit».

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

ARTEMÍSIA La germana d'Hermionê

KARME GONZÁLEZ

Som a Arsinoe, l'antiga ciutat de Per-Sobek, que venera al cocodril, situada prop del llac Moeris. Allí ens trobem a Artemísia, la germana borda d'Hermionê, la Gramatikê, la gran mestra... la que la va ensenyar a llegir i a escriure. Artemísia, mig grega i mig egípcia, és una dona del seu temps, sola, fent-se càrrec de la família i del negoci. A través de les vivències d'aquest personatge, que hauria pogut ser, reconeixem la vida quotidiana d'un Egipte divers, multicultural, ple de contrastos, on les cultures i les religions es sobreposen en capes, generant un sincretisme ple de matisos.

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

DIÒGENES La cerca d'un home

ALEX MANRÍQUEZ

Sens dubte, un dels filòsofs grecs de qui més anècdotes conservem. Es deia que passejava amb un llum a ple dia i quan hom li preguntava què era el que estava cercant, responia: «Un home». O la més famosa, la seva trobada amb Alexandre el Gran, en la qual el gran conqueridor li preguntà: «Què desitges? El que tu vulguis t'ho donaré», i el filòsof respongué: «Que t'apartis i no em tapis el sol!». Vivia mig nu dins d'una bota amb l'única companyia d'un gos, raó per la qual als seus seguidors se'ls anomenà la secta del gos. Però tot eren anècdotes?

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

HOMENATGE DE TRIGEU, POETA, A ARQUÍLOC, POETA

CARLES ALCOY

NOU Veniu, que parlarem dels déus, i del vi, i de les dones i els poetes, i del seu primer, Arquíloc de Paros, el meu mestre. Trigeu, humil hereu d'Arquíloc, des de la petita Fòcida hespèrida, us saluda! Fins i tot a mi em sorprèn que s'estigui tan a gust en un país inculte, bàrbar, sense govern i allunyat del mandat de les Hores, estimades d'Arquíloc. Ben bé com ell, bastard i el més noble dels poetes en una sola persona, aquesta terra pot ser les dues coses alhora. Potser serà un bon lloc per a recordar-lo.

Cal invocar la seva memòria, ja que ni tan sols Píndar, que envejava Arquíloc amb cobejança, ni tan sols ell (treballada buina de bou poètica), que va dir que Arquíloc sembrava la boca amb els greixos més llargos, ni tan sols Píndar (petit i polit dat pel sac) va poder negar d'Arquíloc el seu himne olímpic als vencedors. Ni tan sols Píndar (petat més que parit, com la seva poesia demostra) va poder negar la grandesa i el mèrit d'Arquíloc, aquell pel qual famílies senceres de cretins se suïciden. Ni tan sols Píndar, l'exquisit merdós, va poder fugir de l'ombra d'Arquíloc. I els vencedors olímpics recorden la seva glòria amb Arquíloc.

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

VÍBIA SABINA AUGUSTA, ESPOSA D'ADRIÀ

MARTA ANTOLÍN
THALEIA, GRUP DE RECREACIÓ
HISTÒRICA DE TARRAGONA

Víbia Sabina és coneguda per ser l'esposa de l'emperador Adrià, però va ser una dona molt influent en la seva època. Casada de molt jove amb l'emperador, que era vint anys més gran que ella, va patir la indiferència del seu marit des dels primers temps del seu matrimoni. Per a Adrià, el casament amb Sabina va significar entrar a formar part de la família imperial i per a ella, convertir-se en emperadriu.

La imatge que es projectava, i que a l'emperador li interessava propagar per a justificar la legitimitat del seu poder en l'àmbit de la *domus*, era el d'una dona austera, tradicional, de rostre dur i amb un caràcter difícilment mal-leable. La descripció que Adrià dona de Sabina és *morosa et aspera*. Sabina no entenia la relació que Adrià mantenia amb el seu efebus amant, Antínoos, i aquest fet va ser una de les moltes causes de les desavinences de la parella.

DIÀLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

DE RE MILITARI Lucius i Marius, dos soldats de Roma

JOSEP M. PIÑOL, ALBERTO ESPARZA
THALEIA, GRUP DE RECREACIÓ
HISTÒRICA DE TARRAGONA

Lucius i Marius són dos soldats veterans de la XIII Gemina, legió que va acompanyar Cèsar en el seu pas pel Rubicó. Amics des de molt joves, han lluitat junts en grans batalles, però ara estan separats per les seves idees polítiques. Lucius s'ha llicenciat de l'exèrcit amb honors després de la batalla de Filipos; Marius segueix en actiu ocupant el lloc d'*optio* i somia a convertir-se en centurió.

MONÒLEG DE RECREACIÓ HISTÒRICA

FRINÉ Una prostituta al llit d'August

VIVIANA DE SALVADOR
THALEIA, GRUP DE RECREACIÓ
HISTÒRICA DE TARRAGONA

Friné representa una de les moltes prostitutes que van acompanyar l'emperador August al llarg del temps. Pertany al grup de meretrus de més alta categoria, les denominades *delicatae* o *amicae*. Són dones fines, educades, elegants i complaents. Tenen coneixements de música, dansa i es converteixen, en moltes ocasions, en concubines. De la seva mà coneixerem com era la vida al palau de l'emperador.

PETITES NARRACIONS EN PETITS ESPAIS

GLADIADORS I AURIGUES, ESTRELLES DE ROMA

RICARDO CAGIGAL
JANO RECREACIONES HISTÓRICAS (CANTÀBRIA)

NOU De l'ampli ventall dels *ludi* ('jocs') a l'antiga Roma, dos van destacar per damunt de tots: les curses de carros al circ i les lluites de gladiadors als anfiteatres. Aquests espectacles van ser impulsats pel poder com a espectacles públics, amb la intenció de guanyar-se la plebs a través del poder de seducció dels gladiadors i dels aurigues, convertits en autèntics herois per part d'una població que les fonts antigues anomenaven «ociosa». «Panem et circenses», deia Juvenal.

Espai: Circ

PETITES NARRACIONS EN PETITS ESPAIS

ASSASSINANT L'EMPERADOR

ARGOS TARRAGONA

NOU El 24 de gener de l'any 41 dC, Cassi Quèeres i una part de la guàrdia pretoriana aprofitaren una estona en què l'emperador Calígula descansava d'uns jocs al circ per a assassinar-lo.

El lloc exacte s'ha localitzat en un corredor amb escales que enllaçava el Circ Màxim amb el seu palau al Palatí. Amb aquesta excusa, i en un espai absolutament extraordinari de la nostra ciutat, precisament una escala de marbre que comunicava el circ de Tàrraco amb el Fòrum provincial, escoltarem el relat d'aquest assassinat i d'alguns altres que tingueren els emperadors de Roma com a protagonistes.

Espai: Antiga Audiència
Torre dels Advocats

PETITES NARRACIONS EN PETITS ESPAIS

SONS DE ROMA

LUDI SCAENICI (ITÀLIA)

NOU Fer un viatge en el temps normalment es relaciona amb el món visual. Es tracta de «mirar» o veure un espai desaparegut. Per això, les recreacions virtuals, en imatges digitals, però també en il·lustracions o fotografies, ens emocionen i ens provoquen un interès molt gran pel passat. Una altra manera de fer-ho és a través dels sabors i les olors, és a dir, del menjar. Quan tastem un *garum* amb pa d'olives i pollastre en escabex literalment ens transportem a una altra època. En aquest racó d'història que us proposem, el viatge el farem a través dels sons. Mitjançant instruments recreats de les troballes arqueològiques i els estudis arqueomusicals, el grup Ludi Scaenici intentarà transportar-nos a l'antiga Roma amb la seva música i els seus coneixements.

Espai: Jardí de la Reial Societat
Arqueològica Tarraconense

PETITES NARRACIONS EN PETITS ESPAIS

HIPÒLIT, EL MITE QUE RESSUSCITA

JORDI TORTOSA

NOU Al Pretori de Tarragona es conserva un dels pocs exemplars de sarcòfag romà on es representa el mite d'Hipòlit. Fill de Teseu i una amazona, que podria ser Hipòlita, Hipòlit era un gran amant de la caça i venerava Artemisa, raó per la qual Afrodita, gelosa, va fer que Fedra, la seva madrastra, casada amb el seu pare, s'enamorés bojament d'ell. Com qual-sevol sèrie rosa actual, la història acabarà en drama. Hipòlit mor, però ressuscita, i és per això que se l'associa amb el món dels morts i el seu mite es representa en un sarcòfag.

Espai: Sala del Sarcòfag del Fòrum Provincial-Pretori romà

PETITES NARRACIONS EN PETITS ESPAIS

TEODORA Del prostíbul a la cadira imperial de Bizanci

MULIERE PURPURATA (TARRAGONA)
CARME RODRÍGUEZ
EVA VALLÈS

NOU La història de Teodora és molt especial, sorgida dels baixos fons. Sembla que va treballar en un bordell, però acabaria sent la dona de l'emperador Justinià I de Bizanci i santa de l'Església ortodoxa. Un currículum espectacular, que diríem avui! Segurament, com ha passat amb tantes altres dones cèlebres de l'antiguitat, els seus detractors no li devien perdonar que fos dona i d'extracció social baixa. Ens acostarem a una de les biografies més fascinants del món antic.

Espai: Antic Ajuntament

PETITES NARRACIONS EN PETITS ESPAIS

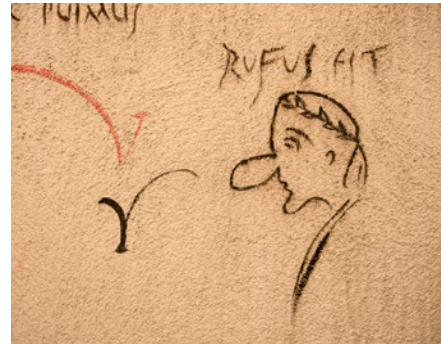
MINERVA I EL LLOP La primera deessa romana d'Hispania

NEMESIS ARQ (TARRAGONA)

NOU La torre de Minerva conserva un baix relleu incomplet d'Atena, així com altres elements que la converteixen en un *unicum* de l'arqueologia peninsular. Situada en el punt més elevat de Tàrraco, la torre controla la Mediterrània i els camins. Tots els seus murs contenen un llenguatge simbòlic difícil de llegir des del moment actual, però que no passaria desapercbut per a un habitant del segle III aC.

Parlarem dels caps tallats, situats en un pla inferior i dominats per una imatge d'Atena, que a Tàrraco substitueix els seus animals sagrats pel llop, criatura emblemàtica per als ibers, als quals Roma sotmet. Es tracta d'un animal social i d'un terrible depredador, qualitats respectades pels ibers, absolutament present en les seves creences religioses. Un missatge polític clar a través dels símbols.

Espai: Torre Minerva de les Muralles

PETITES NARRACIONS EN PETITS ESPAIS

LES XARXES SOCIALS A L'ANTIGUITAT

RICARDO V. PLACED (OSCA)

NOU Amb tauletes de cera (*tabulae ceratae* o *pugillares*), les precursors de les tauletes digitals d'avui dia, els antics romans interactuaven traient a la llum missatges polítics, econòmics, socials i fins i tot amorosos o sexuals. A través de les pintades sobre parets i murs, amb inscripcions i incisions, deixaren escrit o dibuixat el que pensaven i el que els inspirava, resumint com vivien i com eren.

Espai: Mur de Casa Sefus, Fòrum Provincial

DEBAT

DIÀLEGS AMB LA HISTÒRIA Dones de l'antiguitat

OFICINA FESTIVAL TARRACO VIVA

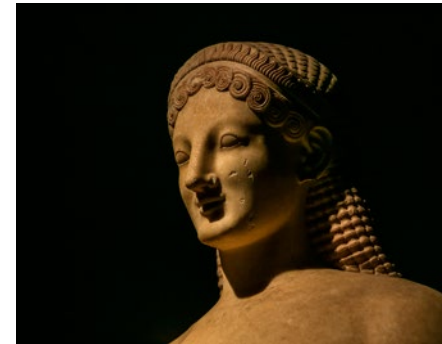
NOU En aquesta XX edició us proposem un seguit d'activitats relacionades amb el món femení. En els darrers anys els estudis de gènere han aportat un enorme coneixement de tot el que té a veure amb les dones del món antic.

A través del debat intentarem aprofundir en tot el que s'ha anat desvetllant i en molt del que queda per conèixer. Si bé el paper de la dona sempre sembla sotmès al de l'home, bé com a pare, com a espòs o com a fill, els treballs arqueològics, filològics i historiogràfics recents semblen trencar aquesta visió, que, d'altra banda, és la que ens han transmès les fonts clàssiques i la historiografia fins fa pocs anys.

Participen:

Irene Cordón, Egiptòloga, membre de la Societat Catalana d'Egiptologia
Manel García, Universitat de Barcelona
Meritxell Blay, IES Jaume I (Salou) - ICAC
Montserrat Tudela, Directora de la revista del món clàssic *Auriga*

Moderador: **Magí Seritjol**, director del Festival Tarraco Viva.

XERRADA

L'ESPORT A GRÈCIA I ROMA Valors i actituds diferents

PEDRO A. HERAS CABALLERO
UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

NOU L'home homèric tenia l'ideal de competir i ser el millor. L'existència es concep com una competició esportiva: l'ideal agonístic de la vida, ser sempre el millor i superior als altres. L'agonal expressa tremp, afany de superació i la síntesi personal del bell i el bo, de la pràctica de l'*areté*, de la virtut. Es considerava que «la glòria més gran per a un home mentre visqui és la que ha aconseguit amb els peus». Per a un grec l'esport es componia de diversió, amor per la competició, reglamentació i espectacle.

L'esport va tenir un paper molt diferent a Grècia que a Roma. L'atletisme va rebre l'oposició del nacionalisme romà. El rebutjaven, entre altres raons, pel pudor que entre els romans provocava la nuesa i el rebuig de les habituals pràctiques de pederàstia, que tenien com a centre les palestres. També consideraven la inutilitat d'una activitat no encaminada directament a l'èxit militar o polític. En el fons, un rebuig a l'individualisme que no comporta un bé col·lectiu.

XERRADA

ELOGI DE L'ATLETISME EN ELS POEMES DE PÍNDAR

ALBERT VICIANO
INSTITUT TEOLÒGIC SANT FRUCTUÓS

NOU Els poemes de Píndar (517- 438 aC), nascut a la terra de Beòcia, canten als atletes aristocràtics guanyadors dels jocs esportius: Olímpia, Delfos, Nemea i Istme de Corint. En els elogis d'aquests càntics de victòria (o epinícis) el poeta enalteix uns valors antropològics vinculats socialment i espiritual amb la noblesa.

El pensament de Píndar s'oposa, així, a les novetats culturals i polítiques que aportaven els sofistes en les ciutats on, com Atenes, es va desenvolupar el canvi social cap a la democràcia. El poeta de Beòcia defensa els valors més tradicionals de l'aristocràcia grega. Al mateix temps, els seus epinícis contenen un nivell literari de primera qualitat, de manera que Píndar pot ser considerat un dels millors poetes de tota la literatura universal.

La xerrada se centrarà a exposar quins valors ètics, cívics i religiosos es troben en el seu poemari, analitzarà aspectes de la seva qualitat literària i exposarà la pervivència de Píndar en la literatura occidental.

XERRADA

QUAN ELS EGIPCIIS FEIEN VAGA

MAGÍ SERITJOL
DIRECTOR DEL FESTIVAL TARRACO VIVA

NOU En el llibre de José Miguel Parra "La historia empieza en Egipto. Eso ya existía en tiempos de los faraones", l'autor ens ve a dir que moltes de les coses que pensem que són modernes ja les havien inventat els antics egipcis. Doncs bé, una d'elles que, encara avui dia, forma part de la nostra societat també va tenir lloc per primera vegada, d'una forma documentada, al país de Nil: una vaga de treballadors.

XERRADA

GLORIA VICTIS Club de lectura de còmics, cicle «Herois i heroïnes d'abans»

EMILI SAMPER PRUNERA
DELIRÓPOLIS

NOU «Aeli es resisteix a seguir els passos del seu pare, un famós auriga que va perdre la vida en una cursa. Però les seves habilitats el condueixen inevitablement al Colosseu romà.» El Club de Lectura de Còmics de la Biblioteca Pública de Tarragona dedica la lectura del mes de maig al còmic *Gloria Victis 1. Los hijos de Apolo*. Es tracta de les aventures de l'auriga Aeli, un personatge de ficció inspirat en un fet real: Aeli Hermeros, pare del protagonista, va ser un auriga que va morir als 33 anys i a qui es va dedicar una estela que es conserva al Museu Arqueològic de Conca.

La lectura permet veure de ben a prop la vida dels aurigues, autèntics herois de l'antiguitat, com Eutyches, considerat per alguns el primer heroi esportiu de la ciutat de Tarragona. L'activitat forma part de la 6a edició del cicle La Ciutat a Cau d'Orella «Heroica Tarragona», organitzat pel Servei de Joventut de l'Ajuntament de Tarragona, la Biblioteca Pública, l'Arxiu de Folklore de la URV i l'Escola de Lletres.

Inscripcions i informació:
bptarragona.cultura@gencat.cat

XERRADA

EPIGRAFIA ROMANA A LA CATEDRAL DE TARRAGONA

ISABEL RODÀ DE LLANZA, UAB, ICAC
COL-LABORA:
AMICS DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA

NOU La catedral de Tarragona es va construir al damunt i aprofitant les restes del que havia estat el gran Fòrum Provincial de l'antiga Tàrraco. A banda dels aspectes simbòlics que això suposava, una certa continuïtat amb el passat clàssic, molts elements de les restes romanes van ser utilitzats per a la construcció de la que va ser la capital eclesiàstica de Catalunya durant l'Edat Mitjana.

Alguns d'aquests elements són altars o pedestals d'estàtues que contenen una valuosíssima informació sobre els habitants de l'antiga capital romana. Farem un recorregut per aquestes epigrafies tot destacant els aspectes més interessants de la informació que ens proporcionen.

XERRADA

ANATOMIA FEMENINA SEGONS LA MEDICINA DE L'ANTIGA GRÈCIA

JOANA ZARAGOZA
UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

NOU Van ser els metges i els filòsofs grecs els qui van donar la pauta per a una formulació androcèntrica del cos de la dona, basada en el mite. L'embriologia i la fisiologia van ser essencials en la construcció de gènere. Aquesta manera de concebre la dona va ser una de les herències, juntament amb altres teories científicomèdiques, que van rebre els romans. Grecs i romans, pobles amb organització patriarcal, van utilitzar les teories mèdiques per a exercir una dominació sobre la dona, a la qual van encomanar una única funció: la de parir fills.

XERRADA

OLÍMPIA "LA GRAN"

GEMMA FORTEA DOMÈNECH
ICAC

NOU Poques dones han marcat tant l'evolució posterior de la història femenina com ho va fer Olímpia. La mare d'Alexandre el Gran va ser una dona amb una força devastadora que, per tal d'aconseguir els seus objectius, no va dubtar a fer servir qualsevol mitjà, fins i tot l'assassinat d'aquells que li representaven un entrebanc.

Olímpia va ser una consort poc usual, no només pel fet de provenir d'una regió on les dones tenien bastant més llibertat de moviment que les de moltes ciutats del sud de Grècia, sinó perquè va haver d'aprendre a sobreviure en una època convulsa en una cort on havia de conivir amb els interessos de les altres sis esposes de Filip i els seus fills.

Aquesta xerrada pretén demostrar la influència que van tenir els canvis que va introduir Olímpia en el rol de la dona tant a l'Egipte ptolemaic com, posteriorment, a Roma.

XERRADA

DONES, PODER I MITE

MERITXELL BLAY
IES JAUME I (SALOÚ), ICAC

NOU Són deesses, són gregues i tenen poder. La mitologia s'ha explicat sempre des del punt de vista masculí. Tot i que el panteó és un exemple de paritat entre personatges femenins i masculins, tot comença en Gea, la divinitat primigènia.

D'ella sorgirà una saga de dones com Rea, Hera, Afrodita, Hèstia, Demèter, Àrtemis i Atena que, més enllà dels prototips de la mare, l'esposa, la filla i la verge, afegiran a l'arquetip femení una dimensió de poders que fins ara ens havien fet creure que estaven reservats als mascles de l'Olimp.

És hora de donar una visió del mite d'acord amb els corrents més actuals d'apoderament i explicar la família dels déus des d'un punt de vista no patriarcal.

XERRADA

TREBALLADORES I EMPRESÀRIES DE L'ANTIGUITAT

MANEL GARCÍA SÁNCHEZ
UNIVERSITAT DE BARCELONA

NOU Seria irresponsable per part nostra no explotar com a historiadors unes fonts que s'han conservat des de l'antiguitat, i de molts més indrets de la Grècia clàssica que no pas d'Atenes, i que ens revelen que els drets de les dones no sempre van ser lesionats, que no van ser poques les dones de l'antiguitat que transcendiren la interioritat asfixiant i alienant de l'*oikos* i feren sentir la seva veu en l'àmbit masculí de l'exterioritat, en aquells «clubs de dones» que foren les ciutats de la Grècia antiga i que pretengueren, però no aconseguiren, tancar les dones a l'interior de la casa i del gineceu.

XERRADA

LES GRANS PROSTITUTES GREGUES

JUANA MARTÍNEZ OTÓN
IES ROSETA MAURI (REUS)

NOU Són moltes les fonts clàssiques que ens parlen de la prostitució a Grècia i a Roma. Més enllà dels tòpics que envolten aquest tema, les fonts ens parlen d'aquestes dones com a persones privades que les fan mereixedores d'una nova mirada basant-nos en la contrastació de totes aquestes fonts.

Aquesta xerrada vol ser un acostament a algunes d'aquestes prostitutes de l'antiguitat clàssica i una invitació a obrir els ulls i la ment per a viatjar al passat i poder tornar al present amb conclusions pròpies.

XERRADA

IN RUSTICAM ROMANAM LINGUAM De com la llengua llatina es va transformar en la llengua catalana

PERE NAVARRO
UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Encara parlem llatí, una mica evolucionat però llatí al cap i la fi. Ara bé, per què utilitzem el mot 'cavall' si en llatí es diu *equus*? Com va evolucionar el llatí fins a donar lloc al conjunt de les llengües romàniques? Quins són els canvis que van fer possible que la llengua llatina modifiqués la seva estructura i es diversifiqués en el conjunt de llengües neollatines? Com es van produir aquests canvis que van afectar els sons, les formes, l'ordre dels mots, el significat de les paraules?

XERRADA

L'IDEAL ATLÈTIC Esport i cultura en la Grècia clàssica

JESÚS CARRUESCO
UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

NOU El terme *atleta* prové del grec *athlon*, que és el premi d'una competició (*agôn*), un element central en la cultura grega. Però si l'objectiu era guanyar, l'esforç esmerçat i l'esperit de superació eren també valorats. L'ideal atlètic grec comporta una cerca de l'excel·lència (*areté*), entesa com una qualitat integral, tant física com espiritual, de l'home *kalós* i *agathós*, és a dir, bell i bo alhora.

L'objectiu de la pràctica esportiva no es limitava a la perfecció física, tot i que l'harmonia del cos nu (*gymnós*) era objecte d'admiració estètica, fins i tot de desig, com es reflecteix en l'art o en el mite.

Lligada a la música, la literatura o la filosofia, la gimnàstica era en la cultura grega un pilar fonamental de l'educació dels joves, és a dir, dels futurs ciutadans, un element essencial de la visió integral de l'ésser humà com a harmonia de cos i esperit que ens han llegat els grecs.

XERRADA

ELS CONEIXEMENTS NÀUTICS DELS ANTICS

PERE IZQUIERDO TUGAS
ARQUEÒLEG

NOU El gènere humà ha practicat la navegació des de la més remota prehistòria, però és a la Mediterrània oriental i a Egipte on sembla que es van desenvolupar els coneixements tècnics necessaris per a la construcció de grans embarcacions i per a la navegació a mitjana i llarga distància. Intentarem fer una síntesi dels darrers descobriments sobre l'evolució de la construcció naval fins a arribar a les naus romanes naufragades a les costes de la província de la Hispània Citerior.

La navegació de motor ha fet oblidar fins a quin punt era complexa la navegació comercial de vela i de quina manera les rutes depenien dels condicionants naturals. Imaginem com devia ser abans de la invenció de la brúixola quan cap estel no se situava damunt del nord geogràfic del planeta. Orientar-se i anar trobant els vents adequats, sense cartes ni pràcticament instruments, sense motor per a evitar la costa quan el vent t'hi empenya i amb una capacitat limitada per a navegar contra el vent o amb el vent de través era una proesa que els navegants antics aconseguien cada dia. Intentarem aproximar-nos-hi.

XERRADA

BELLES I SEDUCTORES Dones i bellesa al món clàssic

ESTHER RODRIGO REQUENA
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA, ICAC

NOU L'aparença física sempre ha estat un element fonamental en les diferents societats humanes, i els grecs i romans no van ser una excepció en aquest sentit. Aquesta aparença està subjecta a una sèrie de codis, regulacions i consideracions estètiques, morals i religioses que configuren l'aparença dels individus que formen part d'un grup social.

Sabem que les dones de l'antiguitat van parar una especial atenció a cuidar i ressaltar el seu aspecte físic; en definitiva, a embellir el seu cos. Tenim abundants testimonis escrits que ens descriuen quins eren els canons estètics que regien els codis de bellesa, com tenien cura del seu cos i quins productes i pràctiques feien servir.

Les imatges i representacions que ens han pervingut de l'antiguitat ens aporten la plasmació, de vegades real, sovint idealitzada, dels estàndards de bellesa femenina imperants a cada moment, i ens permeten confrontar-los amb els canons de bellesa dominants actualment.

XERRADA

REINES GUERRERES A L'ANTIC EGIPTE

IRENE CORDÓN SOLÀ-SAGALÉS
EGIPTÒLOGA, MEMBRE DE LA SOCIETAT CATALANA D'EGIPTOLOGIA

NOU Al llarg dels tres mil anys que formen les dinasties de l'antic Egipte, es van viure períodes transcendents de la història en molts aspectes, dels quals el no menys important fou l'excepcional prominència d'algunes dones reials en els afers d'Estat. Fos per l'absència del rei, la minoria d'edat o la incapacitació, titàniques dones reials com Ahhotep o Hatxepsut van adquirir un protagonisme polític destacat i van establir un precedent de «reines amb poder» que va anticipar dones descendents seves com Nefertiti o la mateixa Cleòpatra VII. Com van poder governar en una societat patriarcal com era la de l'antic Egipte? Quin fou el «secret» d'aquestes reines guerreres?

XERRADA

CONSTRUCTORES DE CIUTAT Matrocini cívic a la societat romana antiga

CÁNDIDA MARTÍNEZ LÓPEZ
UNIVERSITAT DE GRANADA

NOU Les dones també van ser constructores de ciutat en el món mediterrani antic. Temples, basíliques, pòrtics, mercats, teatres, termes, amfiteatres, arcs, jardins, pavimentació de carrers, aqüeductes, fonts, etc. van ser promoguts per elles amb els seus diners i, de vegades, en sòl de la seva propietat. Ho van fer perquè disposaven de recursos econòmics i els podien gestionar, perquè coneixien el funcionament de les xarxes i els mecanismes de poder de les seves societats i perquè tenien models femenins de referència.

Els estudis de les últimes dècades han aportat nous enfocaments sobre aquesta qüestió. Com es van anar situant les dones en el mapa de la ciutat antiga? Com es van crear espais, edificis i imatges promoguts per dones o en i amb el seu nom? Quins edificis van construir i quins espais van ocupar? Va canviar la ciutat a mesura que canviava la situació de les dones i les relacions de gènere? Aquests són alguns dels interrogants als quals intentem respondre en aquesta conferència.

XERRADA

L'IDEAL ATLÈTIC I LA PRÀCTICA DEL GUERRER A LA GRÈCIA CLÀSSICA

FERNANDO QUESADA SANZ
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE MADRID

NOU La fascinació que el món grec d'època arcaica i clàssica (segles VII-IV aC) sentia pel cos humà i, en particular, pel masculí nu en la plenitud del seu vigor tenia molt a veure amb l'*agon*, la competitivitat extrema manifestada en els gimnasos i, sobretot, en els jocs atlètics, dels quals els Olímpics eren uns, els més importants, d'una àmplia sèrie.

Però al seu torn, la lluita «esportiva» en els estadis estava molt relacionada des d'època remota amb la guerra, amb la necessitat d'entrenar cos i ment per als rigors i exigències del combat. Per això, moltes de les proves dels jocs atlètics grecs eren violentes (pancraci, pugilat) i altres imitaven les necessitats del combat amb armes (javelina).

Les curses de carros eren un record de velles batalles; sobretot, les d'apòbates, en les quals el company de l'auriga, l'antic combatent, armat amb escut i casc, havia de baixar del carro i continuar la cursa a peu. En una altra prova, l'hoplitòdrom, els corredors havien de competir embarassats pel pes i volum de les seves armes, originalment potser la panòplia completa.

XERRADA

L'ESPORT FEMENÍ A L'ANTIGA GRÈCIA

FERNANDO GARCIA ROMERO
UNIVERSITAT COMPLUTENSE DE MADRID

NOU Les fonts antigues han transmès una ingent quantitat de notícies sobre l'esport a la Grècia antiga, però aquesta abundantíssima informació es refereix de manera aclaparadorament majoritària al món dels homes. A Grècia l'esport va estar vinculat a la religió. L'esport masculí va desbordar amb escreix l'àmbit religiós i es va crear un esport professional, en molts aspectes semblant al d'avui dia. En canvi, l'esport femení, a causa de la situació de la dona en la societat grega, es va mantenir lligat al context religiós en el qual es desenvolupava: es tractava de competicions rituals, generalment curses pedestres.

Sabem molt poc sobre l'educació física de les nenes i noies, excepte en el cas d'Esparta, on l'Estat prescrivia per a elles un complet entrenament físic. Per a Atenes no disposem d'informacions concretes sobre quants anys solien freqüentar l'escola les nenes i noies (si és que ho feien) i sobre el paper que exercia en la seva educació la formació física.

XERRADA

EL MÓN DEL GIMNÀS I LA PALESTRA

CARMEN SÁNCHEZ FERNÁNDEZ
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE MADRID

NOU La nostra cultura ha pres com a exemple i ha idealitzat molts dels valors, actituds i idees del món clàssic. L'àmbit de l'esport no n'és una excepció. Però les diferències ètiques i socials que ens separen del món antic són enormes. Es veurà com l'esport a Grècia es concep com una cosa individual i molt competitiva on se celebra l'èxit del primer i la vergonya i l'oprobri cobreixen els segons i tercers.

L'atleta grec feia exercici *gymnós*, nu, i per a això existien a les ciutats gregues espais exclusius, els *gymnasia*. Gimnasos i palestres acollien l'entrenament dels atletes i eren punt de trobada de ciutadans. Comencen com a espais públics senzills i al llarg dels segles es van fent cada vegada més elaborats i luxosos. La zona del bany, poc important a Grècia, es desenvolupa cada vegada més fins a desembocar en les termes romanes.

XERRADA

FEMINISME AL MÓN ANTIC?

MONTserrat TUDELA
DIRECTORA DE LA REVISTA
DEL MÓN CLÀSSIC AURIGA

NOU El feminisme és un conjunt heterogeni de moviments socials, polítics, culturals i econòmics que tenen com a objectiu l'equiparació de drets entre homes i dones.

Alguns estudiosos situen l'origen del feminisme en els segles XVIII-XIX, quan hi va haver la primera presa de consciència col·lectiva de les dones de l'opressió i dominació que rebien per part del conjunt de la societat patriarcal. A partir d'aquests orígens, es parla de tres onades històriques de feminisme: feminisme il·lustrat, feminisme liberal sufragista i feminisme contemporani.

Però, realment, en el món clàssic va haver-hi algun tipus de lluita col·lectiva per l'equiparació del paper de la dona en la societat? Doncs, tot i que no al nivell dels feminismes actuals, ja a Grècia i Roma trobem una certa crítica i qüestionament de l'assignació de rols socials d'acord amb el gènere: en la literatura, en alguns grups socials (com les amazones) o fins i tot en certes dones que desenvolupen rols rellevants que majoritàriament són en mans d'homes en els diversos camps socials.

XERRADA - DEMOSTRACIÓ

TITELLES ROMANS Una aventura narrada

JOAN RIONÉ
GENOVESA, NARRATIVES TEATRALS

Fa deu anys va sorgir una idea: elaborar un projecte de reconstrucció de titelles romans i dur-lo a escena basant-nos en fonts escrites, materials i la nostra experiència en el teatre d'objectes amb el grup Genovesa, narratives teatrals. L'aventura es presentava atractiva, però no la podíem tirar endavant sols, i com que diuen que entre els folls sentenen, aviat vam trobar la complicitat de l'Aula de Teatre de la URV i el festival Tarraco Viva.

Aquesta xerrada pretén donar a conèixer els orígens del teatre de titelles d'una manera amena i interactiva.

XERRADA - DEMOSTRACIÓ

CAVALCANT PER ROMA Usos i maneig del cavall en la cultura romana

CÈSAR A. POCIÑA
ARQUEÒLEG

Mitjançant una xerrada il·lustrada amb imatges i materials reals de reconstrucció històrica, Lucius Alfenus Avitianus, *equus* de l'*Ala Avgvsta*, ens explicarà com es manejava el cavall a l'antiga Roma. En una cultura que no coneixia els estreps, la utilització de selles complexes permetia governar el cavall amb precisió, fins i tot en circumstàncies extremes com pot ser la guerra. També s'explicarà la consideració que tenia el cavall i els seus usos en el món civil i militar. La utilització bèl·lica del cavall es duia a terme principalment amb els pobles aliats de l'Imperi, excel·lents genets que aportaven els seus contingents a l'exèrcit en virtut dels seus tractats d'aliança.

ACTIVITAT ESCOLAR

UN MATÍ A L'ANTIGA ROMA Fes un viatge al passat

ARGOS TARRAGONA
PROJECTE PHOENIX (TARRAGONA)

NOU Com seria un dia de les nostres vides a l'antiga Roma? Què menjaríem? Com vestiríem? Estudiariem o treballaríem? I fent què? Com serien les classes per als alumnes? Per a respondre aquestes i moltes altres preguntes us proposem una activitat en què volem mostrar-vos com seria viure en una ciutat a l'antiguitat.

L'activitat, en format de visita comentada, girarà entorn de l'escenografia d'un carrer romà, on anirem descobrint el dia a dia d'aquells joves romans a l'antiguitat. Gastronomia, societat, educació, costums, classes, càstigs, el matrimoni, l'exèrcit, els ciutadans i els esclaus. La vida quotidiana als carrers de Roma!

Inscripció prèvia:
oficina@tarracoviva.com

ACTIVITAT ESCOLAR

JUGUEM COM JUGAVEN ELS NENS I NENES DE TÀRRACO

CAMP D'APRENENTATGE DE TARRAGONA

Activitat dirigida a tots els escolars de Tarragonès de 5è d'Educació Primària. La reserva s'ha de fer informàticament al CdA. Prèviament, fem una reunió a la Delegació Territorial d'Ensenyament amb tots els directores i directores de les escoles per a informar-los i donar-los els materials necessaris.

Inscripció prèvia:
Camp d'aprenentatge de Tarragona

ACTIVITAT ESCOLAR

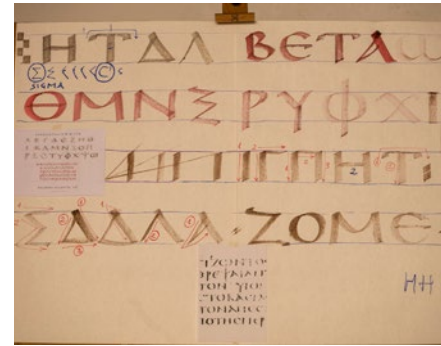
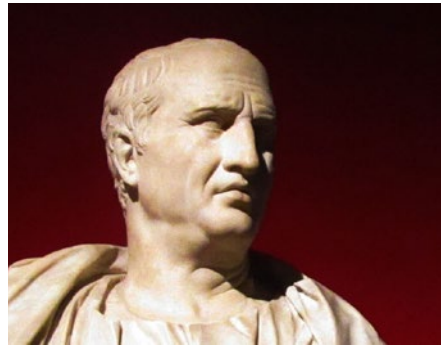
MÒBILITza't PEL CIRC ROMÀ DE TÀRRACO VIII Passejada arqueològica

APLEC, ICAC, UAB,
OBRA SOCIAL LA CAIXA

NOU Activitat adreçada a alumnat de llatí, grec i món clàssic de 4t d'ESO i Batxillerat en el marc del Festival Romà de Tarragona, XX edició. Es tracta d'una segona fase de prova del projecte «Arrel: Aplicació de jocs seriosos en entorns col·laboratius per a la transmissió del patrimoni cultural de Catalunya», Recer- Caixa-2015 (ACUP-Obra Social «la Caixa»). Projecte realitzat per l'ICAC i la UAB.

L'activitat és gratuïta i consta de dues parts: a) activitats prèvies a l'escola: plataformes Kahoot i Sketchfab; i b) passejada pel Circ Romà de Tarragona provant l'aplicació Arrel. El projecte té com a objectiu crear un prototipus de plataforma de jocs seriosos orientat als centres docents interessats en l'aprenentatge del patrimoni cultural. Arrel dona protagonisme a l'estudiant com a agent descobridor actiu i no pas com a espectador receptor, i vol potenciar les habilitats d'aprenentatge en el camp de les humanitats.

Inscripció prèvia obligatòria
correu.aplec@gmail.com
Abans del 4 de maig

LECTURA DRAMATITZADA

LECTURA DRAMATITZADA

TALLER

TALLER

TALLER

TALLER

VEUS SOTERRADES

L'AMISTAT I LES CARTES ENTRE ÀTIC I CICERÓ

EL BAIX RELLEU El que hi ha entre la pintura i l'escultura

SCRIPTORIUM GREC Cal·ligrafia grega antiga

L'ESCRITURA QUOTIDIANA A ROMA L'antiga cursiva romana

MÀSCARES GREGUES

ESCOLA DE LLETRES DE TARRAGONA

JUAN GONZÁLEZ SOTO

MV ARTE (TARRAGONA)

RICARDO V. PLACED
(OSCA)

ALBERT ANGLÈS, EXCAVADOR A VINDOLANDA (REGNE UNIT)
IVANA BAÑÓ, PÈRITA GRAFOLÒGICA

TALLER SIGILLUM
(CALAHORRA, LA RIOJA)

NOU Les veus del passat de vegades costen de desenterrar. I de vegades no sabem com interpretar-les. Però més que la terra que ha sedimentat, són altres obstacles els que ens poden impedir accedir a la veritat. Un conte arqueològic amb heroïnes i antagonistes, sobre un espai encara inconcret, una ruïna a punt de sortir a la llum.

NOU Titus Pomponius Atticus (109-32 aC) va ser un home molt ric i molt culte. És, també, l'editor més antic que es coneix. M'agradaria llegir algunes de les cartes que va escriure i va enviar a Marcus Tullius Cicero (106-43 aC). No és possible. No s'han conservat. No obstant això, sí que és possible accedir a les cartes que l'orador va adreçar al seu bon amic Àtic. Potser no hi són totes les que li va escriure. Tanmateix, se n'han conservat moltes, moltíssimes, un total de 426. L'orador hi conversa obertament i lliurement amb el seu millor amic.

NOU Mentre es desenvolupava la Pintura en majúscula i, en concret, l'Escola d'Atenes, i mentre es creaven les escultures clàssiques més fabuloses, models de l'escultura occidental, es desenvolupava el baix relleu realista naturalista, utilitzant mètodes de l'escultura i de la pintura, tant en el volum com en els acabats, fossin sobre la pedra en forma de textures o amb els colors de la necessària policromia.

Els participants en aquest taller recorreran amb nosaltres aquests primers passos de la plàstica europea i crearan un relleu inspirat en el més famós de tots: la processó de les Panatenees de Fídies.

El grec és el primer alfabet en el sentit modern, ja que representa consonants i vocals, mentre que l'escriptura fenícia no les preveia. Com va sorgir l'alfabet grec, en quina data i on?

Recorregut general per l'escriptura majúscula dels períodes ptolemaic, romà i bizantí (s. IV aC - s. IV dC). Sessions de cal·ligrafia històrica a partir de les 24 lletres gregues.

NOU L'antiga cursiva romana es va emprar durant els tres primers segles de la nostra era, i segurament, fins i tot abans. Encara que l'escriptura en majúscules, la capital quadrada, es va difondre extensament dins l'Imperi atès el seu estil més formal i homogeni (inscripcions públiques o privades i sovint en suports duradors com la pedra), la cursiva romana va ser emprada d'una forma més freqüent i informal del que hom suposa per a l'escriptura del dia a dia. S'escrivia més ràpidament i en diferents suports, sovint peribles (òstracs, papirs, tauletes de cera o de fusta).

Es pot definir com una cursiva no lligada, de tipus majúscula i, de vegades, difícil de llegir. En aquest taller, a part de fer una breu presentació inicial de l'escriptura romana, dels seus tipus i suports, els participants tindran l'oportunitat de poder practicar la cursiva antiga amb càlams en tauletes de fusta i altres suports, com fa dos mil anys.

L'ús de màscares té el seu origen en els cultes dionisiacs en el teatre grec a partir del segle VI aC. Eren màscares molt expressives que els actors (generalment tres) es canviaven durant l'obra per a interpretar diferents personatges i les expressions facials de les quals s'acomodaven als diferents tipus d'obres, ja fossin tràgiques, còmiques o satíriques.

En aquest taller intentarem rescatar un aspecte important de la cultura i la religió grega modelant la nostra pròpia màscara i potser així, ocults al seu darrere, gaudirem de l'esperit que amaguen aquestes grans obres clàssiques.

TALLER INFANTIL

MUSIVARIA

Mosaics per a nens i nenes

TALLER PER ADULTS

EL TALLER DEL MUSIVARI

Mosaics romans

TALLER

POLICROMIA ROMANA

TALLER

VINE, VEU I VIU...

EL FESTIVAL

Fes de legionari d'August

TALLER ADULTS I TALLER INFANTIL

VINE, VEU I VIU...

EL FESTIVAL

Fes de legionari baiximperial

TALLER

VINE, VEU I VIU...

EL FESTIVAL

Fes de gladiador

RICARDO CAGIGAL

JANO RECREACIONES HISTÓRICAS (CANTÀBRIA)

RICARDO CAGIGAL

JANO RECREACIONES HISTÓRICAS (CANTÀBRIA)

RICARDO CAGIGAL

JANO RECREACIONES HISTÓRICAS (CANTÀBRIA)

RICARDO CAGIGAL

JANO RECREACIONES HISTÓRICAS (CANTÀBRIA)

SEPTIMANI SENIORES

(TARRAGONA)

ISTITUTO ARS DIMICANDI

(ITALIA)

En aquest taller coneixerem els materials utilitzats a l'època i les tècniques necessàries per a realitzar un senzill però vistós mosaic romà. Ens podrem emportar a casa el resultat del nostre treball com a joves musivaris com una petita obra d'art.

El mosaic era un art decoratiu molt utilitzat per la indústria artística romana en els seus espais arquitectònics. Els mosaics es construïen gràcies a petites peces de forma cúbica en varietat de grandàries, fetes de pedra, marbre, ceràmica o vidre, anomenades tessel·les, i per aquest motiu el treball realitzat pels especialistes del mosaic es coneix com *opus tessellatum* ('obra de tessel·les').

El taller del musivari ens permetrà familiaritzar-nos amb reproduccions de les eines més habituals de l'ofici. Tallarem tessel·les (en pedra artificial) i farem un mosaic ajudats per una plantilla a triar en el taller, aplicarem les tècniques d'aquests artistes i ho rematarem amb una lletada de ciment per a compactar la nostra obra igual que ho feien els musivaris.

La degradació natural pel pas del temps ha despullat els monuments antics —escultures i baixos relleus— dels colors originals amb els quals van ser pintats. L'art antic, i el romà per extensió, era un món de colors forts per a contrastos forts. L'equívoca convicció de la inexistència del color ha estat finalment superada a partir dels avenços en la detecció de la base orgànica (restes de policromia) mitjançant la tècnica dels raigs UVA.

El taller porta aquesta visió del color a les reproduccions en guix ceràmic que tindrem de mostra. Farem servir els colors més aproximats als utilitzats en època romana, coneixerem els pigments i la seva forma d'obtenció, així com els aglutinants per a fixar-los al suport. Una experiència que, una vegada acabada, ens podrem emportar a casa.

Els legionaris romans van ser una de les forces d'infanteria pesada més poderoses de la història. La seva efectivitat i les seves tàctiques van assolir un alt grau de desenvolupament, i el seu nivell d'organització és només comparable als exèrcits d'època moderna. Saps com es reclutaven els legionaris? Com anaven vestits? Quin equip portaven en època del primer emperador de Roma? Saps com era la seva vida en el campament? Com van arribar a ser l'exèrcit més formidable de l'antiguitat? Vols conèixer com entrenaven la instrucció i les tàctiques de batalla?

Et vols allistar a l'exèrcit d'època d'August? No ho dubtis, fes-ho. Tot això i molt més t'ho explicarem en el nostre taller. Et podràs vestir com un autèntic legionari del segle I aC, viuràs el seu món des de dins, desfilars i participaràs com un més en un contuberni, la unitat bàsica de l'exèrcit romà, comandada per un oficial. Allista-t'hi en el nostre taller.

Mira aquests legionaris, no van vestits igual que els imperials, oi? I les seves armes tampoc són ben bé iguals. Com tots els exèrcits del món, les armes s'anaven perfeccionant i els romans incorporaven els canvis que milloraven el seu armament. En aquest taller no només veuràs i escoltaràs les diferències sinó que podràs provar-les!

Els gladiadors eren admirats i celebrats pels romans. Alguns d'ells van acabar sent veritables "estrelles" de l'espectacle, com ara ho són Messi, Ronaldo, Rafa Nadal, Marc i Àlex Márquez... Si mai heu volgut veure de molt a prop els gladiadors, ara podreu fer-ho amb aquesta activitat, on us convertireu en aquells personatges de l'antiga Roma.

TALLER - DEGUSTACIÓ

RAÏM CONTRA LLORER **Esport i banquet al menjar de la Mediterrània antiga**

KUANUM! GASTRONOMIA I HISTÒRIA
(L'HOSPITALET DE LLOBREGAT)

NOU L'objectiu d'aquesta proposta és fer una immersió en el món culinari i, en general, sensitiu de l'època clàssica a partir de la dicotomia entre l'apol·lini i el dionisiac. Mentre que l'esport mostra els aspectes agonístics de la civilització mediterrània, a la cuina també podem trobar elements que ens lliguin aquests dos aspectes de la vida quotidiana del món clàssic.

Els diferents elements del món natural estaven consagrats als diversos déus. Provarem de fer receptes que incorporin elements dels déus que regien la lluita i l'esport i dels que estaven consagrats al lleure i el plaer. Ja veurem com a taula, la distinció entre uns i altres no és tan clara, com tampoc no ho són les diferències culturals a l'hora de gaudir d'un bon plat o beguda, sigui quina sigui la nostra cultura de l'Imperi. Autors com Ateneu, un grec que va viure a l'Egipte del segle III dC, o altres de més antics, ens donen una visió del que podria haver estat el món de la cuina en aquell moment.

TALLER - DEGUSTACIÓ

FAST FOOD A LA ROMANA **Fes-te la teva tapa**

DOMUS APICIUS
(TARRAGONA)

Què podríem trobar en un local de menjar ràpid romà? En aquest taller ens podem preparar una tapa "a la romana" nosaltres mateixos. Si parem atenció als ingredients, a la preparació i als condiments que ens expliquin, aprendrem a fer-nos-la a casa.

TALLER - DEGUSTACIÓ

SOPEM COM ELS ROMANS: **HABEMUS COENAM**

DOMUS APICIUS
(TARRAGONA)

Estem a la casa d'Apici, però hem entrat per un dels llocs més interessant: la cuina. Les cuineres ens han obert les portes i ens ensenyaran que estan preparant pel seu senyor. Això sí, les haurem d'ajudar. En tot cas, el que és segur és que soparem!

TALLER INFANTIL

ELS HABITANTS DE TÀRRACO

POLIÈDRIC, SERVEIS INTEGRALS (TARRAGONA)
COL-LABORA:
CAMP D'APRENTATGE DE TARRAGONA

NOU Si t'apuntes a aquest taller, descobriràs qui vivia a la ciutat de Tàrraco i et transformaràs en un gladiador, patrici, mestre, esclau... A més de vestir-te com un veritable romà podràs elaborar objectes representatius d'aquests personatges com una corona de llorer, una medalla d'esclau, una butlla, un collaret, etcètera.

TALLER INFANTIL

ELABORA LA TEVA JOGUINA ROMANA

POLIÈDRIC, SERVEIS INTEGRALS (TARRAGONA)
COL-LABORA:
CAMP D'APRENTATGE DE TARRAGONA

NOU Si t'agradaria descobrir com s'entretenien els infants fa 2.000 anys i experimentar amb diversos materials, aquest és el teu taller. Aquí coneixeràs amb què estaven elaborades les joguines d'aquests infants i comprovaràs les diferències i similituds que aquestes tenen amb les que fan servir en l'actualitat. A més, tindràs l'oportunitat d'elaborar algunes joguines romanes utilitzant sac, cuir, fang, roba...

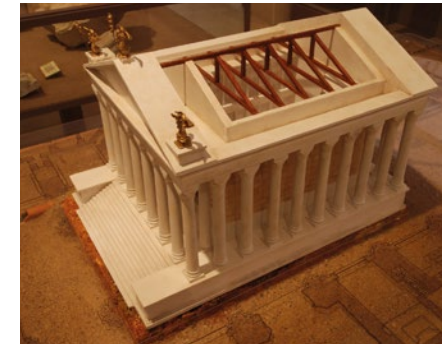
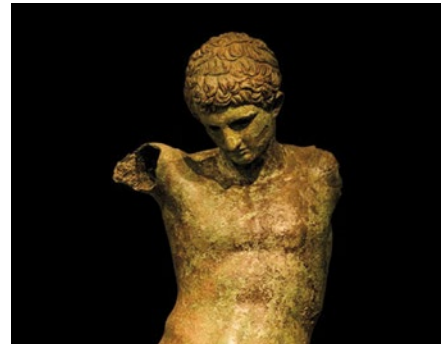

TALLER

LUDI **Jocs romans pels més petits**

POLIÈDRIC, SERVEIS INTEGRALS (TARRAGONA)
COL-LABORA:
CAMP D'APRENTATGE DE TARRAGONA

Enguany tindrem al nostre abast uns jocs nous que ens acostaran als entreteniments que tenien els nens de fa dos mil anys. Com ells, podem practicar l'equilibri, la punteria, la força i, sobretot, saber compartir el temps lliure i els objectes amb els altres infants.

JOC D'ESTRATÈGIA I DESCOBERTA

JOC DE DESCOBERTA

JOC DE DESCOBERTA · PÚBLIC FAMILIAR

EXPOSICIÓ I VISITA COMENTADA

VISITA COMENTADA

ITINERARI PER A PÚBLIC FAMILIAR

SI VIS PACEM PARA LUDUM

PRODERE

CONVERTIU-VOS EN ROMANS PER UN DIA!

ARETÉ

ELS ROMANS ENS PARLEN Epigrafies als carrers de Tàrraco

A LA RECERCA DEL TEMPLE D'AGUST

Jocs d'estratègia i simulació sobre l'antiguitat

ALIQUID MEMORIAE:
Secrets d'un centurió

Esport, bellesa i coneixement a l'antiga Grècia

ASSOCIACIÓ SI VIS PACEM, PARA LUDUM
(TARRAGONA)

IBER. ARQUEOLOGIA,
PATRIMONI I TURISME
(TARRAGONA)

AURIGA, SERVEIS CULTURALS
(TARRAGONA)

GEMMA FORTEA, ICAC
OFICINA FESTIVAL TARRACO VIVA

MIQUEL BLAY

AURIGA, SERVEIS CULTURALS
(TARRAGONA)

L'activitat consisteix a posar a disposició del públic diversos jocs de taula ambientats en l'antiguitat i el món romà perquè la gent pugui aprendre història tot jugant. Els participants estaran acompanyats en tot moment per membres de l'associació, que els introduiran tant en les instruccions del joc com en el seu context històric.

M. Lucreci Peregrí, centurió de la *Legio I Minervia* i de la *II Cyrenaica*, arriba a Tàrraco a la seva vellesa per a optar a les magistratures urbanes i tenir un final tranquil de la seva vida. Però la seva estada a la ciutat amaga un altre secret: tal com li havia explicat el seu pare, i a aquest el seu avi, i així de generació en generació, un avantpassat de la seva família havia participat en la construcció de les muralles de Tàrraco i les campanyes a Hispània, i sap que hi ha un petit tresor familiar amagat en algun punt de les muralles que mai ningú no ha estat capaç de trobar.

Mitjançant aquesta història fictícia o punt de partida, proposem un recorregut de la mà de M. Lucreci Peregrí per les muralles: explicarem la seva construcció, la tècnica constructiva, els elements que les conformen, les torres, les poternes...

El dissabte 26, podreu jugar a: **Circus Maximus** de Jordi Roca i **Risk Imperium** de Wood&Lead.

NOU Ja sabeu de quina família romana sou? Resoleu les pistes, trobeu el vostre nom, observeu els objectes, vestiu-vos com els romans i transformeu-vos en una família romana!

A través d'un joc en família, descobrirem com era la gent que va viure a Tàrraco fa 2000 anys.

NOU Poques paraules poden resumir tants conceptes i tan complexos com els que engloba la paraula grega *areté* (ἀρετή). No existeix a les nostres llengües una traducció exacta d'aquest mot, que, en els poemes homèrics, engloba totes les qualitats que fan d'un home un heroi.

Areté és virtut, és noblesa, és honradesa humana, és autoafirmació de la pròpia personalitat, la seva realització i la lluita contra tot el que intenti impedir-la. És la necessitat constant d'arribar a la plenitud, a la superació personal. La vida d'un grec sempre tenia una màxima aspiració: excel·lir. I amb l'excel·lència no s'aconseguia només l'honor i la glòria personal, sinó també resultar agradable als déus, als qui, per cap concepte, cap mortal no havia d'intentar assimilar-se o, el que és pitjor encara, superar.

Aquesta exposició vol ajudar-nos a entendre una mica més els antics grecs a través de tres dels conceptes en els quals la necessitat d'excel·lir i assolir aquesta *areté* va ser més imponent: l'esport, la bellesa i el coneixement.

NOU Quan la ciutat de Tàrraco, després de l'esplendor assolida en època imperial, va caure juntament amb les altres de tot l'Imperi, van arribar els visigots. Més tard, aquestes terres van quedar en mans del domini àrab el segle VIII dC. I així va ser fins al segle XII, quan les forces cristianes la van recuperar. Els nous habitants van bastir les seves cases i monuments amb les pedres procedents de les restes romanes. Algunes, epigrafiades, van servir per a «decorar» les façanes d'habitatges medievals: pedestals d'estàtues, esteles funeràries, disposicions testamentàries...

Un itinerari dinamitzat que reconstrueix les principals hipòtesis d'investigació que s'han dut a terme en els últims anys referents al temple d'August. Es tracta d'introduir-nos, d'una manera amena, al mètode de treball dels arqueòlegs i historiadors per a conèixer un dels principals edificis de la ciutat de Tàrraco.

VISITA TEATRALITZADA

CORNELIUS I AEMILIA Amfitrions de Tàrraco

CÒDOL EDUCACIÓ
(TARRAGONA)

A l'espai del Fòrum de la Colònia, Cornelius i Aemilia —personatges reals documentats a principis del segle II dC— recorren el recinte arqueològic amb l'objectiu de promoure la civilització, els costums i la colònia romana i incorporar nous habitants a la ciutat. Una divertida immersió en la vida quotidiana de la ciutat romana a través del joc dramàtic i les darreres tecnologies de realitat virtual creades per Digivisión-Imageen per a descobrir com batega el cor de Tàrraco! I vosaltres, sabreu viure com uns autèntics romans?

VISITA COMENTADA A L'EXPOSICIÓ

KEMET, LA TERRA NEGRA

ARGOS TARRAGONA

Els antics egipcis eren molt conscients del privilegi que tenien vivint a la vall del Nil. Envoltats de deserts i del mar Mediterrani al nord, era un país ben protegit de possibles invasions i atacs exteriors. Però la seva veritable fortalesa era un fet del qual els antics egipcis no van saber trobar mai la causa: les inundacions anuals del riu Nil.

Cada any, al voltant del mes de juny, el riu inundava la vall i l'omplia de llims orgànics i minerals. Així, cada any el riu Nil fertilitzava la terra negra d'Egipte i la feia molt més rica i productiva. És clar que hi havia anys que la crescuda del Nil era una autèntica inundació i provocava una catàstrofe general, i d'altres en què era insuficient i aleshores el país passava gana. Ara bé, quan les inundacions eren les adequades, la riquesa agrícola d'Egipte era impressionant. D'aquesta riquesa els antics egipcis en van fer una civilització amb una cultura del treball, d'organització i tot un món de creences religioses que encara avui dia ens meravellen.

AUDIOVISUALS

ELS JOCS OLÍMPICS A L'ANTIGUITAT

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

Any: 2002
Durada: 83 minuts
País de producció: Grècia
Territori: Grècia
Idioma: anglès
Producció: Seven Stars
Direcció: Markos Holevas

La història dels Jocs Olímpics a l'antiga Grècia, començant amb les modalitats atlètiques prehistòriques i arribant fins a la més important i prestigiosa competició esportiva de l'antiguitat. La pel·lícula inclou reconstruccions d'edificis d'Olimpia, així com dramatitzacions i animacions que permeten conèixer en què consistien i com es practicaven les activitats esportives a Grècia. Aquest documental ha estat produït sota els auspicis de l'Acadèmia Olímpica Internacional i el patrocini del Parlament Europeu.

AUDIOVISUALS

EL GRAN TOUR DE JORGE BONSOR

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU **Any:** 2016
Durada: 67 minuts
País de producció: Espanya
Territori: Espanya
Idioma: castellà
Producció: MLK Producciones
Direcció: Antonio Lobo

Al començament del segle XX molts investigadors europeus es van instal·lar al sud d'Espanya volent ser pioners de la ciència de moda: l'arqueologia. Jorge Bonsor va ser qui va encarnar més bé aquest esperit bohemi, passant de traficant a protector i divulgador del patrimoni. Seguint els seus passos, recorrerem alguns dels jaciments andalusos més significatius, com la necròpolis romana de Carmona, el jaciment de Baelo Claudia o el castell de Mairena.

AUDIOVISUALS

DESCOBRINT EL TEMPLE D'AMENOFIS III

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU **Any:** 2016
Durada: 55 minuts
Idioma: francès
Producció: Mission des Amis des Colosses de Memnon
Direcció: Antoine Chènè

Una excavació arqueològica, formada per un equip internacional, torna a la vida el temple d'Amenofis III, a Luxor, un dels conjunts més impressionants dels temps dels faraons egipcis. Del complex es coneixien els colossos de Memnon, que marcaven l'entrada al complex, però en el transcurs dels treballs s'han descobert escultures de mida monumental, més d'un centenar de representacions de Sekhmet, la deessa lleona, esfinxs, estàtues reals i moltes altres meravelles.

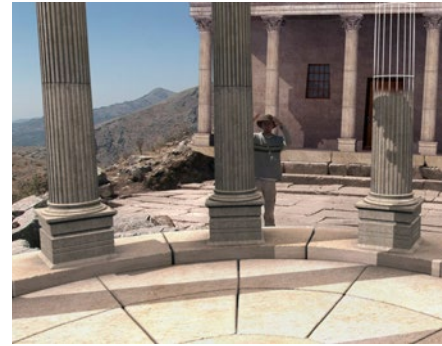
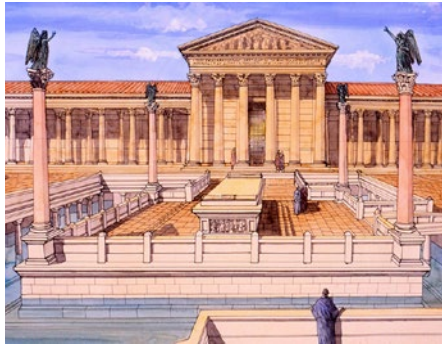
AUDIOVISUALS

EL TROFEU DE POMPEU

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU **Any:** 2014
Durada: 14 minuts
País de producció: França
Territori: França
Idioma: francès
Producció: Passé Simple, Conseil Départemental des Pyrénées Orientales
Direcció: Marc Azéma, Georges Mattia

El trofeu de Pompeu va ser erigit als Pirineus orientals entre els anys 73 i 71 aC per a celebrar el triomf d'aquest general romà en les guerres sertorianes. Els testimonis d'aquesta monumental obra dedicada a manifestar el poder romà havien passat desapercebuts entre les ruïnes d'un antic monestir, però la mirada experimentada i la feina dels arqueòlegs han aconseguit descobrir-los. De tota manera, segueix sent complex interpretar les restes; per tal d'estudiar les diferents hipòtesis, s'ha restituit la seva aparença a través d'imatges i reconstruccions tridimensionals.

AUDIOVISUALS

PASSEIG PER NEMAUSUS

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU Any: 2016
Durada: 10 minuts
País de producció: França
Territori: França
Idioma: sense locució
Producció: Passé Simple
Direcció: Marc Azéma

Aquesta pel·lícula d'animació contemplativa permet visitar la ciutat romana de Nîmes mitjançant les il·lustracions de Jean-Claude Golvin, especialista en la restauració de monuments antics. Gràcies a les tècniques d'animació 2D i 3D, l'espectador es desplaça a través de les pintures de l'artista, que mostren els monuments més emblemàtics de l'antiga Nemausus: la Tour Magne, la Maison Carrée, l'amfiteatre o el temple de Diana, per esmentar els més importants.

AUDIOVISUALS

RERE LES PETJADES DELS FARAONS NEGRES

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU Any: 2005
Durada: 52 minuts
País de producció: Suïssa
Territori: Egipte
Idioma: francès
Producció: Climage
Direcció: Stéphane Goël

Charles Bonnet, arqueòleg suís, ha estat pentinant les arenes del nord del Sudan durant quaranta anys. El seu treball ha posat de manifest la importància de la civilització nubiana, amb els famosos «faraons negres», i de Kerma, la primera capital del gran Imperi nubia. Aquests descobriments han permès a la població sudanesa, punyida per dècades de guerra civil, redescobrir part de la seva identitat nacional. Els investigadors, any rere any, tornen al Sudan, esperant realitzar més descobriments emocionants.

AUDIOVISUALS

ELS ÚLTIMS ROMANS

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU Any: 2007
Durada: 52 minuts
País de producció: França
Territori: Turquia
Idioma: francès
Producció: La Compagnie des Taxi-Brousse
Direcció: Philippe Axell

El jaciment arqueològic de Sagalassos, a Turquia, correspon a una ciutat grecoromana d'importància que intriga els arqueòlegs. Qui eren els habitants de Sagalassos? Com vivien a les fronteres d'Anatòlia, un creuament de camins entre l'Àsia Menor i les estepes? I, finalment, per què van desaparèixer?

AUDIOVISUALS

AIGUA PER A ALEXANDRIA

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU Any: 2007
Durada: 13 minuts
País de producció: Egipte
Territori: Egipte
Idioma: francès
Producció: Centre d'Etudes Alexandrines
Direcció: Raymond Collet

Fins al segle XIX, Alexandria era una ciutat de canals i cisternes: eren la seva reserva d'aigua i, sense ella, Alexandria no hauria conegut un destí tan privilegiat com el que tenia. Convertida en capital d'Egipte el segle IV aC, el seu subministrament regular d'aigua es va assegurar mitjançant la construcció d'un canal que conduïa les aigües del Nil fins a les seves portes. Al centre de la ciutat, les necessitats de consum per al desenvolupament de la seva artesanía i la seva indústria estaven assegurades per una complexa xarxa subterrània. La pel·lícula mostra les solucions hidràuliques que es van posar en pràctica des de la fundació de la ciutat i que en van fer una de les metròpolis més grans del món antic.

AUDIOVISUALS

AKHENATON, 1350 AC

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU Any: 2005
Durada: 50 minuts
País de producció: França
Territori: Egipte
Idioma: francès
Producció: 13 Production
Direcció: Patric Jean

Al voltant de l'any 1350 aC, el faraó Amenofis IV succeeix el seu pare, Amenofis III. Des de la seva arribada al poder, s'oposa al culte politeista dels seus avantpassats. Per a ell, no hi ha més que un creador de l'univers: Aton, el déu solar. Amenofis IV es fa dir Akhenaton i decideix fundar una nova capital: la ciutat d'Akhenaton, avui dia Tell al-Amarna. Quan el 1925 els primers vestigis d'aquesta ciutat van ser descoberts, els egiptòlegs no hi donaven crèdit, ja que era una autèntica revolució per a l'època, no només religiosa, sinó també artística.

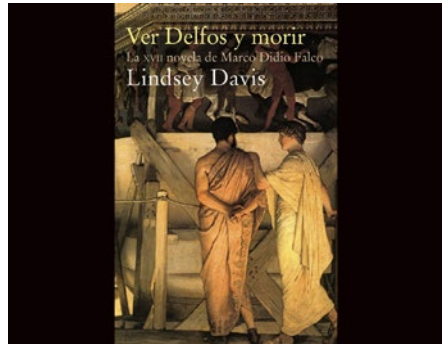
AUDIOVISUALS

ROTONDA

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

NOU Any: 2016
Durada: 12 minuts
País de producció: Grècia
Territori: Grècia
Idioma: grec
Producció: Ephorate of Antiquities of Thessaloniki
Direcció: Eleni Stoumbou

En el monument conegut com la rotonda de Galeri, situat a Tessalònica (Grècia), fa poc que han acabat els treballs de restauració, que han tingut lloc durant gairebé quaranta anys. L'emperador romà Galeri va ordenar construir aquest edifici amb l'objectiu que fos el seu mausoleu funerari, encara que no l'hi van arribar a enterrar. Va ser reconvertit en l'església cristiana, moment en el qual s'hi van afegir els bellíssims mosaics paleocristians, autèntics protagonistes d'aquest curtmetratge.

AUDIOVISUALS

L'ULL I LA PEDRA

COL-LABOREN: ICAC,
FICAB EN ITINERANCIA

EXPOSICIÓ

VIVINT LA HISTÒRIA: GENT DE TARRACO VIVA

OFICINA FESTIVAL TARRACO VIVA
COL-LABORA: PATRONAT DE TURISME

EXPOSICIÓ

EL DORÍFOR DE POLICLET I L'AUGUST DE PRIMA PORTA

OFICINA FESTIVAL TARRACO VIVA

LECTURA

VER DELFOS Y MORIR DE LINDSEY DAVIS

Club de lectura

ORGANITZA:
BIBLIOTECA DE CONSTANTÍ, MNAT,
AJUNTAMENT DE CONSTANTÍ

VISITA

VIATGE A LA CONSTEL·LACIÓ MUSEU

Nit dels Museus

AURIGA, SERVEIS CULTURALS (TARRAGONA)
ORGANITZA: MNAT

RECREACIÓ HISTÒRICA

EX PRAEDIS AD VENATORES

De preses a caçadors

SEPTIMANI SENIORES (TARRAGONA)
ORGANITZA: MNAT

NOU Any: 2017
Durada: 38 minuts
País de producció: França
Territori: França
Idioma: francès
Producció: CNRS Images
Direcció: Marcel Dalaise

Els metges de l'antiga Roma preparaven segells de col·liri, unes petites roques gravades amb els noms dels oculistes i els remeis que feien servir. Muriel Labonnelie és una especialista en medicina antiga que s'ha dedicat a estudiar aquestes curioses peces, aparentment insignificants, que han permès revelar tot un camp en la història de la medicina romana.

En aquesta edició, el festival arriba als vint anys i això no hauria estat possible sense el compromís de moltes persones de Tarragona i d'arreu. Aquesta petita exposició vol retre un homenatge senzill, però emotiu, al seu esforç i a la seva il·lusió.

Són milers els nens i les nenes que han participat en els tallers de jocs romans i també milers les persones que continuen robant hores a les seves agendes professionals i particulars per a col·laborar i participar —ara desclau, ara d'emperador— en les múltiples activitats que es programen any rere any. En el camp de l'interès pel patrimoni històric, poques ciutats al món gaudeixen de tants grups i col·lectius de recreació històrica com la nostra.

Moltes de les imatges mostren moments no oficials, mirades i somriures robats als nervis abans o després de les activitats. Instants que, tot i fugissers, romandran en el record d'aquelles persones que, almenys un cop, van dir: «Jo també soc Tarraco Viva.»

A tothom, moltes gràcies!

NOU «La cèlebre estàtua del primer *princeps*, trobada a la casa de Lívia, la vila Ad Gallinas Albas, prop de la Prima Porta de Roma, és una còpia en marbre d'un original de bronze i és, amb pocs dubtes, l'estàtua més coneguda i representativa d'August i de Roma, joia dels Museus Vaticans. El prínceps se submergeix en el cos ideal del nu grec clàssic, en la versió màxima del Dorífor de Policleto, i fa explícita la seva presentació nua per la nuesa dels peus, un signe inequívoc de seguiment del nu heroic grec. Però a banda de cobrir-se amb un mantell o toga des del maluc [...], el tors queda cobert per una cuirassa que reproduceix el tors nu, com si estigués pintat sobre el cos musculat segons l'estructuració canònica i modèlica de l'escultura en el seu conjunt. És, en últim terme, "vestir-se de nu"...».

Text extret de l'article «Roma y sus tabúes: desnudarse a la griega o "vestirse de romano"», de Manuel Bendala, a *Dioses, héroes y atletas*.

NOU En el marc del programa «Els esports i les competicions a l'antiguitat clàssica», desenvolupat dins del projecte «Centelles, el nostre objectiu», s'inicia un nou Club de lectura - Llegim història en col·laboració amb la biblioteca de Constantí i l'Ajuntament de Constantí.

Visita guiada nocturna pels museus i institucions culturals de la ciutat de Tarragona, que obren les seves portes durant la Nit dels Museus. En aquesta ocasió, el punt d'unió de la ruta serà la comunicació.

NOU Activitat inspirada en la representació de la cacera (*venatio*) que es conserva en la cúpula de la sala circular de Centelles. El mosaic presenta vuit escenes on s'identifiquen la preparació, la persecució d'uns cérvols, la cacera d'un porc senglar, el retorn victoriós a casa i un personatge principal envoltat d'altres acompanyants.

Alguns investigadors han interpretat aquest monument com una vil·la inacabada que va esdevenir mausoleu imperial de Constant (fill de l'emperador Constantí el Gran, assassinat l'any 350 dC). A partir de l'estudi del conjunt i no només de la decoració de la cúpula, una darrera teoria interpreta Centelles com l'àrea central del campament militar del comes Hispaniarum Astirius, personatge enviat per l'emperador Honori cap al 420 dC a fi de recuperar Hispània per a la causa imperial d'Occident.

Informació i reserva prèvia:
Biblioteca de Constantí
Tel. 977 52 06 92
biblioteca@constanti.cat

Informació i reserva prèvia:
Auriga, Serveis Culturals
Tel. 977 22 54 94
auriga@aurigasc.com

Informació i reserva prèvia a:
MNAT
Tel. 977 25 15 15
mnat@gencat.cat

JOCES ESPORTIUS

TALLER DEMOSTRACIÓ

VISITA COMENTADA

VISITA COMENTADA

XERRADA I VISITA COMENTADA

XERRADA DEGUSTACIÓ

**VÈNCER A OLÍMPIA!
Celebrem un jocs... a la grega!**

**OPUS FIGULI
Taller sobre ceràmica
i terra sigillata**

**EL TEATRE ROMÀ
DE TARRAGONA**

**RESTAUREM ELS BANYS
La vil·la dels Munts en obres**

**EL RECINTE DE CULTE
IMPERIAL DE TÀRRACO
Visita a les restes romanes**

**EL PEIX, DE ROMA
A LA NOSTRA TAULA**

ORGANITZA: MNAT

ARNAU TRULLÉN, ARQUEÒLEG I CERAMÒLEG
ORGANITZA: MNAT

ORGANITZA: MNAT

ORGANITZA: MNAT

ANDREU MUÑOZ MELGAR,
DIRECTOR DEL MUSEU BÍBLIC TARRACONENSE
ORGANITZA: MUSEU BÍBLIC TARRACONENSE

XAVIER VECIANA, XEF DEL RESTAURANT
BALANDRA DEL SERRALLO
ORGANITZA: MUSEU DEL PORT DE TARRAGONA

NOU Celebració d'uns jocs olímpics amb la cerimònia d'encesa del foc, el jurament dels atletes, la celebració de les proves (curses a peu, llançament de disc, llançament de javelina i salt de longitud), el lliurament de diplomes i corones, les lloances... Una activitat per a la participació de tothom.

En aquesta ocasió, el taller estarà dedicat a la iconografia dels esports i els espectacles utilitzada en la terra *sigillata*. Coneixerem, també, l'adaptació dels processos de fabricació per a obtenir la màxima optimització dels recursos i adaptar-se a les modes.

Un taller pràctic en el qual coneixerem i viurem el procés de la seva elaboració: fabricació del motlle, tornejat del vas, punxons decoratius, siglatge, etc.

NOU El teatre ha estat objecte d'unes obres d'adequació i museïtzació de l'espai per a fer-lo valer i integrar-lo en el circuit de visita dels equipaments patrimonials de la ciutat de Tàrraco.

A la visita comentada coneixereu el teatre romà i el seu entorn i podreu recórrer la recreació de la càvea, construïda per l'arquitecte Toni Gironès, que fa comprensible al visitant l'envergadura del monument en època romana.

NOU A la vil·la romana dels Munts s'estan duent a terme les obres de condicionament i restauració dels banys meridionals. Les actuacions tenen com a objectiu la consolidació i restauració de les restes per a garantir-ne la conservació i millorar-ne la visita.

En aquesta visita comentada podrem conèixer l'espai d'actuació i saber com hi estan treballant els arqueòlegs i restauradors.

NOU Conferència amb imatges sobre el recinte de culte imperial de Tàrraco i visita nocturna a les restes romanes del Museu Bíblic, a les sales i al subsol.

Un cop acabada la visita, s'oferirà una copa de cava.

NOU El tractament del peix a la gastronomia romana i, per extensió, a la cuina antiga serà la base d'aquesta xerrada, en la qual coneixerem els sistemes de conserva que han perdurat fins ara, els peixos més habituals de consum i la pràctica d'algunes receptes evolucionades de com els romans menjaven a taula: l'escabetx, els musclos amb salsa olivada, el verat amb salsa agredolça, la sípia, el gàrum... En acabar la xerrada del xef serrallenc, els assistents a l'activitat podran degustar aquestes receptes.

Informació i reserva prèvia a:
MNAT
Tel. 977 25 15 15
mnat@gencat.cat

Informació i reserva prèvia a:
MNAT
Tel. 977 25 15 15
mnat@gencat.cat

Informació i reserva prèvia a:
MNAT
Tel. 977 25 15 15
mnat@gencat.cat

Informació i reserva prèvia a:
MNAT
Tel. 977 25 15 15
mnat@gencat.cat

Informació i reserva prèvia a:
Museu Bíblic Tarraconense
Tel. 977 25 18 88
museu.biblic@arqtgn.cat

Informació:
Museu del Port de Tarragona
Moll de Costa
Tel. 977 259 400
museuport@porttarragona.cat

VISITA TEATRALITZADA

TIBERIUS Comerciant pel *Mare Nostrum*

AURIGA, SERVEIS CULTURALS
ORGANITZA:
MUSEU DEL PORT DE TARRAGONA

El comerciant de Tàrraco *Tiberius Claudius Amiantus* ens explicarà de primera mà com era el comerç del vi en època romana i quines característiques i perills tenia la navegació pel *Mare Nostrum*. Que Neptú i les nereides ens siguin favorables!

Informació:
Museu del Port de Tarragona
Moll de Costa
Tel. 977 259 400
museuport@porttarragona.cat

EXPOSICIÓ

CONVIVÈNCIA. Els monuments de Tàrraco Patrimoni de la Humanitat al segle XXI

ORGANITZA:
MUSEU D'HISTÒRIA DE CAMBRILS

 Mostra col·lectiva de fotografia creativa en la qual catorze fotògrafs del Camp de Tarragona ens descobriren aspectes inèdits dels catorze monuments de Tàrraco declarats Patrimoni de la Humanitat.

Més informació:
Museu d'Història de Cambrils
T. 977 79 45 28
mhc.cambrils@altanet.org

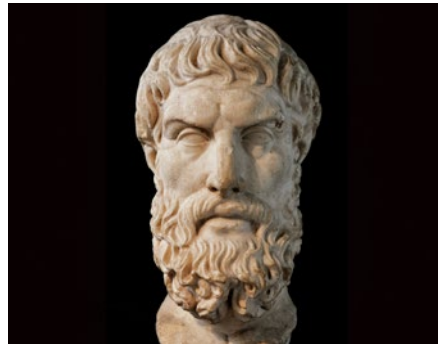
XERRADA

ALIMENTACIÓ A L'ANTIGUITAT: Recerca multidisciplinària

LAURA BRÍCIO, SEMINARI DE
PROTOHISTÒRIA I ARQUEOLOGIA DE LA URV
ORGANITZA: MUSEU D'HISTÒRIA DE CAMBRILS

 Xerrada dins el cicle «Veus cambrilenques» per a acostar-nos a com era la nutrició en el món antic a partir de les restes descobertes pels arqueòlegs.

Més informació:
Museu d'Història de Cambrils
T. 977 79 45 28
mhc.cambrils@altanet.org

XERRADA

LUCRECI, EPICUR I EL MANUSCRIT QUE VA CANVIAR EL NOSTRE MÓN

JOSÉ LUIS CIMARRAS,
FILÒLEG DE LLENGÜES CLÀSSIQUES
ORGANITZA: MUSEU D'HISTÒRIA DE CAMBRILS

 Xerrada que ens lligarà l'antiguitat clàssica i el Renaixement a partir de la descoberta dels textos conservats.

Més informació:
Museu d'Història de Cambrils
T. 977 79 45 28
mhc.cambrils@altanet.org

VISITA TEATRALITZADA

EL JACIMENT DE LA LLOSA

CÒDOL EDUCACIÓ
COL-LABORA: ASS. VEÏNS BARRI DE LA LLOSA
ORGANITZA: MUSEU D'HISTÒRIA DE CAMBRILS

Arribat del passat, un esclau que va treballar a la vil·la de la Llosa ens descobrirà els habitants i les diferents parts d'aquesta mansió a la riba de la Mediterrània.

Més informació:
Museu d'Història de Cambrils
T. 977 79 45 28
mhc.cambrils@altanet.org

SOPAR I CONCERT DE MÚSICA ROMANA

CARMINA CANERE

CÓCVLA RESTAURANT
THALEIA, GRUP DE RECONSTRUCCIÓ
HISTÒRICA (TARRAGONA)

Thaleia presenta un nou format del seu espectacle *Carmina Canere* al restaurant Còcvla. A Roma, la música sempre estava present en els moments d'oci i era habitual amenitzar els banquets amb músics, ballarines i rapsodes. En aquest cas, els comensals podran gaudir de les diferents interpretacions del grup en moments concrets del sopar: al començament, mentre esperen l'arribada dels diversos plats i al final del banquet.

El públic assaborirà els sons d'alguns dels instruments reconstruïts de l'època romana i es delectarà amb les melodies que els oferiran els músics del grup (*Seikilos, Mea Lesbia, Odi et amo...*), sense oblidar-nos de la dansa, que amenitzarà en tot moment el concert. També s'oferiran poemes acompanyats de la *kithara* i la *fistvla obliqua*, com *Priapea XXV* o un fragment d'*Aeneidos Liber II*.

Informació i reserves:
Còcvla Restaurant
Tel. 977 24 01 16

ACTE DE CLOENDA

ROMANS DEL CARRER

**Ciutats imperfectes
però plenes de vida**

UNA PRODUCCIÓ DEL FESTIVAL TARRACO VIVA

Quan es feia de dia, els carrers de qualsevol ciutat romana s'omplien de gent amunt i avall. La seva feina era, en general, buscar-se la vida. Alguns ho aconseguien fent la pilota a un poderós i posant-se al seu servei a canvi d'algunes monedes o una mica de menjar. Era l'equivalent a la nostra seguretat social, però més deficitària encara! Altres buscaven una feina de paleta, del que fos. Altres exercien les seves professions; el mestre amb els seus alumnes, moltes vegades al carrer. El tràfec era intens, mercaderies i gent en un món que ja va conèixer una primera globalització!

El carrer era el lloc de trobada de la gent amb diners i amb poder i dels que no tenien res, dels lliures i dels esclaus, dels homes i de les dones, dels magistrats i dels lladregots. Hom podia veure desfilant totes les classes socials i una munió de personatges; alguns de simpàtics, d'altres no tant. Eren ciutats amb problemes, com els d'ara o més greus, però també, com ara, plenes de vida.

L'acte de cloenda ha estat pensat per a mostrar una selecció de personatges i situacions que ens podríem haver trobat si fos possible viatjar en el temps i aterréssim en una ciutat romana. A partir de les seves produccions, els grups de recreació que habitualment participen en el festival s'han unit excepcionalment per a oferir una cloenda que ens recordi l'esperit del festival: oferir una mirada viscuda al passat romà.

Amb la col·laboració de:

- Projecte Phoenix
- Nemesis ARQ
- Thaleia, Grup de Reconstrucció Històrica de Tarragona
- Septimani Seniores,
- Genovesa Narratives Teatral
- Aula de Teatre URV
- Ludi Scaenici
- Istituto Ars Dimicandi
- Tarraco Lvdvs
- Associació Sant Fructuós
- Argos Tarragona

**Descarrega't l'app TGN Agenda i consulta
totes les activitats del Festival en un sol pas!**

www.tarragona.cat/app-tgnagenda

SERVEI D'ATENCIÓ AL VISITANT

HOSPES AVE

La porta de benvinguda al festival

Oficina del Festival

Casa Sefus.

Plaça del Pallol, s/n
43003 Tarragona
Tel. 977 29 61 37
oficina@tarracoviva.com

Horari d'atenció a l'Oficina del Festival Casa Sefus:

De dilluns a divendres de 17 h a 19 h.
(excepte els dies 25, 26 i 27)

Horari d'atenció a l'estand *HOSPES AVE*

(a l'entrada del Camp de Mart):

- Divendres 25: de 16.30 h a 21 h.
- Dissabte 26: de 9.30 h a 21 h.
- Diumenge 27: de 9.30 h a 14.30 h.

Durant aquests dies no es podran atendre trucades ni correus electrònics.

El Servei d'Atenció al Visitant ofereix

- **Informació de les activitats del festival:** horaris i localització de les activitats, accessibilitat, espais monumentals, etc.
- **Atenció a grups:** orientació i gestió de la visita de grups estudiants, associacions, empreses, etc.
- **Atenció personalitzada:** per a qualsevol consulta, dubte, suggeriment, etc. que puguin necessitar els assistents al festival.
- **Atenció i acollida als programadors** inscrits a la fira *Nundinae* per a professionals

ACCÉS I ENTRADA A LES ACTIVITATS

Per a les activitats de pagament caldrà adquirir l'entrada a partir de 4 anys (inclosos).

L'edat recomanada és la que suggereix el Festival, a títol orientatiu, tenint en compte els continguts de l'activitat.

Entrades per a les activitats de pagament

- Per internet, a l'enllaç de la pàgina web
- A la taquilla del festival (Casa Sefus)

TARRACO VIVA AL TEU MÒBIL

ETIQUETA FESTIVAL: #TarracoViva2018

ESPAIS TARRACO VIVA 2018

TARRAGONA

1. **JARDINS DEL CAMP DE MART**
 Av. Catalunya
2. **MURALLES ROMANES ***
 Portal del Roser
3. **MURALLES ROMANES ***
 Espai Torre Minerva
 Passeig de Torroja
4. **CASA SEFUS**
 (taquilla festival)
 Plaça del Pallol
5. **MUR FÒRUM PROVINCIAL**
 Pati casa Sefus
 Baixada del Roser, 7
6. **ANTIGA AUDIÈNCIA**
 Plaça del Pallol
7. **TORRE DELS ADVOCATS ***
 Plaça del Pallol
8. **REIAL SOCIETAT ARQUEOLÒGICA TARRACONENSE**
 C/ Major, 35
9. **PATRONAT DE TURISME DE TARRAGONA**
 Espai Turisme
 C/ Major, 39
10. **ANTIC AJUNTAMENT**
 C/ Major, 41
11. **PLA DE LA SEU**
 (plaça davant Catedral)
12. **CASA BALCELLS**
 Pla de la Seu, 5
13. **MUSEU BÍBLIC TARRACONENSE**
 C/ de les Coques, 1C
14. **ICAC. Institut Català d'Arqueologia Clàssica**
 Plaça Rovellat, s/n
15. **FÒRUM PROVINCIAL - PRETORI ROMÀ**
 Pl. del Rei, s/n
16. **CIRC ROMÀ ***
 Rambla Vella
17. **AMFITEATRE ROMÀ ***
 Vial de W. J. Bryant
18. **RECINTE FIRAL DEL PALAU DE CONGRESSOS DE TARRAGONA**
 C/ d'Orosi
 (davant estació RENFE)
19. **FÒRUM DE LA COLÒNIA ***
 C/ Lleida, s/n
20. **TEATRE ROMÀ DE TARRAGONA**
 C/ Sant Magí, 1
21. **MUSEU DEL PORT**
 Refugi, 2. Moll de Costa
22. **MUSEU I NECRÒPOLIS PALEOCRISTIANES**
 MNAT. Av. Ramón y Cajal, 84
23. **EL CORTE INGLÈS**
 Rbla. President Lluís Companys, 7
24. **BIBLIOTECA PÚBLICA DE TARRAGONA**
 c/ Fortuny, 30

AGER TARRACONENSIS

CAMBRILS

25. **MUSEU DEL MOLÍ DE LES TRES ERES**
 Museu d'Història de Cambrils

26. **VIL·LA ROMANA DE LA LLOSA**

27. **TORRE DE L'ERMITA**

CONSTANTÍ

28. **VIL·LA ROMANA DE CENTCELLES ***
 MNAT
 Afores, s/n

ALTAFULLA

29. **PLATJA D'ALTAFULLA**
 Parc Voramar

30. **VIL·LA ROMANA DELS MUNTS ***
 MNAT
 Passeig del Fortí, s/n

PRIORAT

31. **CASTELL DE FALSET**

VILA-RODONA

32. **COLUMBARI ROMÀ**
33. **EL CASAL**

Accessible

Accessible amb dificultat

* Espais declarats Patrimoni Mundial

ESPAIS

AGER TARRACONENSIS

- CAMBRILS
- CONSTANTÍ
- ALTAFULLA
- PRIORAT: FALSET
- VILA-RODONA

EN CAS DE PLUJA

ACTIVITAT	ESPAI PROGRAMAT	ESPAI ALTERNATIU
ELS JOCS DE NEMEA	Amfiteatre romà	Auditori Camp de Mart
MUNERA GLADIATORA. Jocs de gladiadors	Amfiteatre romà	Auditori Camp de Mart
GLADIADORS DE TÀRRACO	Amfiteatre romà	Auditori Camp de Mart
MONÒLEGS DE RECREACIÓ HISTÒRICA	Muralls · Espai Minerva	Muralls · Cos de Guàrdia
MONÒLEGS DE RECREACIÓ HISTÒRICA	Muralls · Espai sota Fortí Negre	Casa Castellarnau (pati)

Un cop es comuniqui el canvi d'ubicació de l'activitat, aquesta tindrà un retard, al lloc alternatiu, de mitja hora, per tal de facilitar el desplaçament de les persones que hagin anat al lloc indicat inicialment al programa.

En cas que l'organització del Festival hagi de suspendre alguna activitat de pagament, podreu reclamar el retorn de la vostra entrada presencialment a la taquilla del Teatre Metropol o per correu electrònic oficina@tarracoviva.com durant els 15 dies posteriors al Festival. Els pagaments fets amb targeta seran abonats directament a la mateixa targeta.

PER A VISITAR L'ANTIGA TÀRRACO: EMPRESSES DE GUIATGE DE TARRAGONA

ARGOS, SERVEIS CULTURALS

Informació:
reservas@argostarragona.eu
Tel. 977 101 800

ARRELS

Informació:
arrel@arrel.net
Tel. 657 716 471

BETTATUR

Informació:
bettast@tinet.fut.es · info@bettatur.com
Tel. 977 244 324

IBER. ARQUEOLOGIA Patrimoni i Turisme

Informació:
contacte@iberapt.com
Tel. 659 111 081

ITINERE

Informació:
itinere@turismedetarragona.com
Tel. 977 239 657

NEMESIS ARQ

Informació:
nemesisarq@hotmail.com
Tel. 977 249 107 / 619 767 950

TARRAGONA GUIDE BUREAU

Informació:
tgb@turismotarragona.com
Tel. 977 248 866

EL FESTIVAL

ORGANITZA

Ajuntament de Tarragona
Àrea de Cultura, Festes i Patrimoni

PATROCINA

COL·LABORA

Arquebisbat de Tarragona

Empresa Municipal de Transports (EMT)

Festival Internacional de Cine Arqueològic del Bidasoa (FICAB)

Museu de Oiasso (Irún)

Ajuntament d'Altafulla

Ajuntament de Constantí

Ajuntament de Cambrils

Ajuntament de Falset

Ajuntament de Vila-Rodona

Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT)

Museu del Port de Tarragona

Museu Bíblic Tarraconense

Museu d'Història de Cambrils

Camp d'Aprenentatge de Tarragona (Generalitat de Catalunya)

Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)

Gremi de Llibreters de Tarragona

Associació de restaurants Tàrraco a Taula

Associació de Professors de Llengües Clàssiques de Catalunya (APLEC)

Associació *Si vis pacem para ludum*

Escola de Lletres de Tarragona

Amics de la Catedral

Reial Societat Arqueològica Tarraconense

Xarxa de Centres Cívics de Tarragona

Crèdits

Imatge del cartell de l'edició 2018 (coberta):

Idea: Magí Seritjol
Fotografia: Manel R. Granell i Eduard Sedó Solé
Figurants: Giacomo Colombo i Lorena Chinchilla
Reconstrucció històrica: MV Arte
Perruqueria i maquillatge: Ana González Pérez «La Perruqueria»
Fotografia fons: Rafael López-Monné
Postproducció digital: Noemí Rosell i Rafael López-Monné
Disseny: Noemí Rosell
Agraïments: EMDET (Empresa Municipal de Desenvolupament Econòmic de Tarragona)

Coordinació i documentació:

Oficina Tarraco Viva

Direcció d'art i edició: Rafael López-Monné

Concepció i disseny:

Xavier Gasol / Simbòlic
Xavier Argente / Domo-A
Noemí Rosell

Maquetació:

Noemí Rosell

Fotografies:

Rafael López-Monné / Tarraco Viva

Excepte:

FICAB: 148c, 149a, 149b, 149c, 150a, 150b, 150c, 141a, 151c, 152a

Gemma Jové / MNAT: 153b, 154b

ICAC: 147c

Manel R. Granell / Tarraco Viva: 114, 138c, 139b, 141c, 142a, 143a, 143c, 145a, 145b

Maria Adzeries / Còdol educació: 157b

MNAT: 154c, 155a

Museu Bíblic Tarraconense: 155b

Museu del Port de Tarragona: 156a

Rafa Pérez: 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32

Septimani Seniores: 125a, 153c

Ville de Chatou, Centre d'Etude d'Histoire de l'Art (CEHA): 18

Wikimedia Comons: 124c, 137b, 137c, 151b, 154a, 157a

Il·lustracions:

Hugo Prades: 101

Noemí Rosell: 117

Correcció lingüística:

Jordi Gavalda Batalla

Revisió de la llengua llatina:

Núria Rodríguez

Impressió:

Editorial Mic

© dels textos, fotografies i il·lustracions: els autors

Els textos poden reproduir-se citant-ne la font.

Són reservats tots els drets sobre les fotografies i les il·lustracions.

Per a reproduccions cal contactar amb l'oficina del festival.

© de l'edició: Festival Tarraco Viva

Dipòsit Legal: T 555-2018

Contactes dels grups col·laboradors edició 2018

AGUSTÍ FARRÉ llunadecartró@hotmail.com

ALA AVGVSTA avitianus@hotmail.com

ÁLEX MANRÍQUEZ budoxela@gmail.com

ARGOS TARRAGONA julio.villar@argostarragona.com

LUDI SCAENICI ludiscaenici@gmail.com

SI VIS PACEM PARA LUDUM paraludum@gmail.com

ASSUMPTA MERCADER hola@assumptamercader.cat

AURIGA SERVEIS CULTURALS auriga@aurigasc.com

CARLES ALCOY lletra@gmail.com

CÒDOL EDUCACIÓ codol.educacio@tinet.cat

DOMUS APICIUS info@domus-apicius.com

ESCOLA DE LLETRES DE TGN. info@escoladelletres.cat

GENOVESA, NARRATIVES TEATRALS joan.rione@gmail.com

IBER. ARQ., PATRIMONI I TURISME jvila@iberapt.com

JANO REP. HISTÓRICAS info@reconstruccionhistorica.com

KARME GONZÁLEZ karmegc@gmail.com

KUAN UM! kuanum@gmail.com

MARIA MERCÈ ROVIRA merce.rovira.5@gmail.com

MULIERE PURPURATA carme.rodriguez@gmail.com

MV ARTE info@mvarte.com

NEMESIS ARQ. I DIFUSIÓ CULTURAL info@nemesisarch.com

POLIÈDRIC, SERVEIS INTEGRALS poliedricsi@gmail.com

PROJECTE PHOENIX projectephoenix@yahoo.es

RICARDO VICENTE PLACED info@ricardovicente.com

TALLER SIGILLVM calagurrisoff@gmail.com

THALEIA, GRUP RECONSTRUCCIÓ HIST. thaleia@telefonica.net

Vivint LA HISTÒRIA Gent de Tarraco Viva

VIVIENDO
LA HISTORIA
Gente de Tarraco Viva

LIVING
HISTORY
The People of Tarraco Viva

EXPOSICIÓ

Espai Turisme · Antic Ajuntament · Del 13 al 27 de maig

TARRACOVIVA®

EL FESTIVAL ROMÀ DE TARRAGONA

